ЗВЕЗДЕЛИНЪ ЦОНЕВЪ

ИСТОРИЯ

НА ГРАДЪ

ГОРНА-ОРѢХОВИЦА

И ОКОЛНОСТЬТА МУ:

ЛЯСКОВЕЦЪ И АРБАНАСИ.

Предисловие.

Пъстрата колесница на годинитѣ стремително се търкаля въ своя безкраенъ житейски пжть —загубва се отъ очитѣ ни, загъната въ тъмната мантия на вѣчностьта и забравата. Една бегла следа отъ пепель и споменъ оставя, да спомня едно далечно минало и единъ угасналъ животъ

Като пъстъръ низъ отъ броеници, образитѣ на хората се изнизватъ отъ пъстрото хоро на живота — смѣнятъ се лица, и поколения следъ поколения и, събития, следватъ следъ събития — едно подиръ друго, незабелязани: отстжпва се мѣсто на онова, което е било вчера, да не бжде днесъ, и — онова, което е било днесъ да не бжде утре. Много събития и факти и самитѣ подробности по тѣхъ, се заличаватъ незабелязано въ паметьта на хората, а дребнитѣ на пръвъ погледъ хроники, оставатъ забравени.

Едничкитѣ написани страници въ книгата на историята оставатъ, за да спомнятъ събитията и миналото. Само онова, което тя запише, остава незаличено и незабравено. Историята еднакво записва доброто и злото: както направения напрѣдъкъ въ едно проявление: неговитѣ сторонници— строители и неуморни зидари на общественното и културно развитие, а така сжщо и грѣшкитѣ на това проявление: било въ живота на отдѣлния общественикъ, било въ обществения животъ. Написаната история е огледало за единъ народъ, за единъ отдѣленъ градъ: тамъ се отражаватъ и събиратъ образитѣ на първитѣ граждани, които сж дали духовния животъ на единъ градъ, въ страницитѣ на неговата история.

Колкото единъ гражданинъ, е по-добре запознатъ съ историята на своя роденъ градъ: съ неговото близко и далечно минало, съ неговитѣ първи хора, герои, труженици, общественици, културъ-трегери и всички ония, които сж го издигали и блогустройвали, толкова по-вече, тоя гражданинъ става неговъ любящъ синъ и живѣе за тоя градъ.

Едни преданни граждани, колкото по-близко сж запознати съ миналото на своя градъ и съ неговата история, толкова по-лесно избѣгватъ грѣшкитѣ, които се изпрѣчватъ въ пжтя на неговото издигане, въ всѣко отношение. Граждани, които не познаватъ миналото на своя градъ, не черпятъ поуки отъ страницитѣ на неговата история, не дирятъ примѣри и възхищение отъ неговитѣ голѣми имена, които той е далъ въ житейската върволица на годинитѣ, сж осждени като не добри синове на своя градъ.

Единъ градъ, колкото повече е далъ синове на обществения и културенъ животъ, толкова повече той заслужено заема своето мѣсто въ историята на достойнитѣ градове на страната. Гордостьта на единъ градъ е числото на неговитѣ примѣрни синове, които той е далъ въ страницитѣ на своята история. Величието на единъ градъ сж неговитѣ честити имена, които той може да изброи.

Нека се опитаме да разтворимъ страницитѣ отъ историята на градъ Горна-Орѣховица; да проследимъ по-важнитѣ исторически събития и характерни моменти въ неговия исторически и стопански животъ и минало; да подиримъ всички ония имена на неговитѣ будни синове — герои и общественици, които сж полагали усилия и грижи, служили сж съ чиста любовь и преданость за благото на родния градъ и предъ олтаря на своето отечество.

Градътъ Горна-Орѣховица, както и околностьта му, иматъ своята красота, интересна и историческа забележителность — тукъ има исторически монастири и свети мѣста, за които съвсемъ малко, или — почти никакъ не е писано въ миналото; не сж правени щателни научни проучвания и издирвания, но за които заслужава да се говори.

Съ изключение на нѣколко български градове въ царството, повече отъ тѣхъ днесъ, иматъ своя написана история, или отдѣлни сборници, въ които сж застжпени редица статии отъ видни общественици; създаде се голѣма историческа литература за голѣмитѣ градове. Безспорно, въ миналото, както и днесъ всички по-голѣми наши градове сж имали и иматъ и по-голѣмъ и по-богатъ духовенъ и културенъ животъ, който е далъ и голѣми имена въ историята. Ала, не бива да се забравятъ и малкитѣ градове въ нашата родина: тѣхната неписана история говори, защото и тѣ сж дали личности и имена на герои, общественици и народни труженици, чиито имена грѣятъ съ блѣсъка на величието и сж гордостьта на единъ градъ.

Въ галерията на малкитѣ български градове, за които до днесъ нѣма почти нищо писано въ това направление или — ако има такова, публикувано случайно, — то е толкова малко, откъслечно и недостатъчно, че не може да спре вниманието ни въ подобенъ случай. Къмъ тия градове е и Горна-Орѣховица. Не че сж липсвали документи или сурови материали, следи и архиви, или живи свидѣтели на неговото минало, отъ които да се почерпятъ данни и градиво за неговата история и житие, — липсвала е оная грижлива ржка, която грижлива ржка: да ги събере и подреди за проучаване, нѣмало е съкровенното желание, топлата любовь и грижа, благородната амбиция и добра воля: да се преодолѣятъ спънкитѣ, да се намѣри време за да се издирятъ, съберatъ и подредятъ материалитѣ, провѣрятъ фактитѣ, да се прерровятъ щателно старитѣ архиви и преценятъ всички данни и събития; да се сгрупиратъ старитѣ хроники и се намѣрятъ всички ония ценни материали и документи, нужни за написването историята на градъ Горна-Орѣховица и околностьта му, което е едно културно дѣло — поради което, за насъ, съвременнитѣ негови синове и жители, той е останалъ все така далеченъ, чуждъ и непознатъ, както и въ миналото—защото не само тия, които сѫ били честити да видятъ за пръвъ пѫть Божието слънце подъ неговото небе по-преди, но и ние днесъ все още, не го достатъчно ценимъ и обичаме, а той заслужава по-друга участь, по-друга, — честита—любовь. . .

Звезделинъ Цоневъ.

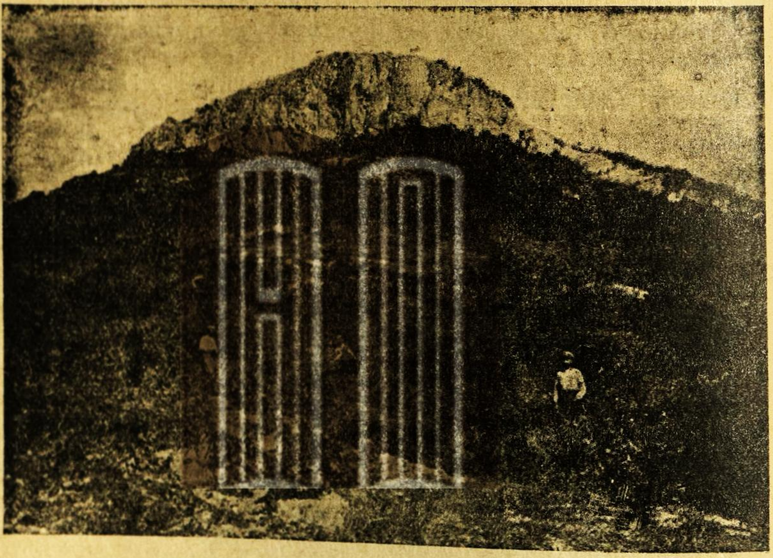

Фиг. 1. Нѣмиятъ свидетель презъ вѣковетѣ — Камъка.

I.

СѢНКИ ОТЪ СТАРИННИЯ РАХОВЕЦЪ1)

Преди вѣкове.

Тъмни сѫ сѣнкитѣ на преданията, оцелѣли отъ гроба на годинитѣ и вѣковетѣ; смѫтни сѫ романтичнитѣ сказания на легендитѣ, останали още незабравени срѣдъ народа, които съ вихрени криле на буйната фантазия мисленно ни пренасятъ въ едно далечно приказно минало; мълчатъ заличенитѣ надписи по плочитѣ и паметницитѣ, които, заринати дълбоко въ черннитѣ пазви на земята, оставатъ непрочетени и неразгадани; спятъ гробовенъ сънь погребанитѣ въ праховетѣ на архивитѣ неизвестнитѣ старинни книги и житиета, въ чийто пожълтѣли страници сѫ записани хроники и събития на единъ угасналъ животъ отъ преди вѣкове.

Подвигъ е днесъ, да се издири вѣрниятъ пѫть къмъ онова свето съкровище на тайната, въ която е заключена съ магиченъ ключъ отъ преди години, истината, около произхода и основаването на поселещето Горна-Орѣховица и да се намѣрятъ и посочатъ на днешнитѣ негови обитатели и постояни жители—вѣрнитѣ исторически следи, които ще ни изведатъ къмъ обетована земя, ще ни разкажатъ за единъ действителенъ миналъ животъ, за една старинна история и битие, загубени и заличени въ мъглата на своето далечно минало.

Важенъ, централенъ и стратегически градъ отъ градоветѣ,—издигнатъ въ вѫтрешностьта на страната ни,—още отъ най-раннитѣ исторически дни, отъ епохата на своето сѫществувание—градътъ Горна-Орѣховица, въ миналото, въ своето историческо и стопанско развитие и преуспѣвание, е отбелезалъ важни и голѣми за себе си паметни събития, които ни разтварятъ страницитѣ на една твърде интересна и увлекателна история, достойна да бѫде предметъ на внимание, разучаване и опознавание.

Обаче, за неговата, твърде интересна и богата съ исторически мѣста, монастири и забележителности—околность, както и обстоятелството, което издига нейното значение и име, поради близостьта му до нашата стара-столица—В.-Търново,—не сѫ правени грижливи проучвания и издирвания въ историко-географско отношение; липсва рѫководна литература, източници, помагала за въ случая, и пѫтеводители, поради което, много промеждутъци отъ редица исторически епохи, за уяснение постепенния развой на тоя градъ и него-

---

1) Старото име на Горна-Орѣховица,

вата сждба, както и онова което ни интересува дори за развоя на събития и история остава все пакъ така: тъмно, непознато, неиздирено. . .

Археологическитѣ и исторически издирвания, обаче направени въ разкопкитѣ и развалинитѣ на старинната крепость—**Раховецъ**, която се намира въ севернитѣ склонове на Арбанашката планина, която загражда подковообразно отъ: югъ, западъ и северъ днешния градъ Горна-Орѣховица на едно разтояние: шесть километра оть гр. В.-Търново; два километра на юго-западъ отъ селото **Темниско**[1]) (Тъменъ градъ) и на единъ километъръ на юго-истокъ отъ селото Поликраище, успоредно по долното течение на рѣката Янтра, надъ нейния дѣсенъ брѣгъ,—идатъ да ни покажатъ вѣрниятъ пжть въ облатьта на издирванията и да хвърлятъ снопъ свѣтли лжчи върху тъмното негово далечно битие, произхода и първитѣ действителни следи отъ историята на градътъ **Горна-Орѣховица**.

Тия мрътви разсипани останки на рухнали крепостни зидове, които се намиратъ по хълмоветѣ тамъ,—сж първитѣ документи, които свидѣтелствуватъ за сжществуванието, преди вѣкове, на една силна твърдина, построена между двата боаза—кжситѣ долове и проломи, които разсичатъ севернитѣ склонове на Арбанашката планина, на три мѣста, а именно: **източенъ**, **доленъ**, или **краенъ** проломъ, презъ който е шосето отъ гр. Горна-Орѣховица, покрай фабриката „**Бабенецъ**“ за селото Темниско; **срѣденъ** проломъ—на западъ отъ първия и—**горенъ**, презъ който тече мѣстната малка рѣкичка и известна на населението подъ името „Габеръ“ и втичаща се въ рѣката Янтра.

Заключенъ, между проломитѣ срѣденъ и горенъ, се издига върхътъ на крепостьта, който води посоката си отъ хълмътъ **Чуруковецъ**, спуска се отъ него и върви успоредно съ източния отъ него връхъ **Крайно бърдо** и западнитѣ: **Змейца** и **Липако**, продължава въ стръмни и скалисти склонове къмъ двата проломи и постепено се наклонява, за да се пречупи и спустне стръмно отъ най-високото и най-тѣсно мѣсто въ южния жгълъ на върха, въ долината на рѣката Янтра.

Въ срѣдата на склона, на който е била построена старинната крепость **Раховица**,—почти хоризонтално, — на едно продължение отъ триста шесдесеть и петь разкрача, се вижда северния крепостенъ зидъ, който на истокъ се издига залѣпенъ въ стръмна скалисна стена и, колкото следва западната си посока, се пречупва на югъ, на едно разтояние отъ осемдесеть разкрача, достига юго-западна, пакъ такава висока, стръмна стена отъ скали.

---

1) К. Шкорпилъ — Крепости въ Търновската околность. Известия на Бълг. Арх. Д-во София, 1910 год. стр. 146.

Въ тоя крепостенъ зидъ, сж открити следитѣ на главната входна врата отъ крепостьта. Надъ тая врата, по всѣка вѣроятность, се е издигала бойната наблюдателна кула отъ кждѣто е могло, на длъжъ и на ширь, да се наблюдаватъ равнитѣ мизийски полета: отъ северъ, истокъ, западъ, по които, не веднъжъ сж кръстосвали стръвни пълчища отъ диви племена, алчни за плячка, плѣнъ и пожаръ. Споредъ разказитѣ на старитѣ жители отъ недалечното село Темниско, именно тукъ, подъ развалинитѣ на тая кула е имало старинен подземенъ пжть, съ цилиндриченъ сводъ, който споредъ едно старо предание, е минавалъ презъ крепостьта Раховица и по скалитѣ и билото на Арбанашката планина е извеждалъ презъ Каменецъ за В.-Търново.

Тая главна входна крепостна врата, върху която се е издигала наблюдателната кула, следъ събарянието и нейното окончателно разрушение, съ постепенното натрупване на пръстьта и отъ различнитѣ атмосферни и земни влияния, по късно отъ вътре, напълно е била засипана съ камъни и пръсть, като по тоя начинъ, е могла да скрие следитѣ на подземния пжть, който е водилъ своето начало отъ въпросната входна врата на крепостьта, наречена отъ мѣстното население Пещеритѣ[1]).

Отъ другитѣ страни, крепостьта Раховецъ е пазена отъ естествено укрепени, стръмни скалистни стени, найвече отъ юго-западната страна, кждѣто почти никакъ, не личатъ следитѣ на какъвто и да е издигнатъ зидъ отъ крепостна стена. Той е билъ съобразно мѣстнитѣ условия, отъ тая страна—излишенъ. Остриятъ праз южен край на стената отъ крепостьта, се издава напредъ, въ видъ на скалисть носъ, укрепенъ съ особена постройка иззиданъ отъ доста голѣми блокови камъни, които днесъ сж натъркаляни наоколо. Тази особена постройка, въ тоя край на крепостьта, има ширина двадесеть разкрача. До нея, личатъ основитѣ на друга крепостна кула съ диаметъръ десеть крачки, сжщо такава, каквато е имало и на западния край на крепостьта, останкитѣ на която, още стоятъ сега и спомнятъ нейното старинно минало.

Подъ остриятъ юженъ жгълъ на крепостнитѣ зидове на Раховица, които въ тоя край се извиватъ и вдълбаватъ напредъ въ видъ на остъръ клинъ, подъ главната

---

1) Споредъ едно старинно предание, въ старинниятъ Раховецъ нѣкога е имало тарапана на български царе. Иманяри сж дирили и намирали въ развалинитѣ му находки и стари монети. Особено сж известни грошоветѣ на единъ отъ последнитѣ български царе — Иванъ Александъръ (1331—1365 г.) Сжщо така намѣрени сж били тукъ и стари гръцки и римски пари, което иде да покаже, че тукъ сж обитавали жители отъ българското царство преди падането му подъ византийско и турско робство.

входна крепостна врата, сѫ останали запазени две странични иззидани основи на стени, издадени навънъ отъ периметъра на обиколнитѣ зидове на крепостьта, които стени сѫ служили по всѣка вѣроятность като основа на цилиндрични сводови пояси, напомнящи старитѣ римски крепости въ хемскитѣ провинции на Горна-Мизия.

Не далечъ, току подъ главния входъ на крепостьта, се показватъ формитѣ и основитѣ на малка сграда. Ако старателно се вгледаме въ нейнитѣ размѣри, заедно съ разпилянитѣ остатъци—следи отъ мазилка и християнски изображения на Светии—трѣбва да повѣрваме, че това, не е нищо друго, освенъ останки отъ малка черквица, датираща отъ по-ново време. Отъ входа на крепостьта, къмъ нея, се е слизало посрѣдствомъ малка врата и стѫпала, изсѣчени въ скалистата стена на крепостьта. Цѣлата вѫтрешность на черквичката, както и зградата на крепостьта, сѫ изпълнени съ простъ камененъ материалъ, донесенъ отъ скалитѣ на Арбанашката планина и бѣлъ хоросанъ, смѣсенъ съ рѣченъ пѣсъкъ отъ Янтра. За изравнение на пластоветѣ сѫ служили надлъжни и напрѣчни греди отъ дебели вѣковни дървета, сѣчени отъ околностьта на сѫщата планина, които тогава сѫ били въ изобилие и за които на друго мѣсто, ще се спремъ по-обстойно.

На срещуположната страна, на южния иззиданъ остъръ носъ на крепостьта, на седловината къмъ крайното бърдо, на севернитѣ разклонения на планината, кѫдето се приближаватъ крепостнитѣ зидове съ върха Чуруковецъ, се издига малко хълмисто възвишение въ видъ на плоска могила, която споредъ преданието, е служила за стража и затова носи названието Падарница1). Между тази могила и южниятъ носъ на крепостьта, е скалисть каменъ пѫть отъ В.-Търново презъ мѣстностьта Каменецъ къмъ главната входна врата на крепостьта Раховица.

На юго-западъ отъ крепостьта, на склона на Арбанашката планина, къмъ срѣдниятъ боазъ, се намиратъ развалинитѣ на черквичката „Св. Петка“, съ една чешма; водата на чешмата е била прекарана въ крепостьта посрѣдсвомъ единъ кюнковъ водопроводъ; кюнцитѣ му се намиратъ наблизо до главната крепостна врата. Въ срѣдниятъ боазъ се намиратъ развалини на старо селище по предание старото мѣсто на недалечното село Темниско, което е населено днесъ оттатъкъ лѣвиятъ брѣгъ на рѣката Янтра. Развалинитѣ на основитѣ сѫ засипани и заличени отъ наноси на пороитѣ и малкитѣ планински поточета и рѣкички отъ боазитѣ на Арбанашката планина. Въпроснитѣ развалини, споредъ изследванията на К. Шкорпилъ, въ днешно

---

1) К. Шкорпилъ—Крепости въ В.-Търновската околность.

време носятъ названието Тъменъградъ, отъ което се предполага да е произлѣзло и днешното име на селото Темниско.

Дали обаче това сж истинскитѣ следи на името, тождествено съ Тъменъ градъ — селище, за което говори Шкорпилъ въ своитѣ издирвания, може само да предполагаме съ една малка вѣроятность. Ние искаме да вѣрваме, че това название на селото нѣма нищо общо съ подобенъ Тъменъ градъ, чията следа и име е чужда на историята. Пребързано е да се смѣта, че е сжществувалъ такъвъ Тъменъ градъ, следитѣ и името на когото, не сж отбелязани никжде, още повече когато имаме силното доказателство за сжществуванието на една крепость край казаното селище тъменъ градъ, което споредъ историка Phillipi Callimachi Ceminianesis — Historia de rege Uladiclau seu clad Uarnensi anno 1519 носи име Раховецъ—Раховица, станало достояние за насъ, като историческо мѣсто и записано още въ 1444 год. и отъ нѣмския историкъ M. Behein който при опожаряването на тая крепость отъ войскитѣ на полско-маджарския кралъ Владиславъ III, въ сжщата год. е отбелязълъ името на градището, закриляно оть силната тогавашна крепость, записана Sloss Rahautsch[1]) genant, което е погрѣшното искровено име — Раховецъ. Тепърва ще трѣбва да се повѣрва, това което по аналогия се казва за сжществуванието на Тъменъ градъ, а и отъ тамъ за името на днешното село Темниско, безъ обаче да не се изпуска изъ предъ видъ и другото обстоятелство, че селище, което е имало своя отдѣлна крепость, едвали може да носи друго чуждо име. По-скоро сжществувала е крепость Раховецъ (Реаховсисъ на Янтра), а отъ тамъ селище и крепость Раховецъ, или — Раховица, което име сме наклонни да вѣрваме за истина и което би следвало да приемемъ по за положително въ историята. Колебливо е да се приема за вѣрно първото предположение на г. Шкорпила и по други съображения: едно, че нѣма другъ историкъ въ миналото, който да твърди, че е сжществувалъ Тъменъ градъ и второ, защото за пръвъ пжть се посочва това като исторически фактъ и въ безпогрѣшното твърдение на което, да се убедимъ, трѣбва да бждемъ подкрепени съ неоспорими доказателства отъ положителни източници, такива каквито обаче въ твърденията си господинъ Шкорпила нѣма въ своитѣ писания относно сжществуването на Тъменъ градъ.

Така, че сегашнитѣ скждни следи, които свидетелствуватъ за едно старинно минало преди вѣкове на това селище и крепость Раховецъ, съ тождествена едноименна кре-

---

1) И днесъ турцитѣ отъ Тузлука и Герлово наричатъ Г.-Орѣховица — „Раховица", „Райца", отиватъ въ „Райца" на пазарь и пр.

пость, подъ севернитѣ разклонения на Арбанашката планина, станали достояние днесъ за насъ, въ видъ на останки отъ разрушени и разсипани до основитѣ груби камени зидове на кули, крепости, жилища и сгради—нарочно каточели останали отъ провидението незаличени и неизчезнали отъ лицето на земята, както всичко останало, за да разказватъ сждбата и далечното минало на тия останки и следи,— отъ които е кипѣлъ нѣкога животъ— не сж било нищо друго освенъ тогавашната естествено укрепена въ стръмнинитѣ на планината крепость Раховецъ, подъ която се е гушило едноимено поселище Раховецъ, или—Раховица, въздигнати въ миналото отъ римлянитѣ като важенъ стратегически пункъ въ тоя богатъ въ политѣ на Арбанашката планина край1)

Впрочемъ и самъ господинъ Шкорпилъ въ своитѣ архиологически изследвания на крепоститѣ на старата българска столица—В.-Търново, говори, че при похода на Полско—Маджарския Кралъ Владиславъ III въ 1444 година, се споменавала такава силна крепость до Търново, наречена Rahautche (Slloss Rahautche qenant) у Michel Behein, което е изкривено и неправилно казано—Орѣховецъ, старото име на крепостьта, която е пазила поселището и тази вѣроятна крепость е тождествена съ Пещеритѣ и Тъменъградъ.

Старинненъ пжть постланъ съ камъни, който е продължавалъ откъмъ Дунавската равнина отъ Novae (Свищовъ) е водилъ презъ Nicopolis ad Istrum (Никюпъ на Росица) Градъ на побѣдата, минавалъ е презъ крепостьта на стариння Раховецъ (Rahutche) — Пещеритѣ. Тоя древенъ пжть се е изкачвалъ по стръмнитѣ склонове на върха Чуруковецъ, отъ кждето презъ мѣстностьта „Каменецъ" при селото Арабанаси, е слизалъ къмъ старата столица В.-Търново. Тоя пжть е сжщиятъ, който е слизълъ въ крепостьта Раховецъ, продължавалъ е на северъ къмъ града Червенъ на рѣката Черни Ломъ, до село Червенъ (Русенско). Християнскитѣ войски, предвождани отъ кралъ Владислава сж минали отъ Свищовъ по това старо римско шосе презъ Римския Никополъ (Никюпъ на р. Росица). Скжпоценнитѣ постройки, мраморни мономенти съ гръцки и латински надписи, горделиви сводове и високи стълбове отъ развалини, които доказвали варваризма на турцитѣ, за които се говори при похода, се отнасятъ до развалинитѣ на този градъ — Никополисъ адъ иструмъ (Никюпъ на р. (Росица); Отъ тука християнскитѣ войски сж дошли до Раховецъ (Rahautche), и когато едната часть отъ християнската войска е била отблъсната отъ турцитѣ при В.-Тър-

---

1) Наблизо е билъ въздигнатъ **Nicopolis ad Istrum** — Градъ на победата отъ Траяна, въ знакъ на победитѣ му надъ дакитѣ въ 106 г следъ Р. Хр.

ново (Ternove), а крепостьта Раховица запалена, кралъ Владиславъ съ войскитѣ си заминалъ по римския пѫть Никополъ — Маркианополъ къмъ Нови-Пазаръ — Шуменъ1)

За историята на старинния Раховецъ говори и професоръ К. Иричекъ2). Въ Рѣховица е имало въ срѣднитѣ вѣкове крепость, която се споменува въ началото на XIV столѣтие, а следъ това при похода на Краля Владислава III къмъ Варна въ 1444 год. християнската войска по пѫтя отъ Свищовъ (Novae) за Шуменъ — Марканиаполъ превзела и разрушила крепостьта Рѣховица и изпратила 500 войници за грабежъ къмъ Търново (Ternove), обаче, тѣ били отблъснати отъ тамошнитѣ турци съ голѣми загуби Споредъ цитата на господинъ Иричекъ старинния Раховецъ — Reaxovsis, за който говори Пахимересъ 2,446 (Pachymeres), се намиралъ единъ день на югъ отъ Търново и се различавалъ отъ Рѣховица, както се и до днесъ нарича едно голѣмо турско село (Тур. Кюдирбе) старо селище, шеснадесеть километра на северозападъ отъ гр. Стара-Загора при политѣ на Срѣдна Гора, известно по това, че въ 1306 година Византийския императоръ Михаилъ, синъ на Андроника Стари, отъ Андрианополъ, смѣло нахлулъ съ войскитѣ си до тая Рѣховица (Кюдирбе), която била центъръ на южнитѣ граници отъ земитѣ, които били владение на Деспота Елтемиръ — български велможа отъ Кумански произходъ отъ родътъ на българската царска династия Тертеровци, която царувала на Търновския царски престолъ презъ 1280 год.

Не безъ значение е на това мѣсто да се отбелѣжи, че още древнитѣ римляни сѫ били познавали добре тая околность и сѫ обитавали тия мѣста. Сѫществува и следната легенда за основанието на В.-Търново. Околностьта на Никюпъ — Nicopolis ab Jctrum (Никополисъ на Росица) е била покрита съ девствени и непроходими гори. Велико-Мизийското поле се е простирало до мѣстото, кѫдето сега е населено село Полекраище. Оттамъ сѫ почвали непроходими гори къмъ югъ. Гънкитѣ на рѣката Янтра сѫ били леговища на цѣли стада на диви глигани и звѣрове. Римския императоръ Траянъ, основалъ Никюпъ — Никополисъ адъ иструмъ — „Градъ на победата“ въ 106 година следъ Р. Христово. Този градъ е билъ резиденция по-късно на неговитѣ приемници, както и на гръко-римскитѣ императори. Когато българитѣ минали на Балканския полуостровъ и завзели тия мѣста, се настанили въ този градъ и

---

1) К. Шкорпилъ — Крепости въ В.-Търновската околность.

2) К. Иричекъ — „Княжество България“, ч. I. Пѫтуване по България, стр. 254.

тѣхнитѣ владетели отначало заселили Никюпъ и околностьта. Мѣстоположението на тоя античенъ градъ на Траяна не е било случайно. То е трѣбвало да бѫде близко и до планината, населявана отъ войствени и свободолюбиви мизийци, които като римски войници се биели като лъвове въ легионитѣ срещу дакитѣ на Децибала. Положението на новата колония било превъзходно. На северъ лежалъ Novae, сегашниятъ Свищовъ, лагеръ на I италийски легионъ, къмъ югъ лесно е могло да се наблюдаватъ планинскитѣ проходи, а тукъ при брѣговетѣ на Янтра и Росица, въ срѣдата на тази малки долинка се събирали, както сега, пѫтищата отъ най-далечнитѣ римски културни провинциални центрове Novae, Oescus при Гигенъ, Melta при Ловечъ, Rhilipopolis, Hadrianopolis, Marcianopolis при Девня. Така Градътъ на победата скоро се въздигналъ и станалъ голѣмъ центъръ за разпространението римската култура въ областьта на Долна Мизия. Въздигането на Nicopolis ad Jstrum (Никюпъ на Росица) естествено е способствалъ въ околностьта да се поселятъ редица поселища, които имали стратегическо и економическо значение. Едно отъ тия поселища, макаръ и малъкъ е билъ и Раховецъ,

Любимо занятие тогава е било ловътъ. [1]) Стада добитъкъ на римскитѣ веможи пасели наоколо.

Едно такова стадо на царскиятъ дворъ се изгубило изъ вековнитѣ гори на рѣката Янтра. Пастиритѣ го намѣрили на мѣстностьта „Трапезица“ подъ грамаднитѣ дѫбове. Радостни тѣ засвирили съ кавали. Тѣмъ пригласяла дълбоководната Янтра и волнитѣ горски птици. Тогавашния римски владетель, като излѣзналъ на ловъ по бърдото, което сега е надъ монастиря „Св. Преображене Господне“, стигналъ на Орловецъ (Картала) надвесилъ се и като видѣлъ очарователната гледка предъ себе си, решилъ да постои тукъ резиденцията си. По-късно тия мѣста наследили българскитѣ царе. Мѣстата, които ги омайвали и привличали съ своята природна хубость и прелесть сж получали после имена „Трапезица“, „Царевецъ“ и други.

На първо време В.-Търново не е било нищо повече отъ онова което е било всѣко едно обикновено такова тогавашно поселище. Бързо обаче, новиятъ градъ станалъ престолонаследенъ градъ на българскитѣ владетели, — царе и патриарси, разраства се и приема единъ гиздавъ образъ на столица, опасана съ зидове, заобиколена съ зѫбати кули и крепости, съ бележити сгради и постройки, кръстосана околовръсть съ пѫтища. Тия голи стени и сипеи, канари, урви и скали, описани отъ завоитѣ на Янтра, на които е вилъ разположенъ иастръхналъ съ каменни стени, кре пости и кули, множество църкви, монастири, палати и болярски домове, градътъ, представлявалъ възхитителна гледка, достойна за една тогавашна българска столица. Историята започва, страница следъ страница.

---

[1]) Виж. Н. Л. Каранешевъ — „История на общежителния монастиръ „Св. Преображение Господне“.

Тукъ сѫ се разигравали сѫдбоностни за България събития. Оттукъ се направлявалъ държавния животъ на древна България. Общественитѣ постройки сѫ били градени по подражание на тогавашната Византийска архитектура, преплитаща се съ чисто български елементи, на които природата е придавала величие, вълшебство и грандиозность. Като полуостровъ, опасанъ съ високи каменни зидове, по които сѫ стърчали стѣнни крепости и зѫбати кули. Задъ градскитѣ стѣни, сѫ се виждали многобройнитѣ издигнати черкови и параклиси, царскитѣ палати, общественитѣ учреждения, болярски домове, окрасени съ гербове на знатни български воеводи.

Тукъ е първия духовенъ и културенъ центъръ на България, който като столица на царетѣ ни и резиденция на патриарситѣ ни отъ епохата на старото българско царство, почва да крепне и се засилва въ всѣко отношение. Градътъ добива особено значение и голѣма известность, когато тукъ започватъ да идатъ и чужденци и се сключватъ международни договори съ близки и далечни страни: Дубровникъ, Рагуза и Венеция. Сключени сѫ били подобни търговски договори презъ 1352 година съ Венеция, въ 1382 година съ Генуа. Паметна е грамотата на Царь Асеня II отъ 1218 година, съ която се признаватъ редица търговски права на дубровнишкитѣ търговци.

Въ околностьта изникватъ и монастири, които играятъ важна роля въ обществения и политически животъ на племето ни. Тукъ сѫ се кръстосвали и събирали множество пѫтища отъ всички краища на България, по които сѫ били поставени по стратегическитѣ пунктове около старата столица гарнизони отъ стража и войски, за охрана отъ вражески нахлувания, вѫтрешни смутове и размирици. Единъ такъвъ стратегически пунктъ е билъ тогава старинния Раховецъ, разположенъ въ Арбанашката планина. Споредъ хроникитѣ на прочутия полски писатель и политически дѣецъ Филипъ Каллимахъ[1]), живѣлъ и работилъ въ втората половина на XV вѣкъ, въ свойто историческо описание — История на краля Владислава и Варненското поражение—едно отъ старитѣ печатни произведения отъ 1519 година, излѣзло въ Аугзбургъ, въ печатницата на лѣкаря Зигмунда Гриммъ и Мария Вирсунгъ, единъ екземпляръ отъ, което издание се намира въ Варшавската библиотека. Въ нея книга, Калимахъ, като съвременикъ

---

1) Д-ръ Хр. Кесяковъ—Положението на България въ XV вѣкъ. Сб. Н. Ум и кн. 1892 год. кн. 7 стр. 447.

и ученъ, е описалъ и житието и царуването на полско унгарския кралъ Владислава, а заедно съ това, преминаването му съ войскитѣ си въ България съ намѣрение, да разсипе турската държава и освободи християнскитѣ племена, изнемогващи отъ турското робство. Тая книга ни дава възможность, да проследимъ пжтя на похода на християнскитѣ войски, предвождани отъ Владислава, а така сжщо, тя ни запознава съ странитѣ, областитѣ и градоветѣ презъ кждето е миналъ Владиславъ, отъ което сждимъ за положението на България по това време.

„На 19 октомврий 1444 година, Кралъ Владиславъ потеглилъ съ войскитѣ си отъ Сегединъ за Турция; тоя пжть Владиславъ предприелъ този походъ неохотно, като че предчуствувалъ бждащата си злочеста сждба. Кралевата войска била по-малобройна сега, отколкото миналата година презъ първия походъ (1443 год.) На 4 ноемврий 1444 година войскитѣ пристигнали въ Орсана (Орсово). Тамъ кралъ Владиславъ преминалъ съ войскитѣ си Дунава и се явилъ на българска земя.

Най-напредъ, той пристигналъ въ гр. Флорентуно после въ Видинъ, който — заедно съ околнитѣ градове и твърдини билъ пъленъ съ турски войски. Кральтъ строго забранилъ на войскитѣ си, да грабятъ и опустошаватъ селищата, поради това, че не искалъ да губи времето и силитѣ си въ ненуждни усилия и преди да се съедини съ морскитѣ военни сили, състоящи се отъ венециянски, генуезки и пански отряди, предвождани отъ кардинала Францискъ водитель на флотата, която се намирала въ Хелеспондъ (Галиполи).

Споредъ Калимаха два сж били главнитѣ пжтища, които сж водили за Галиполъ — единътъ миналъ презъ западната часть на Тракия, която се съединявала съ Македония и билъ многолюденъ съ околность гжсто населена; този пжть билъ лекъ и удобенъ за пжтуване, като пресичалъ родопскитѣ и бистонски блатища. Ала за да се последва този пжть, трѣбвало войскитѣ, да напуснатъ колата и припаситѣ си, понеже не могло да се премине планината Хемусъ (Ст. планина) съ кола.

За втория удобенъ пжть, Калимахъ, казва, че миналъ презъ Долня (Източна България), най-напредъ по посока къмъ изтокъ, а после къмъ югъ, презъ срѣдна Тракия; втория пжть заобикалялъ действително повече и билъ подългъ, но за това пъкъ много по-удобенъ, защото презъ него могли, да пжтуватъ свободно коли съ бойни припаси и снаряжения, въпрѣки, че на много мѣста се срѣщали планини и стръмни сипеи, които изморявали войската при похода — кралъ Владиславъ предпочелъ втория пжть и се насочилъ къмъ Черно море, между Дунава и Хемуса, като повелъ войскитѣ си на тая посока. Така, той наближилъ до Никополисъ, българската столица, за която другъ историкъ, въ своето съчинение Annal sau cronice inclyti regni Polonie opera venerabilis domini johannis Longini се произнася, че билъ простъ градецъ, нѣкогашъ славенъ, че ималъ добро пристанище и плодородна околность — на който градъ едната часть миелъ Дунава, а другата — се простирала на висока могила.

Между войската на кралъ Владислава се пръсналъ слухъ, какво, че въ този градъ били скрити скѫпи съкровища и богатства отъ цѣлото царство; въ скоро време тѣ се разпръснали по преградията на Никополисъ 1) да дирятъ плячка; тѣ съборили и изгорили всички сгради наоколо и наближили градскитѣ врата на крепостьта. Напраздно били увещанията и усилията за възпиране войскитѣ отъ грабежъ — нищо не помагало. По това време се явява въ Владиславовия станъ влашкиятъ войвода Владиславъ Дракула, който се колебаелъ какво да направи и къмъ кого да се присъедини: дали да остане вѣренъ на свързания съ турцитѣ миръ, или да тръгне съ Владислава.

Между другото той се произнесълъ за кралъ Владиславовитѣ войски, че султановата свита, придружавайки на ловъ султанътъ, била по-многобройна, отъ колкото събранитѣ Владиславови пълчища.

Нерешителниятъ влашки войвода Дракула размислилъ и не тръгналъ съ Владислава, на което решение твърде много способствало предсказанието на една жена, българка. Калимахъ разказва, че Дракула билъ наклоненъ да вѣрва всѣкакви предсказания и врачувания. Три дни преди да пристигне въ кралевия лагеръ, когато минавалъ презъ тогавашното българско село Сулонъ, една бабичка българка, на име Секуза, опитна да гадае бѫдещето, разпитана отъ Дракула за началото и края на предстоящата война, предсказала, че кралъ Владиславъ ще се бие злочесто, че най-напредъ той щѣлъ да победи и щѣлъ да има успѣхи навсѣкѫде, ала отпосле войскитѣ му щѣли да бѫдатъ разбити, а той — убитъ. Ето защо, войводата Дракула се решилъ да чака по-честити времена и да не придружава краля въ похода, като оставилъ 4,000 души конница, предвождана отъ сина му и двама смѣли юнаци, които добре познавали пѫтищата, а следъ това се оттеглилъ въ Влашко да чака края на борбата.

Владиславъ, следъ като изгорилъ 28 рѣчни кораби на рѣката Паниза, наближилъ до самия Хемусъ, за да го премине преди да настѫпи зимата. Понеже пѫтьтъ билъ тѣсенъ и кривъ, той раздѣлилъ войската си. Въ време на

---

1) Никополъ на Дунава, основанъ отъ византийския императоръ Херакли презъ 629 год.

похода, войскитѣ изгорили нѣколко села и градища, разорили ги и съборили окончателно. Войницитѣ толкова си позволили да безчинстватъ, щото нападали дори на български и гръцки свещенни мѣста, а черковитѣ опустошавали съ огънь, желѣзо и съ други разбойнически срѣдства. Въ сжщото време кральтъ изпратилъ нѣколко турски пленници съ писма и поржчения до разни коменданти на нѣколко околни твърдини, съ които ги увѣрявалъ, че всички, които се отдалечатъ отъ крепоститѣ, ще бждатъ оставени свободни. Въ другъ случай, той имъ предлагалъ или да се пресъединятъ къмъ войскитѣ му и да служатъ при него, или да отидатъ кждето искатъ; вследствие на тѣзи писма редица твърдини и крепости, които по-рано храбро се защищавали, сега се подчинили доброволно, понеже скрититѣ въ крепоститѣ турци се страхували да не бждатъ избити или умратъ въ мжки. — Само онѣзи турци, които се укрепили въ крепостьта Шумумъ (Шуменъ) и въ Пезехумъ (Преславъ) — две твърдини, разположени въ подножието на високи и стръмни скали, увѣрени въ своитѣ естествено укрепени позиции и бойни стени, предпочели да направятъ опитъ за защита, отколкото да повѣрватъ на кралъ Владиславовитѣ обещания. Обаче следъ упорити сражения тѣ били превзети и разсипани, като пжтя на краль Владислава къмъ новия походъ къмъ Варна билъ откритъ.

Знаемъ по-нататъкъ отъ историята, каква е била сждбата на краль Владислава и неговитѣ войски; при Варна — кральтъ билъ въ битката съ турцитѣ убигъ, а войскитѣ му, въ по-голѣмата си часть, избити, а останалитѣ живи пръснати въ безредица, догонвани и избивани отъ турската конница.

Смъртьта на краль Владислава била съпроводена съ небивали и чудни природни знамения. Така, при хубаво време появилъ се внезапенъ вихъръ, който се развилъ и разплющялъ; разразилъ се въ страшно силна буря, която разкжсала християнското кралско знаме; после станалъ такъвъ силенъ трусъ, който разсипалъ и изравнилъ съ лицето на земята цѣли градове; много рѣки си промѣнили коритата, а житото станало баснословно скжпо".

Такъвъ е билъ жестокиятъ жребий на християнския кралъ Владиславъ III, който въ 1444 год. съ рѣдко себеотрицание и дълбока вѣра, съ кръсть и мечъ, се опълчи срещу знамето на полумесеца, но сждбата е била немилостива къмъ тоя рицарь на правдата — счупила му сребърния мечъ и пронизала желѣзната пазва въ кървавата битка при Варна.

На краль Владиславъ III може би днесъ Г.-Орѣховица дължи и своето поселване въ падината подъ бърдото на Арбанашката планина, следъ събарянето на старинната крепость Раховецъ.

II.
ОСНОВАВАНЕТО НА ГРАДА.

Немилостива и жестока била сждбата за старинния Орѣховицъ при „Янтра“ Опожаренъ и разсипанъ отъ Полско Маджарския кралъ Владислава въ 1444 г. и съборенъ сжщата година до основитѣ отъ трусоветѣ на силно земетресение; преследванъ отъ чумата, върлуваща презъ сжщото време и сжщевременно обезпокаяванъ и изложенъ на честитѣ нашествия на разбойнически банди и пълчища отъ Балкана за плячка, които прониквали до самото Търново, принудило останалитѣ избѣгали жители на Раховецъ, да се изпокриятъ и подирятъ по-безопасно и спокойно убежище за живота си, а такова тѣ намѣрили въ горитѣ отъ другата страна на Арбанашката планина, по височинигѣ, подъ които е населенъ днесъ градътъ Г.-Орѣховица около върхътъ „Чуката“ (Камъка).

По-късно, долу въ равнината подъ мѣстностьта „Чуката“ покрай рѣката се започналъ единъ новъ животъ, скритъ въ гжсталацитѣ, сѣнкитѣ и пазвитѣ на околнитѣ вѣковни гори отъ девствени дървета и буйна планинска растителность, която скривала жилищата и хората отъ погледитѣ на дивитѣ разбойнически пълчища, — кърджалии и еничери отъ епохата на кържалийскитѣ налитания и опожарявания въ царуванията, особено на Султанъ Селимъ III (1768 — 1807 год.) За да заседне именно тукъ часть отъ оцѣлѣлого българско население отъ опожаряванието на старинния Раховецъ, способствало и обстоятелството, че отъ върхътъ Чуката на Арбанашката планина извирала малка буйна планинска рѣкичка съ бистра, студена изворна вода, която е била известна на времето си подъ името „Въртопътъ“, която протичала презъ котловината, кждето се заселило и новото селище Рѣховецъ (Орѣховица). По протежение на тая рѣка били издигнати въ последствие за нуждитѣ на новото селище 7 малки воденици. Знаемъ отъ историята, че рѣкитѣ сж създавали и издигали много градове и поселища, така тукъ малката планинска рѣкичка и мѣстнитѣ благоприятни условия станали причина, да се засели около нея селището Орѣховица.

Новото географско мѣстоположение на поселището, обиколено отъ хълмоветѣ на Арбанашката планина, не позволило да се развие земледѣлието или скотовъдството като поминъкъ за жителитѣ му, но то дало всички изгодни условия да се развиятъ всички браншове отъ занаятитѣ и търговията, като производително и стопанския животъ миналъ изключително въ ржцетѣ на будното и здраво българско население, което намира отличенъ поминъкъ въ главно два браша: занаятчийство и търговия.

Въ края на XVIII вѣкъ тукъ намираме силно развити еснафски сдружения, въ добре организирани руфети, въ ржцетѣ на които минава цѣлия стопански и търговски животъ на Орѣховица. Тукъ се отбелязватъ следнитѣ цъвтящи тогава занятия: абаджийство, кожухарство, желѣзарство, памукчийство, коларство, сарачество, мутафчийство, свѣщарство, сапунджийство, златарство, джелепчелийсво и др.

Разположенъ срѣдъ богати и голѣми села наоколо, Орѣховица, бързо започва да добива име, като оживенъ центъръ на голѣми стокови обмѣни и силно-централизиранъ седмиченъ пазаръ на едъръ добитъкъ. Неговитѣ пазари ставатъ прочути въ цѣла Северна-България. Въ скоро време той става едно отъ най-буднитѣ, оживени и голѣми търговски гнезда въ тая область, — центъръ — отъ грамадно търговско, стопанско и икономическо значение и мѣсто, кждето балкана обмѣня редовно своитѣ продукти съ производството отъ околнитѣ села и съ тия, отъ равнинитѣ и съ производството отъ цъвтящитѣ занаяти въ Орѣховица. Дълги кервани, въ пазарния петъченъ день, на надошли по търговия селяни съ коли и селски произведения и продукти отъ близки и далечни села, отъ Тузлука, Герлово и Балкана, запълнятъ неговитѣ малки улички — докарватъ се продукти и продаватъ въ Орѣховица за мѣстна консумация и на пристигнали търговци отъ други мѣста, а селянитѣ закупували на едро и дребно различни стоки, които отнасяли съ себе си въ близки и далечни паланки и села.

Така бърже, въ търговско отношение, незабелязано
се развива и издига Орѣховица; добива особено значе-
ние въ търговско отношение, за което най-много допринасятъ
мѣстнитѣ условия, а най-вече предприемчивия буденъ
духъ на занаятчиитѣ и мѣстното солидно тър-
говско съсловие, които имали всичкитѣ високи и цен-
ни качества на добри и честни търговци и занаятчии отъ
епохата ни подъ робството. Тази търговия е способствувала
да се издигатъ и заздравятъ стари и богати знатни родове,
отъ които цѣли поколѣния сж се запазили и до день дне-
шенъ. Такива стари и знатни родове преди освобождение-
то, отъ преди вѣкъ и половина, могатъ да се изброятъ:
х. Панайотъ х. Пенчевъ, отъ потеклото на когото е
днесъ Ламби х. Пенчевъ, Йоргакеолу, който ималъ
трима синове — Иоргакъ, Велизаръ и Атанасъ;
Стойко Буюклията — прадѣдото на Никола Стан-
ковъ Буюклиевъ; Кирякъ Филибилията — дѣдото
на днешния Стефанъ П. Пуйковъ; Симо Чорбажия-
та; Комбоолу и др.

По-нови родове, датиращи отъ преди столѣтие, могатъ да се отбележатъ: Христо Лазароолу, чийто дюкяни се намирали въ Тъмната чаршия; Парашкева Бакърджиолу, отъ които сж днесъ неговитѣ синове: Иванчо, Анастасъ, Стефанъ, Паунъ и Петъръ и тѣхнитѣ наследници (сегашнитѣ Бакърджиевци); х. Иванчоолу—бащата на известния Атанасъ Брадата, някогашенъ старейшина, въ последствие и кметъ на гр. Гор.-Орѣховица и неговия братъ Ставри; х. Иванъ Чартазана, някогашенъ старейшина и чорбаджия на Орѣховица; Айнаджиоолу потомъкъ отъ който родъ е днешния кметъ на гр. Гор.-Орѣховица Георги Михайловъ Айнаджиевъ; Попъ Тодороолу, дѣдото на съвременницитѣ Иванъ и Атанасъ Д. Буровъ по майка; Григоръ Язаджиоолу— потомци, сегашнитѣ Писарови; Попъ х. Петко—знатенъ родъ и първенецъ отъ епохата преди освобожднието—баща на търговеца и старейшината Антонъ Поповъ; Георги Гуготo; Анастасъ Рахнеоолу, съ неговитѣ синове Панайотъ, Петъръ и Рафаилъ; Грънчаровия родъ, съ известнитѣ многозаслужили синове на града и родината ни: Моско, Сидеръ и Вичо, отъ който родъ и потекло е останалъ съвременника ни Коста Сидеревъ, синъ на войводата Сидеръ К. Грънчаровъ; х. Рачо х. Рачовия родъ; х. Сотировия родъ,—известенъ по свойтѣ богатства на времето преди освобождението, родъ; Попъ Елефтеревия родъ; Караминкоолу; х. Давидовия родъ; Бобевия родъ и прекратенитѣ отъ преди вѣкъ и половина: Кара Папазоолу и Арнаудоолу. Търговията е дала животъ на града. На него дължи Орѣховица своето издигание и първенство надъ околнитѣ поселища. Още отъ най-далечно време, отъ епохата на своето оформяване като поселище и градъ; още отъ времето на робството подъ турцитѣ, въ Орѣховица, сж вирѣели три главни бранша търговия: съ храни, за които е имало и специаленъ пазаръ, нареченъ „Екинъ пазаръ“ (житенъ пазаръ); съ добитъкъ „Сѫръ пазаръ“ (говежди пазаръ) и съ залхаджийство — правене на суджуци и пъстърма, които се изнасяли въ цѣлото царство.

За тоя живъ търговски животъ и за напредналитѣ по това време множество занаяти и, за развилата се търговия ни най-добре напомнятъ останкитѣ отъ наименованията на цѣли чаршии и площади, носящи имената на онзи клонъ отъ занаятчийството, който преобладавалъ съ дюкянитѣ и представителитѣ си. Така въ Орѣховица е имало бакали (сегашния центъръ на града; рибари, кожухари, абаджии, кундуржии, които сж имали свои отдѣлни улици (чаршии) съ съответното название; куюмджии, памукчии и манифактура (въ Тъмната и Темниска чершии),—бъчеварството, абаджийство, ковачество, грънчарство, лозарство, винарство и ракийжийство, съ слабо земледѣлие (покрайнината на махалата „св. Георги").

Всѣки браншъ търговия се организирвалъ въ свой еснафъ, съ едноимена чаршия и имала свой отдѣленъ кладенецъ въ площада на чаршията. Паритѣ за тоя кладенецъ се събирали отъ самия еснафъ, който го притежавалъ.

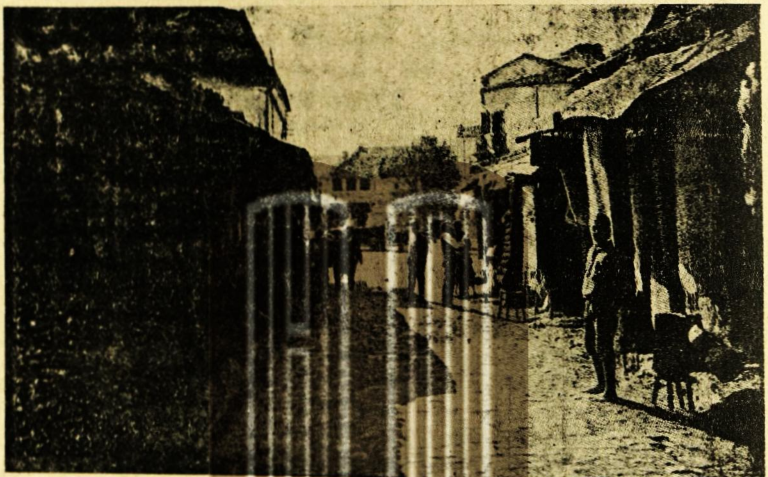

Фиг. 2. Изгледъ отъ северъ на старата абаджийска чаршия въ Горна-Орѣховица. Въ дъното се вижда паметника на Измирлиевъ.

За развиване и процъфтяване на разнитѣ занаяти и търговията и, да стане Орѣховица срѣдище отъ голѣмо търговско значение, съ центъръ на голѣми пазари, е способствало и обстоятелството, че той е билъ закрилянъ отъ официалната турска власть, която имала предъ видъ изгодитѣ отъ тая търговия за града, нейното значение за страната и населението, затова е тачела мѣстното търговско и занаятчийско съсловие и му давала всички изгодни и благоприятни условия, за да се издигне и засили въ всѣко отношение.

Ако проследимъ въ историята, ний ще видимъ, че още отъ времето на второто българско царство, развоя на нашето дребно производство и занаятчийство, както въ нѣколко български градове, така въ последствие и въ Орѣховица, е билъ достигналъ до такава степень на развитие, щото е могълъ да стане отъ първоначално и дребно домашно състояние—предметъ само за покриване на своитѣ нужди на мѣстното население—въ по-осъвършенствана форма, за по-голѣма и широка консумация, като стока за пазаръ и износъ, което положение става причина, щото, мѣстното население да бжде въ съприкосновение и непрекжснатъ контактъ и съ по-отдалечени хора и поселища и въ по-интимни връзки въ търговско и стопанско отношение.

За доказателство на това може да ни послужи грамотата на Царь Асеня II отъ 1218 година, дадена на дубровнишкитѣ търговци, съ която имъ признава отъ страна на България разни права и привилегии, като сж били освобождавани отъ търговски мита, такси и налози при преминуването имъ презъ границата, мостоветѣ, клисуритѣ и пр. на българската държава. Отъ друга страна, дубровнишката република съ договора си отъ 1253 година съ българския царь Михаилъ Асеня, признава разни права и привилегии на българскитѣ търговци, които сж търгували съ Дубровникъ. Подобни търговски договори сж били сключени презъ 1352 година съ Венеция; въ 1387 година съ Генуа. Следъ падане на българското царство въ ржцетѣ на турцитѣ, официалната централна турска власть сжщо е закриляла занаятитѣ и търговията.

Че действително това е било така, иде да ни потвърди издаденияферманъ първоначално отъ султанъ Мустафа Ханъ I въ 1614 година, а по-късно, подновенъ и допълненъ отъ султанъ Мустафа Ханъ III въ 1773 година, отъ който единъ екземпляръ се пази въ Софийската народна библиотека.

Въ фермана на султанъ Мустафа Ханъ III сж изложени и посочени всички права и задължения, изобщо, на еснафството, дадени му отъ официалната централна турска власть, която му гарантирвала едно самоуправление, единъ самостоятеленъ животъ и го поставяла на една висота, достойна за сжществуване и издигане. Така, на времето си, тоя ферманъ е билъ изпратенъ за сведение и изпълнение като окржжно въ всичкитѣ централни градове и пунктове на каазитѣ въ Османската империя, които се намирали въ Европа, Азия и Африка.

Тоя запазенъ писменъ документъ показва, че еснафството е сжществувало отъ вѣкове; посочва организатора на еснафскитѣ братства въ Турция; изисква, щото занаятчиитѣ да бждатъ обвързани помежду си съ особени закони и правилници; иерархическия редъ на членството въ еснафството — чиракъ, калфа, майсторъ, какви качества трѣбва да притежаватъ при преминаването отъ една въ друга иерархическа степень; исканитѣ условия за отваряне самостоятеленъ дюкянъ; даване пълна гаранция за самоуправление — автономность отъ чисто еснафски характеръ; допущане на специаленъ сѫдебенъ административенъ съветъ; начинъ за съставянето му и посоченитѣ лица за негови съставъ.

Възъ основа на тоя ферманъ е било нуждно, щото, занаятчийскитѣ сдружения да въвеждатъ писмени закони и правилници, а не както тогава — рѫководенето и направлението имъ да е ставало по обичай и традиция. И действително отъ тая дата вече се срещатъ написани: устави, съгласителни, регули, закони и пр. въ занаятчийството.

Тоя ферманъ, издаденъ отъ султанъ Мустафа Ханъ III отъ 1773 година, записанъ въ Софийския сѫдийски тефтеръ подъ № 71, страница 79 въ 1773 година, превелъ Д. А. Ихчиевъ, има твърде интересно съдържание[1])

Този красноречивъ документъ съ редица постановления, имащъ сила на законъ въ онова време, говори за голѣмата привилегия и специалнитѣ права, които сѫ имали нашитѣ занаятчии презъ епохата на робството ни подъ турцитѣ. Отъ народитѣ, които сѫ влизали подъ владичеството на Европейска Турция, турцитѣ като господствующе племе е съставлявало кадъра на властьта — военна и гражданска. Отъ раята гърцитѣ и евреитѣ сѫ били предимно представители на търговията и морскитѣ съобщителни срѣдства, а занаятчийството — представено изключително отъ български елементъ. Затова, нашия градъ Горна-Орѣховица, който иначе би билъ обреченъ на лоша сѫдба, на каквато често пѫти други такива градове въ България, често сѫ били подлагани — не е могълъ да бѫде икономически унищоженъ, а, напротивъ, запазенъ, се е издигналъ поради любовьта му къмъ своето производство, занаятчийство — миренъ трудъ и търговия.

Турското правителство е съзнавало какво огромно значение е имало за страната тоя миренъ трудъ и търговия, частно за Горна-Орѣховица и за цѣлата турска държава, това ги е покровителствувала съ редица фермани. Съ тия именно фермани турската държава е давала условия за свободенъ животъ, който е спомогналъ да се развие градътъ въ всѣко отношение.

Единъ такъвъ ферманъ, издаденъ отъ султанъ Сюлейманъ Ханъ I Великолепни (1520—1566 година) и подновенъ отъ султанъ Селимъ Ханъ II, който царувалъ отъ 1586 година до 1574 година, говори за голѣмата свобода, която е била давана на четиритѣ (албански) села въ Търновската казѫ: Лѣсковецъ, Горна и Долна Рѣховица и Арбанаси. Тия именно поселища сѫ се ползували съ особено внимание отъ страна на турската власть и принадлежали на частнитѣ султански владетели. Жителитѣ християни на тѣзи поселища сѫ били полусвободни граждани. Тѣ се задължа-

---

2) П. Шишковъ — „История на нашето занаятчийство до освобождението ни" Стр. 12 София 1922 год.

вали да плащатъ данъци само на този великъ Везиръ, който получавалъ това население и земята му като подаръкъ — зестра, отъ султана и ги ималъ като частно владение съ право на облагане населението съ данъци по размѣри, каквито си иска за лично ползуване. Турската държава нѣмала право на събиране данъци отъ тая земя и нейното население. За горната целъ на владетеля на тая земя и християнското му население, се издавалъ и крепостенъ актъ, мюлкъ намей хумаюнъ. Този ферманъ се потвърждавалъ и завѣрявалъ отъ всѣки новъ султанъ; владението, земята и християнското население на тия поселища се предавали по наследство като привилегия на раята, като полусвободни граждани на султана и въ случая на мѣстния владетель се запазвали.

Отъ издаденитѣ фермани и грамоти отъ султанъ Сюлейманъ I Великолепни[1] (1520—1566 год.), а по-късно отъ Султанъ Селимъ Ханъ II (1568—1574 год.) и най-подиръ отъ наследника на Абдулъ Хамидъ Ханъ I — султанъ Махмудъ Ханъ II 1810 година до освобождението ни, се вижда, че отъ: 1538 година до 1839 година т. е. 300 години подъ режима на турското владичеството, почти до танзимата (1839 година), Орѣховица е водила единъ сравнително поспокоенъ, буденъ търговско стопански животъ, и е принадлежалъ Вакуфу на Рустемъ Паша. Така Орѣховица е била частно султанско имение, дадено на отдѣленъ васалъ, владетель. Християнското население — раята се ползувала съ привилегиитѣ, дадени на хассемукатa кариелери — частни султански земи, които сж били завещавани на заслужилъ паша или високъ сановникъ на Турската империя, съ едно задължение, че часть отъ данъчнитѣ постжпления на това население ще бждатъ отдѣляни за издръжка на честититѣ градове Мека и Медина.

---

[1] Споредъ сведенията, почерпени отъ горния ферманъ, изданъ 1538 година отъ султанъ Сюлейманъ I Великолепни и споредъ даннитѣ, почерпени отъ ржкописната история — „Тюхрей юлмюлюкъ ве юлъ вюзера“, написани отъ Османъ Заде Таибъ Ахмедъ Ефенди въ 1579 година, която се пази въ Народната библиотека София, намираме, че Рустемъ Паша ебилъ отъ видно славянско произхождение, по народность хърватинъ. Когато билъ още дете на име Христо, видѣлъ нещастието, което сполетѣло отечеството му — безбройнитѣ отомански войски, предвождани отъ султанъ Сюлейманъ Великолепни въ 1521 година, превзимали единъ подиръ други градоветѣ на Маджария, Далмация и Хърватско, Като дете, той билъ взетъ робъ и като ималъ знатно произхожъение, попадналъ по милостьта на единъ паша въ Султанския Дворъ и билъ възпитанъ въ мохамеданството. Тукъ християнското му име Христо било замѣнено съ Рустемъ. Произхождащъ отъ високо благородно семейство, съ бистрия си умъ, смѣлата си мисъль, красноречието и ораторскитѣ си дарви, удивилъ Двора. За скоро време, той се издигналъ много високо въ иерархията на турскитѣ сановници и добилъ особено мѣсто и внимание на султански съветникъ. Още въ царуването на Сюлейманъ поради голѣ-

Едно далечно предание разказва за начина, по който **Орѣховица** е била честита въ ония тъмни години на робство и злочестина, да има правата на полусвободни граждани и да бжде предметъ на внимание и закрила отъ страна на турската официална власть, която спомогнала да се запази мѣстното християнско население; да се развие и издигне този градъ въ стопанско и икономическо отношение и да се създаде производителенъ стопански животъ, който издигналъ и засилилъ търговията и занаятитѣ и миналъ въ ржцетѣ на будното българско население на **Горна-Орѣховица**. Това поселище добива още по-голѣмо значение въ похата на кърджалийскитѣ налитания въ къмъ края на XVIII вѣкъ, когато голѣма часть отъ околното селско население било принудено да дири прибежище тукъ и поминъкъ въ занаятитѣ и търговията, които имали всички условия да се развиватъ и цъвтятъ, пазени и закриляни отъ турската власть съ ферманъ. Ето и самото предание: Една тъмна зимна вечерь всрѣдъ фъртуна и виелица, замръкналъ презъ 1538 година въ малкото тогавашно село, наречено **Всяситай—Раховиче** (Така се наричала тогава **Гор. Орѣховица**, въ първитѣ години на робството ни подъ турцитѣ) идейки отъ Видинъ, Рустемъ Паша. **Орѣховчани**, свойствено на тѣхния търговски духъ, му отдали голѣма почить, достойно посрещане — горещъ приемъ, което крайно поласкало Пашата. При все това, обаче, презъ всичкото време на гощавката и приема, една бръчка на челото смущавала разположението на Пашата и той билъ тжженъ. Любознателностьта и смѣлостьта на тукашнитѣ тогавашни старейшнини отъ селото, които имали честьта да го приематъ и имали дипломатически похватъ, предразположили

митѣ си държавнически дарби, билъ назначенъ за паша, после за валия и най-подиръ за великъ везиръ на обширната Османска империя и Главнокомандующъ, сердаръ на армията въ Румелия. Султана въ знакъ на особено внимание и благодарность за заслугитѣ, пренесени отъ него на държавата, му далъ за жена дъщеря си Хаише Султание. За зестра, султанъ Сюлейманъ му подарилъ на вѣчно владение четиритѣхъ албански села заедно съ жителитѣ наречени „Арбанаситѣ“, които се намирали въ Търновската Казж. Тѣзи села били по-преди частни султански имения и се ползували съ привилегиитѣ на „Хасъ-Кариели“. Това е станало въ 1568 година, като султанъ Сюлеймаиъ му издалъ и крепостенъ актъ — „Мюлкъ-намей хумаюнъ“. Султанъ Селимъ Ханъ II, шурея на Рустемъ Паша, издалъ другъ крепостенъ актъ за владението на Арнаутскитѣ села, като потвърдилъ и привилегията на раята. Въ 1569 година Рустемъ Паша се поминалъ въ Цариградъ и билъ погребанъ въ двора на джамията „Шахъ заде Султанъ джамиси“, която е била близо до особения мавзолей на Шахзадета, което показва на каква почить и високо султанско внимание се ползувалъ приживе тоя великъ Везиръ, произхождащъ отъ славянски родъ, на когото Лѣсковецъ, Долна и Горна Орѣховица и Арбанаси, сж били негови собствени имения и сждбата на жителитѣ имъ въ негови ржце.

Пашата и го накарали да заговори. Следъ като пилъ кафето си и запушилъ съ чубука си, Рустемъ Паша откѫслечно нахвърлилъ мисли за причината на тѫгата си: той билъ повиканъ набързо да замине за Цариградъ, викалъ го Султанътъ, обаче, въ съпроводителното писмо не се разбирало причината на това бързо и належащо отиване. Това причинило най-различни тълкувания и предположения на Пашата. Хитритѣ Орѣховски първенци и старейшини, обаче, успѣли да го успокоятъ: — Богъ е милостивъ, казали му — ще закриля тия, които Той е предопредѣлилъ за голѣмо служене на народа и държавата. Тѣ му предвещали блѣскавъ успѣхъ въ бѫдещата работа. Рустемъ Паша, доволенъ отъ гостоприемството и утехата, се развеселилъ и на другата сутринь, на тръгване, при хубавото време, тържествено далъ дума: да направи нѣщо за тоя край и неговото християнско население, защото отъ все сърдце билъ доволенъ отъ приема, който му отдали Орѣховчани. Следъ като пристигналъ при Султана въ Цариградъ и се явилъ при него, останалъ крайно изненаданъ и смутенъ отъ почеститѣ, съ които го обсипалъ султанъ Сюлейманъ, като го назначилъ Великъ Везиръ въ Империята си и предложилъ рѫката на дъщеря си Хаише Султание да стане негова съпруга. Рустемъ приелъ да стане зетъ на султана. За зестра султанъ Сюлейманъ му предложилъ много пари, богати дарове и богати имения. Рустемъ, обаче, билъ много скроменъ и отказалъ на султана богатитѣ дарове и излишнитѣ имения за въ полза на Империята. Той, обаче, замолилъ султана да му даде малкото селце Всяситай—Рахувиче — Срѣдна Орѣховица, което било частно султаново имение за зестра, като данъцитѣ отъ населението — христиннската рая, внася за Богоугодни джамии въ Мека и Медина.

Султанъ Сюлейманъ уважилъ молбата на скромния Рустемъ Паша, когото правилъ свой зетъ и Великъ Везиръ на своята империя и заповѣдалъ веднага да му се даде ферманъ, като сѫщевременно къмъ малкото селце Раховиче, прибавилъ земитѣ и населението на Раховиче зюръ — Долна-Орѣховица, Лѣсковецъ и Арбанаси.

Така Рустемъ Паша си изпълнилъ дадената дума и извършилъ благодеяние за Орѣховица въ ония черни години на робство. Съ тоя ферманъ се дали известни права и привилегии на християнската рая, който гарантиралъ отчасти живота въ това малко поселище и му далъ условие за сравнително по-спокойно развитие, по-добъръ и по-сносенъ животъ подъ робството.

Говори се, че тоя ферманъ често пѫти е спасявалъ мѣстното население и околностьта отъ кърджалийскитѣ налитания и грабежи, тъй като въ него е било казано, че часть отъ приходитѣ на раята християни се събирали за вна-

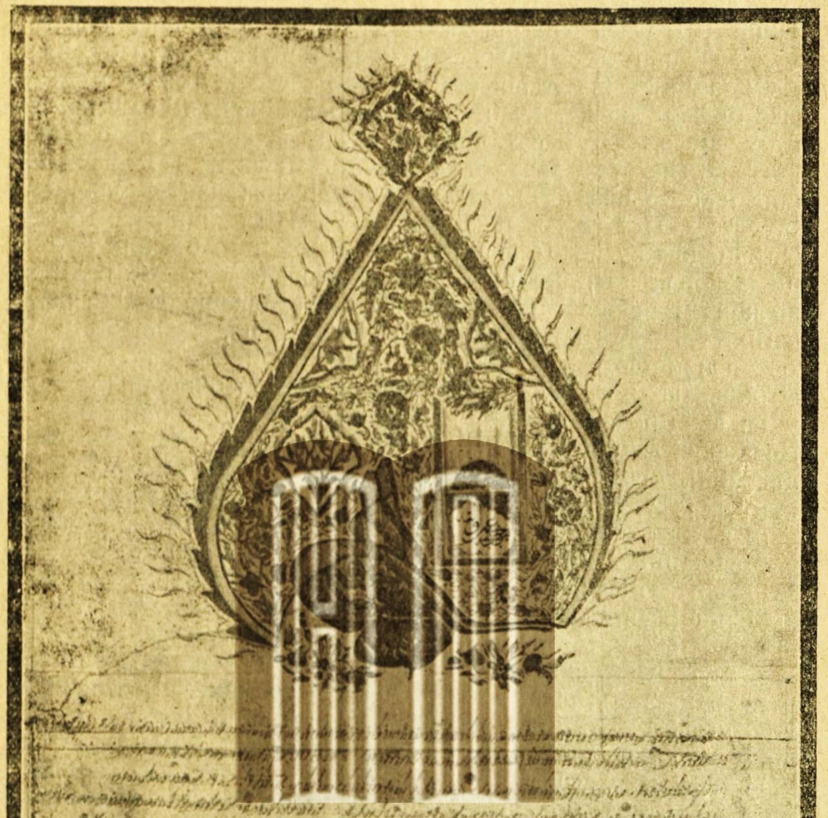

сяне за въ полза на мюсюлманскитѣ Богоугодни заведения въ Мека и Медина. Това обстоятелство принуждавало кърджалийскитѣ и еничерски вождове, отъ религиозни съображения, да пощадяватъ населението отъ издевателства, насилия и пожари, каквато участь често пѫти е сполетѣвала много градове и села въ България, какъвто е случая и съ селото Арбанаси, което, макаръ, че било закриляно съ тоя ферманъ, е било разграбено и опожарено предъ видъ лошото държание на неговитѣ старейшини и първенци, които зле постѫпили съ кърджалийскитѣ вождове и не държали смѣтка за обноскитѣ и поведението, което трѣбвало да направятъ въ онова смѫтно време на безотговорность и насилие, каквито сѫ вилнѣли на длъжъ и на ширь въ разклатената Отоманска империя.

Така презъ първитѣ дни на месецъ февруарий 1798 год. кърджалиититѣ ограбили Трѣвна, Арбанаси, Раково нападнали на Севлиево. Преди Лазаровота сѫбота на Възкресение Христово обиколили около града, но не успѣли да го превзематъ, обаче на първия день на Възкресение, Пазвантовитѣ разбойници и даалии разбили редовната войска и предали на пленъ и пожаръ Севлиево1)

Ето съдържанието на този ферманъ, подновенъ отъ Султанъ Махмудъ Ханъ II на 16 юлий 1810 год. следъ Р. Хр., оригинала на който се пази въ Народния музей и който е билъ намѣренъ въ гр. В.-Търново отъ известния Иорданъ П. Георгиевъ2) (вижъ фермана на стр. 28, фиг 3

„Да се действува точно споредъ съдържанието! До Високо Просвѣтения, достоенъ справедливъ Кадия Мевляне на Търновската казѫ. Нека Всевишния продължи за дълго време твоята слава и увеличи твоята власть!

Отъ съдържанието на настоящия ми царски актъ, украсенъ съ Височайшитѣ ми Царски знакове, който ще ти пристигне тамъ, ще разберешъ, че азъ на четвъртия день отъ месецъ 1223 година отъ Егира (12 юлий 1808 год. следъ Р. Хр.) се възкачихъ като Монархъ — Султанъ на Османския престолъ и поехъ тогава още въ рѫцетѣ си браздитѣ на държавното управление въ Империята ми.

Още тогава Императорскиятъ ми диванъ съ една Височайша Царска заповѣдь, като се оповестяваше до всичкитѣ ми провинциални власти на страната за моето възкачване на престола, заповѣдваше имъ да приберать отъ частнитѣ и ползуващитѣ се съ права и привилегии лица, издаденитѣ имъ по-преди Царски фермани и да ми ги проводятъ

---

1) Г. Димитровъ — „Княжество България“. часть II стр. 88 Пловдивъ 1896 година.

2) Г. Балъсчиевъ и Д. Исчиевъ — „Привилегиитѣ на раята въ земитѣ завещани на честититѣ градове Мека и Медина и документитѣ по тѣхъ“. Списание „Минало“ г. I. кн. 2 София 1909 г. стр. 145

въ престолния градъ Константиние, да искатъ замѣняването имъ съ нови Царски актове, споредъ както до сега се е практикувало и по-рано въ подобни случаи.

Всички Царски фермани и берати, които сж издадени и приподписани отъ блаженопочившитѣ султани: Баща ми, дѣдо ми и прадѣдо ми и съ които актове се даватъ на частни лица и на Богоугодни заведения (Вакжфи) известни права и привилегии, ще бждатъ замѣнени съ нови Царски актове, украсени и подписани съ Височайшитѣ ми знакове — туграта и монограма и, актове, които ще се уважаватъ и ще иматъ сила на законъ. Възъ основа на тази ми Височайша заповѣдь Мютевлията намѣстникъ върху вахфиранитѣ недвижими имущества отъ покойния Рустемъ Паша, лежащи въ Търновската казж, както и раята — селяни, живущи въ границитѣ на тѣзи привилегировани вахфирани села и махали, сж подали до Императорския ми диванъ обща молба, съ която ходатайстватъ за издаване отъ Императорския ми диванъ нови царски Височайши грамоти за запазване правата и привилегиитѣ, съ които сж се ползували по-рано.

Въ молбата си тжжителитѣ излагатъ подробно историята за даденитѣ имъ права и привилегии, съ които сж се ползували и то съ редица документи, изложени по долуизброения хронологически начинъ, а именно:

Покойния Рустемъ Паша, презъ живота си и въ царуването на Султанъ Селимъ Ханъ II (1568—1574 год.), е завещалъ на вакжфа собственитѣ си села и подведомственитѣ имъ махали, наречени „Арнабутъ кари,елери, или селата наречени „Арбанашки, лежащи подъ ведомството на Търновския Кадалъкъ.

За управитель — попечитель (Мютевлия) на тѣзи села, завещательтъ по своя воля е опредѣлилъ. Лицето Рустемъ Паша притежавалъ за тѣзи свои имоти Царски грамоти за привилегиитѣ и правата на тѣзи села. Селата Арбанаси лежатъ подъ юрисдикцията на Търновския кадалъкъ и сж се ползували още отъ старо време съ права и привилегии като свободни земи отъ налози. Раята християни, които сж живѣли въ границитѣ на тия свободни села не сж били облагани съ никакви царски данъци. Напротивъ, тѣ сж били съвършено освободени отъ изплащането на всѣкакви тежки и леки царски данъци подъ название „Ресуми шерие“, „Ресуми аурфие“, „Ресуми бачъ“ и „Ресуми бадехава“.

Границитѣ и мѣстноститѣ на тия села и махали сж точно измѣрени и опредѣлени, а по краищата имъ сж поставени като гранични белези отличителни знаци. Вжтрешното управление на тѣзи села и водене административнитѣ дѣла на раята селяни сж били самостоятелни (Сербеидъ узере олубъ). Управлението било повѣрено на единъ особенъ самостоятеленъ войвода, съ независима власть и самостоятелно финансово бюро, наречено (Калеми юлмачтуа тефрикаве сербесиетъ узере и даре олулнмаси). Покойниятъ Рустемъ Паша презъ живота си е съградилъ съ часть отъ паритѣ, които той е получилъ отъ приходитѣ на тия свободни села, една великолепна свещена джамия, както и нѣколко други медресета, тюрбета, завиета и други Богоугодни обществени заведения. Поменатата джамия, както и сградитѣ, се намирали въ мѣстностьта наречена „Едрене капуси“ въ престолния ми градъ Константиние. Сжщо въ града Русчукъ е била съградена друга свещена джамия, заедно съ медресата и други Богоугодни заведения. Сетне, подиръ смъртьта на завещателя неговитѣ наследници редовно сж изпращали въ двата мюсюлмански свещени града Мека и Медина, всѣка година, известни парични суми за подържането светото киабе и на известната Света-гора, наречена джебели юрфанъ. Независимо отъ това, наследницитѣ на завещателя отъ приходитѣ на тѣзи вакъвски свободни села Горна и Долна Орѣховица, Лѣсковецъ и Арбанаси сж изпращали въ готови пари по шесть товара сребърни акчета. Тѣзи акчета сж били предназначени специално за помощь на беднитѣ мохамедани, които сж живѣли въ двата свещени мюсюлмански градове. А останалитѣ приходи отъ тѣзи села, като излишни, ще служатъ за подържане членоветѣ отъ многобройното потомство на покойния завещатель. И така воденето дѣлата на раята християни и управлението на тѣзи села ще принадлежи по желание на завещателя на най-стария членъ—наследникъ на завещателя, а правото за управитель войвода ще се възлага на най-стария синъ, като се пази редътъ на старшинството на мжжкитѣ чеда, произхождащи като наследници по низходяща линия и подъ название вахви евлидиетъ. Въ текста на това завещание сж изброени всички разходи, които се следва да се употрѣбятъ за Богоугодни цели, както и за подържането на бедни хора въ Мека и Медина. Това завещание е било одобрено и санкционирано отъ блаженопочившитѣ велики султани: Баща ми, дѣдо ми и прадѣдо ми. Тѣзи султани сж приели, щото владението върху тѣзи свободни села, да бжде по установения редъ евлядиетъ. А селата да се именуватъ Арбанашки села или Арнаутъ кариелери.. Тѣхнитѣ махали, както и живущитѣ въ тѣхъ рая селяни могатъ да преминатъ изцѣло въ наследство на наследницитѣ по мжжка линия по редътъ на старшинство и по узаконенитѣ села „хаки евлядитъ“.

Направеното по този начинъ завещание е било напълно одобрено и санкционирано отъ блаженопочившия султанъ Селимъ Ханъ II (1566—1574 г.) съ Царски ферманъ. Въ тоя царски актъ се изброяватъ подобно, както правата и привилегиитѣ на реченитѣ села, а така сѫщо и онѣзи, съ които раята селяни отъ тия села сѫ се ползували като свободни граждани. Следъ смъртьта на султанъ Селимъ Ханъ II се възкачилъ на престола султанъ Мурадъ Ханъ III (1574 — 1594 г.), който за тази цель издалъ другъ султански ферманъ, подобенъ на по-предишния султански ферманъ. А следъ смъртьта на султанъ Мурадъ Ханъ III завещанието на Рустемъ Паша е било санкционирано и одобрено отъ султанъ Ахмедъ Ханъ I (1603—1616 г.), като последния издалъ и подновилъ другъ Царски ферманъ. По-сетне въ царуването на султанъ Ибрахимъ Ханъ, който царувалъ отъ 1049—1058 г. отъ Егира или 1639—1648 г. следъ Р. Христово е билъ издаденъ и подновенъ другъ султански ферманъ, по силата на който били утвърдени правата и привилегиитѣ на означенитѣ вахфирани села, както и оная на раята селяни, живущи въ тѣзи села. Съ издаването на първия султански ферманъ, по тоя въпросъ, въ който подробно сѫ били означени правата и привилегиитѣ на останалитѣ села, както и на раята селяни живущи въ границитѣ на тѣзи села, на завещателя Рустемъ Паша били издадени и други крепостни актове подъ название „Мюлкъ намей хумаюнъ“. Правата и привилегиитѣ на тия села, както и на раята селяни, живущи въ тия села, сѫ написани въ тѣзи султански „малкнамета“.

Рустемъ Паша — завещательтъ, докато е билъ живъ, е ималъ постоянно мѣстожителство въ града Търново. Той е ималъ право да се счита за пълновластенъ и независимъ управитель на тѣзи свои завещани села, съ право още да се разполага като съ своя собственость за въ полза, както на вакъфа, а тъй сѫщо и на беднитѣ мохамедани въ Мека и Медина. Съгласно съ текста на царскитѣ крепостни актове, живущитѣ въ тѣзи села рая ще се управляватъ автономно като свободни граждани. Тѣ ще се считатъ за опростени и освободени отъ всѣкакви правителствени и обществени налози и данъци.

На всѣки външенъ човѣкъ, съ какъвто чинъ и положение да е и отъ каквато категория да се числи, се забранява да влиза въ предѣлитѣ на тия свободни и независими села. На външнитѣ лица — били тѣ държавни служители или не; били тѣ редовни царски войници или офицери — не се допуска по никой начинъ да нахлуватъ въ територията на тѣзи села и да се намѣсватъ въ административното управление и дѣлата на тѣзи села. Сѫщо тъй, не се позволява на други външни лица да влизатъ въ частни разпри, да се каратъ и спорятъ съ самата рая селяни, които живѣятъ въ землитѣ на тѣзи села. Защото въ първитѣ царски височайши актове, които сѫ издадени отъ нашитѣ августейши прадѣди е изрично казано и заповѣдано да се постжпва споредъ гореизложеното.

Дъщерята на Сюлейманъ Ханъ I, а именно Хаише Султание Ханъмъ е била оженена за завещателя Рустемъ Паша и му била негова законна съпруга. Единъ отъ славнитѣ, доблестнитѣ синове на поменатата Аише Султание е билъ великия везиръ Имюширъ Мехмедъ Паша. Последниятъ, като главнокомандующъ на победоностната ми императорска армия, се отправи за полесражението при водитѣ на островъ Критъ. Тамъ той юнашки се сражавалъ съ неприятелскитѣ кефири (християни) и при завоеванието на островъ Критъ, падна юнашки убитъ и се помина. Синътъ на Гаази Мехмедъ Паша, въ качество на законенъ наследникъ и управитель на тѣзи вакфирани свободни села по-преди бѣ подалъ до Императорския ми диванъ жалба. Съ тази си жалба просительтъ ме моли, да му издамъ единъ Царски ферманъ до надлежнитѣ провинциални власти, за да действатъ по тоя предметъ точно и акуратно по духа на своитѣ Царски крепостни актове и маафнамета. Такива свещени актове, по-преди, по сжщия предметъ, сж били издавани отъ императорския ми диванъ и се пазятъ въ ржцетѣ на просителя. Съгласно тѣзи свещенни актове, раята селяни отъ предметнитѣ села се признавали за свободни граждани и сж били освободени отъ изплащането на всѣкакви данъци и налози спрямо държавата.

Освенъ това просительтъ Паша иска да владѣе и управлява тѣзи свободни завещани села по такъвъ начинъ, по какъвто тѣ били управлявани отъ неговия баща, дѣдо и прадѣдо, съгласно съ старитѣ царски грамоти. Носительтъ настоявалъ още, щото по тоя въпросъ, да се издаде нова царска заповѣдь, съ която да се забранява на всѣко външно лице — било то войникъ, правителственъ чиновникъ, или частно лице — безразлично, да не влиза и нахлува на сила въ предѣлитѣ на тия села, тъй сжщо и въ дѣлата на раята селяни, които живѣятъ тамъ.

Просительтъ, като изхождалъ отъ гледището на старитѣ Султански фермани, а тъй сжщо и отъ текста на завещанието, въ което се прозира волята и желанието на завещателя — просилъ и изказалъ желание, щото въ Царския ферманъ, който ще се издаде изрично да се каже и заповѣда, комуто се следва, за да се действа споредъ духа и смисъла на това завещание, както се е действало и по преди въ старо време. Възъ основа на всички тѣзи Царски грамоти, а тъй сжщо съгласно съ своитѣ права, просительтъ моли Императорскиятъ ми диванъ, да му издамъ по тоя въпросъ една Височайша Царска заповѣдь, съ която да се предпише на надлежнитѣ мѣстни власти, за да действатъ, съгласно съ духа на закона и на Шерията. Въ действията си мѣстнитѣ власти, сж длъжни да спазятъ духа и смисъла, както на Императорскитѣ ми актове, а тъй сжщо, да се водятъ съ духа на издаденитѣ по преди Султански актове. А колкото се касае до въпроса за обезпечението на правата и привилегиитѣ, които сж дадени на живущитѣ въ тия села раи, правителството ми е длъжно да заповѣда на мѣстнитѣ власти, да иматъ предъ видъ уважението и зачитанието на тия села, да третиратъ поменатитѣ раи като свободни граждани на държавата ми; да облекчава материалното имъ положение и да не изисква отъ тѣхъ никакви годишни данъци и берии. Просительтъ при това изброява, не само своитѣ владетелски права върху тия села, но още подробно описва правата на раята селяни, живущи въ тия села. Управительтъ — мютевлия подкрѣпя тѣзи свои права съ автентични документи, които притежавалъ при себе си.

Най-после като мотивира правата си по владението и управлението на тѣзи вакфирани села, искалъ е да издамъ новъ Височаеши Царски актъ, за озаконяване на тѣзи негови владелчески права, както тѣ сж били озаконени съ по-стари Султански актове и споредъ който покойния му баща е ималъ и владѣлъ.

Възъ основа на всичко това тжжителя се моли повторно и прави постжпки предъ Императорския ми диванъ, като иска да му издамъ другъ Височаеши Царски актъ, въ текста на който да се впишатъ следнитѣ права и привилегии, а именно:

1. Всички вакфирани и свободни села, селища, земи, тюрбета — да бждатъ, както и по-преди, както сж били, освободени отъ всѣкакви тежки военни, обикновени и законни данъци и налози.

2. Бирницитѣ, чиновницитѣ на вакъфа да се наричатъ джабии. Тѣ, когато отиватъ по тѣзи села съ цель да събиратъ опредѣленитѣ за вакъфа като мактуа, налози и данъци, позволено да имъ е, да могатъ да отиватъ свободно като независими чиновници, да обикалятъ по тѣзи села безъ да бждатъ тѣ преследвани, бити или изтезавани отъ военнитѣ, гражданскитѣ, финансовитѣ, админстративнитѣ и сждебно-полицейскитѣ органи на властьта.

3. Да не се изискватъ и събиратъ отъ раята селяни, които живѣятъ въ тѣзи села и въ подведомствени тѣ имъ махала, никакви правителствени данъци и налози. Защото раята селяни на тѣзи села сж привилигировани съ Царски Височаеши актове, наречени маафнамета и сж освободени за винаги отъ плащането на такива данъци;

4. Да не се нарушаватъ и да не пренебрегватъ издаденитѣ до сега по този предметъ Царски актове, мюлкнамета и темесуцитѣ — актове, съ които още отъ най-старо време сж озаконени, както правата на свободнитѣ раи селя-

ни, а тъй сѫщо и на ония владѣлчески права, съ които се е ползвалъ самия завещатель приживѣ. Следъ смъртьта му, неговитѣ прями наследници били се ползвали съ тѣзи права и като наследници, като мютевлии и сѫ управлявали селата, називаеми Арнаутъ — кариелери;

5. Раитѣ християни, които сѫ живѣли и живѣятъ въ предѣлитѣ на тия села и махали, да се признаватъ и занапредъ свободни независими граждани, както тѣ сѫ се признавали отъ старо време; да не се облагатъ съ никакви правителствени и обществени налози и да бѫдатъ освободени за винаги отъ изплащане на такива данъци. Раята да не се третира като проста безправна рая, нито да се напада, изтезава и измѫчва. Винаги тя да бѫде добре покровителствувана и обезпечена отъ всѣкакви похищения, тиранства и злодѣяния. Животътъ, честьта и имотътъ на раята да бѫдатъ напълно гарантирани отъ законитѣ на страната съгласно съ изискванията на свещения шериятъ и съ редицата свещени Царски актове;

6. Старитѣ крепостни актове (мюлкнамета), а тъй сѫщо и издаденитѣ отъ страна на Министерството на финансиитѣ по преди заповѣди и разпоредби, както и онѣзи разпоредби, които сѫ дадени отъ други държавни учреждения по въпроса за необлагане раята селяни отъ тия села съ никакви правителствени данъци — да се уважаватъ и да иматъ сила на законъ, както се практикувало отъ по-старо време. Съ една речь, раята селяни отъ тѣзи села, да се считатъ за винаги освободени и опростени отъ всѣкакви тежки военни и обикновени данъци (текалифи шакки, ве сеферие ве урфие ресумле ренденъ ферманъ муджебинъдже аафъ ве мюселимъ таадатъ ве иттибар олунаджактъръ).

7. Безъ позволение на войводата на тѣзи села никое външно лице, което и да било то, нѣма право и не може да нахлува въ предѣлитѣ на реченитѣ свободни села. На сила и съ заплашване не се позволява никому, да изисква отъ живущитѣ тамъ селяни раи, каквито да било данъчни суми. Защото подобни незаконни действия отъ гдето и да идатъ тѣ, зле се отразяватъ както на интереситѣ на вакъфа, а тъй сѫщо на авторитета на монаршеската власть и на достойнството на короната;

8. Бирницитѣ, назоваеми таксилдари и джабии, които специално сѫ натоварени отъ вакъфа, да събиратъ отъ раята селяни законоустановенитѣ приходи отъ произведенията на земитѣ за въ полза на вакъфа — трѣбва да бѫдатъ свободни да отиватъ по тия села и да могатъ безпрепятствено да събиратъ отъ раята точно опредѣленитѣ налози, безъ да бѫдатъ отъ никого обезпокоявани, нападани и гонени.

9. Процеситѣ по углавнитѣ дѣла (джинха ве джинаетъ давалари) кавгитѣ, разпритѣ и други недоразумения кои-

би се породили между раята — селяни, живущи въ границитѣ на тѣзи села — ще се разгледватъ и решаватъ отъ особени найби и войводи, които въ действията си ще бждатъ самостоятелни и независими. Споровете и процеситѣ ще се разгледватъ и решаватъ съобразно съ шереата, съ обичая на страната и съ правата и привилегиите на раята озаконени съ царски Височаеши актове. Вжтрешното самоуправление на означенитѣ села е независимо и никой отъ вънъ не може и нѣма право да нарушава статутитѣ на управлението, защото тѣ сж озаконени съ редица Царски грамоти отъ най-старо време;

10. Отъ сега за напредъ да не се позволява и да се забрани на всѣко външно лице, което иска да нахлуе съ злонамѣрена и користна цель на тѣзи вакфирани и привигировани села. Сжщо да се забрани на всѣки отвънъ да влиза и се намѣства въ частнитѣ дѣла на раята селяни въ тѣзи села. На мирмиранитѣ на войводитѣ, на субашитѣ нито на другитѣ и по-долни служители, като емейнитѣ, мубаширитѣ за събрание на нѣкакво тѣхно право, наречено мубашарие хаки, финансовитѣ бирници, таксилдари за събиране весуме таксилдарие нито на другитѣ финансови началници и мюдури подъ предлогъ, че идватъ да правятъ нѣкаква ревизия и смѣтки — не се позволява по никой начинъ да навлизатъ на сила въ тия села. Наследникътъ мютевлия, който управлява дѣлата на поменатитѣ села, освенъ гореизложенитѣ права да може да се ползва по-свободно и по-самостоятелно съ други още права, почиващи на озаконенитѣ стари традиционни обичаи потвърдени съ редъ документи: Царски фермани, берати, Императорски мюлкнамета и съ други официални актове, наречени темесуци. Той, мютевлията, да има право — било самъ лично, било чрезъ свои довѣрени лица да събира пари или въ натура отъ селянитѣ на тѣзи свободни села и следнитѣ налози:

1. Налогъ отъ углавнитѣ и престжпни дѣла по прОстжпки, злодѣяния и глоби. Тоя данъкъ се нарича (ресуми джурмъ ве джинаетъ.

2. Налогъ за право на свадба, или за право на женидба нареченъ ресуми арусанъ.

3. Налогъ за освобождавание на роби, робини, слуги слугини. Тоя данъкъ като право за подаръкъ се именува нужде и се казва така: Кулве джарие мюжзекиаанеси.

4. Данъкъ, който се взема отъ наследници за право на наследство отъ имоти, останали отъ единъ или много наследници.

5 Налогъ, който се плаща на мютевлията, за право на безстопанство.

6. Налогъ нареченъ хаки-качкунъ, който се получава като право на дезертьорство за избѣгване отъ бащинъ домъ.

7. Налогъ, нареченъ ресуми бадихава, се изплаща само съ лична работа. Тоя данъкъ е подобенъ на данъка за ангарията.

Всички гореобозначени данъци и налози, които раята селяни отъ реченитѣ свободни села сж длъжни да изплащатъ годишно на вакъфа, се събиратъ било направо отъ войводата — забитенъ на сжщия вакъфъ, било отъ неговитѣ действителни замѣстници. Друго външно лице, каквото звание и чинъ да притежава, което и да е било то, нѣма право и не може да се намѣсва въ владѣнието и въ управлението на тѣзи свободни села, нито пъкъ съ сила и принуда да заставя селянитѣ и да изисква отъ тѣхъ нѣкакви незаконни данъци. Споредъ гореизложеното се установява нагледно обстоятелството, че раята селяни отъ гореизброенитѣ села сж напълно свободни граждани — „сербесиетъ олубъ“ — и като такива, тѣ се считатъ за рая привилегирована. Привилегията имъ е узаконена, не само съ Царски фермани, мюлкнамета и темесуци, но още и съ Императорски актъ, нареченъ маафнамели хумаюнъ.

Управительтъ или войводата на вакъфа е длъженъ да се грижи и да наблюдава съгласно съ духа на Царскитѣ актове за редовното и навремено посѣване и култивиране на земитѣ въ тия села; да покровителствува живота, честьта и имота за раята селяни; да се грижи за развитието на тѣхното богатство и на икономическия имъ поминъкъ и да удовлетворява всякога законнитѣ нужди на земледѣлцитѣ, които обработватъ земитѣ на тия села.

Управительтъ на вакъфа преди всичко трѣбва да знае, че лежи на главата му голѣма отговорность, ако той занемари по нѣкой начинъ своята служебна обязаность и ако остави праздни и необработени земитѣ, лежащи въ предѣлитѣ на тѣзи вакфирани села. Раята селяни не бива по никой начинъ да се притесняватъ и зле третиратъ отъ него самия, или отъ неговитѣ хора. Той нѣма право да взима отъ раята данъкъ за право на тапия (тапии земинъ) за поземлена собственость. Сжщо, той нѣма право да взема по-голѣмъ десетъкъ отъ произведението на хранитѣ отъ колкото е опредѣленъ. Защото иначе раята селяни безспорно се обременяватъ съ тежки данъци за въ полза на вакъфа. При това вмѣнява се въ вина на управителя на вакъфа, фактътъ за измѣна, ако тѣ би позволили на чужди хора отъ вънъ, да нахлуватъ на сила въ границитѣ на тѣзи села, за да мжчатъ и изтезаватъ раята съ цель за грабежъ и за лична материална облага. Съ тѣзи свои действия тѣ ще се считатъ крайно недобросъвестни и ще бждатъ отговорни предъ духа на завещателя, ако би се допустнали, че тѣ съставляватъ явно противоречие, както на свещения шериятъ, а така сжщо и на статугитѣ, поставени отъ самия завещателъ въ завещанието, които иматъ сила на законъ. Явно е, че отъ такъвъ родъ деяние на нелоялни действия, преди всичко, страдатъ интереситѣ на вакъфа и на беднитѣ хора отъ Мека и Медина, които очакватъ своята материална помощь за съществувание.

По-преди, въ по-старо време, бѣ се взело окончателно решение да се действа строго спрямо всички непокорни и непослушни хора. За тази цѣль бѣха се издали редъ царски заповѣди, адресирани до органитѣ на провинциалнитѣ власти. Въ една отъ Височайши заповѣди се говорѣше, че всички служащи на вакъфа лица, а тъй също и държавнитѣ служители, ако по една или друга причина не се покоряватъ и не желаятъ да изпълняватъ царски заповѣди, а дръзнатъ да вършатъ действия, противни на шерията и на духа на Императорската ми воля — то явявамъ Ви, че тѣ всички ще отговарятъ и ще бждатъ провинени въ неизпълнение на моитѣ царски заповѣди. Непокорнитѣ ще се считатъ за предизвикващи смутове въ страната и ще бждатъ строго преследвани и тежко наказвани.

Всѣки чиновникъ, който и да билъ той, каквото и положение и чинъ въ обществото да взема, е длъженъ да вземе актъ отъ тази строго царска заповѣдь по този въпросъ, за да може да се съобразява напълно съ духа и смисъла й. Независимо отъ това, всѣко длъжностно лице трѣбва да отбѣгва назаконнитѣ действия, знаейки, че за последствията го чака тежка отговорность. — Помни се също, че по тоя въпросъ по-преди бѣ издадена царска заповѣдь, съ която се обръщаше главно вниманието на държавнитѣ и обществени служители по тия страни, щото, тѣ като истински пазители на обществената безопастность и, като наблюдавачи на шерията и на закона — сж длъжни да не допускатъ по никой начинъ да се вършатъ, отъ когото и да би било, нелоялни и противни на шерията действия. А ако такива непокорни и непослушни царски служители би се осмѣлили да вършатъ сами произволи и безакония — то заповѣдвамъ Ви такива лица да се преследватъ, веднага да се премахватъ и да се накажатъ най-строго, като истински разбойници. Предписваше Ви се сжщо, че ако нѣкое външно лице, па било то и държавенъ служитель — би се осмѣлило противъ царската ми воля, на сила да нахлуе въ територията на тѣзи автономни вакфирани села съ цель на грабежъ и за лична облага, то вий сте длъженъ, да не допускате да се извършватъ подобни работи. Сжщо недейте допуска, да се принуждаватъ раята селяни, да се изнудватъ и да изтръгватъ на сила отъ тѣхъ парични суми подъ предлогъ на нѣкакъвъ данъкъ.

Вие знаете, че раята селяни отъ тия села сж освободени окончателно, за винаги отъ плащането на каквито и да било данъци, съгласно царския Височаеши ферманъ. Ако би се изтръгнали на сила отъ раята нѣкакви парични суми съ користна цель — на сѫдиитѣ бѣ заповѣдано, да разследватъ по шериятски редъ такива обстоятелства. И ако би се установили тѣзи обстоятелства за валидни, то сѫдиитѣ сѫ длъжни да вееиатъ надире отъ изнудвачитѣ изтръгнатитѣ суми, а следъ това да се повърнатъ тия суми на раята, отъ които е била изтръгната сумата. Сѫщевремено се заповѣдваше, че никой мой царски служитель и чиновникъ, билъ той нишъ или вишъ, не може абсолютно да се противи на моята монаршеска воля, нито да припятства на изпълнението ѝ. Онѣзи мои царски чиновници и сановници, съ каквото звание и да сѫ, каквито чинове и да притежаватъ, ако по незнание, или отъ умисълъ за користна облага си позволятъ да пренебрегнатъ моята царска заповѣдь и да нахлуватъ въ границата на автономнитѣ вакъфски села съ цель да взематъ на сила нѣкой малъкъ или голѣмъ предметъ — то имената на подобни чиновници ще описвате въ особени списъци. Въ списъка освенъ собственитѣ имъ имена, ще записвате и бащинитѣ имъ имена, званието на службата имъ и заплатата, която тѣ получаватъ. Списъцитѣ, които, по тоя начинъ сѫ съставени, заедно съ рапортъ ще ми ги изпращате до Императорския ми диванъ въ Константиние, за мое по-нататъшно разпореждание.

Просительтъ, като допълнение на молбата си, обясняваше и това, че по-преди, преди моето възкачване на Императорския ми тронъ, била издадена по тоя въпросъ особена Височайша заповѣдь. Съ тази заповѣдь се предписвало на тамошнитѣ мѣстни власти да взематъ мѣрки, за да окажатъ за начина и реда, по който ще се владѣятъ тѣзи вакфирани свободни села и селища. Тъй сѫщо, било заповѣдано за строгитѣ мѣрки, които трѣбвало да се упражнятъ противъ всички онѣзи лица, които би нахлули насилствено въ предѣлитѣ на тия села.

Това обстоятелство, вамъ е добре известно и азъ още въ първитѣ дни на моето възкачване на Императорския тронъ издадохъ нова царска заповѣдь въ подобна смисълъ. Съ тази ми заповѣдь азъ потвърдихъ и санкционирахъ разпоредбитѣ и високитѣ заповѣди, които по-преди за сѫщия въпросъ бѣха издадени отъ моитѣ предшественици Султани. Въ Императорския ми диванъ и въ старата царска архива не се оказа, че е била дадена по-подирна отъ тази ми царска заповѣдь и съ съдържание, противоречуще на духа и смисъла ѝ.

Прочие, по поводъ на това заповѣдвамъ Ви и сега, щото действията на моитѣ царски служители по тоя предметъ, да бѫдатъ напълно хармонични съ духа и смисъла на тази ми висока царска заповѣдь. При това, дългъ Ви се налага да се съобразявате съ текста на тая ми царска заповѣдь и да се стараете да покровителствувате и пазите, както старитѣ права и привилегии на тѣзи свободни вакфирани села, а така сжщо и правата и привилегиитѣ на раята селяни, които живѣятъ вжтре въ тѣзи села. Окончателно забранявамъ на когото и да би било, да действа нелоялно и противозаконно. Моитѣ царски разпоредби не трѣбва никой да ги критикува, нито да се противопоставя, въ опозиция, срещу моето монаршеско решение.

Моятъ августейши дѣдо, приснопаметни ми султанъ Ахмедъ Ханъ III по тоя въпросъ въ края на неговото царуване 1143 година отъ Егира или 1730 година следъ Р. Хр. бѣ издалъ единъ височайши царски ферманъ. А на осмия день отъ месецъ Реджебъ 1168 година отъ Егира, 9 априлъ 1755 година следъ Р. Хр. въ деня на неговото възкачване на османския престолъ и презъ царуването на покойния ми дѣдо султанъ Османъ Ханъ III, бѣ изданенъ другъ височайши царски актъ по тоя предметъ. Тоя актъ се издаде възъ основа на по-старъ царски актъ, въ който се предвиждаха всички права и привилегии, както на гореозначенитѣ привилегировани вакфирани села, а тъй сжщо и онѣзи права, съ които се ползували раята селяни живущи въ територията на тѣзи села. Този султански актъ имаше сила на законъ. На чело на фермана, който бѣ изданенъ отъ султанъ Османъ Ханъ III, бѣ положена близо до мѣстото на султанската тугра една арабско-турска фраза: Мудже биндже амелъ олуна, т. е., да се действа точно по съдържанието му. Направенатата щателна справка по тоя въпросъ въ старитѣ правителствени регистри, особено въ отдѣла на вакъвскитѣ регистри, които се пазятъ въ управлението на императорското ми съкровище, а тъй сжщо и отъ краткия докладъ, който ми се представи отъ финансовия министъръ Мехмедъ Астари, се оказа на яве факта, че презъ течение на 1165 година отъ Егира и 1751 година следъ Р. Хр. селото Арбанаси, наречено Арнабутъ Кариеси, заедно съ подведомственитѣ му махали е броило 236 домакинства християни и малко мюсюлмани. Селото, наречено Срѣдна Орѣховица — Всаситай Раховиче, както и въ подведомственитѣ му махали сж живѣли 164 домакинства само християни. Въ селото Долна Раховица — Раховичей Зиръ, сж живѣли на брой 50 домакинства само християни, а въ селото Лѣсковецъ — Лѣсковче, както и въ подчиненитѣ му махали сж живѣли 252 домакинства християни. Общия сборъ на жителитѣ въ тѣзи домакинства, които още отъ старо време сж живѣли въ територията на тѣзи четири свободни вакфирани села, възлиза на 733 домакинства рая християни и малко мюсюлмани.

Въ първитѣ документи, които сж били дадени на завещателя Рустемъ се говори ясно и положително, че числото на домакинствата, въ които сѫ живѣли раята селяни отъ тѣзи четири свободни села, наречени Арнабутъ Кариелери е записано по словомъ седемстотинь тридесеть и три домакинства. Жителитѣ, които сѫ живѣли въ тѣзи свободни села, сѫ били признати за свободни граждани и се числили като рая на Вакъфа. Тази рая селяни, като привилегировани и свободни, били записани въ особени списъци и въ отдѣла на освободенитѣ отъ данъкъ рая, тъй като тѣ се ползували съ пълна свобода.

Раята отъ тѣзи четири Арбанашки села, като били напълно освободени отъ всѣкакви държавни тегоби и като не сѫ плащали на правителството никакви данъци и налози, тѣ фигурирали въ официалнитѣ стари регистри за пълноправни свободни граждани и не сѫ били облагани съ никакви царски държавни данъци. Въ официалния тефтеръ, тѣ били записани като рая привилегировани съ следнитѣ имена: Сербесъ мюселимъ ве маафъ рая ехалирели.

Съ това привилигировано име, тѣ били записани въ всички царски фермани, царски берати, мюлкнамета и темесуци. Тѣзи държавни документи сѫ били давани на тѣхъ направо отъ Императора Султанъ и отъ финансовитѣ власти.

Възъ основа на официалнитѣ данни, които въ резюме бѣха извадени отъ старитѣ императорски книжа и представени лично на Султана, то приснопаметниятъ Султанъ, моятъ дѣдо Мустафа Ханъ III при възкачване на престола въ първитѣ числа на месецъ Сеферъ 1171 година отъ Егира (30 октомврий 1757 година сл. Р. Хр.) е билъ издалъ по тоя въпросъ Височайши царски актъ. Сѫщо и въ царуването на моя баща, приснопаметния Султанъ Абдулъ Хамидъ Ханъ I презъ месецъ Реджебъ 1187 година отъ Егира или 6 септемврий 1773 год. сл. Р. Хр. е билъ издаденъ по този въпросъ единъ законенъ царски актъ, имащъ сила на законъ. Съ тоя ферманъ правата и привилегиитѣ на предметнитѣ четири вакфирани села и живущитѣ въ тѣхъ рая селяни били утвърдени. Тѣзи два царски фермана били наново подновени и размѣнени съ издаването на другъ царски ферманъ, издаденъ въ царуването на султанъ Селимъ Ханъ III съ дата 4 Шевалъ 1207 година отъ Егира или 5 май 1793 година Р. Хр., когато султанъ Селимъ Ханъ III бѣ възкаченъ на престола 1203 година Егира или 1788 година Р. Хр., раята селяни на тѣзи четири привилегировани села сѫ подали до императорския ми диванъ въ престолния ми главенъ градъ Константиние особна молба. Просителитѣ, като излагатъ гореизложеното, молятъ съ молба да имъ издамъ другъ новъ подобенъ царски актъ. Тѣхната молба се прие и се взе подъ внимание, следъ което тя се даде за справка и проучване въ императорската ми архива.

Отъ доклада на финансовия министъръ и отъ краткото резюме, написано на гърба на самата просба, Височайшата ми особа бѣ напълно освѣтлена по тоя въпросъ. Разбрахъ подробно за положението, въ което се намиратъ четиритѣхъ обозначени села. Сѫщо узнахъ и за политико-икономическото положение на раята селяни, живущи въ тѣзи четири села. Доказанъ фактъ е, че раята отъ тѣзи четири села сѫ се ползували съ известни материални облаги, били сѫ свободни граждани — сербесъ олубъ — и не сѫ плащали по изричната воля на султана никакви правителствени данъци, нито налози, нито берии и такси. Това обстотелство е установено съ редица други доказателства, които се виждатъ въ старитѣ официални регистри и които доказателства се уважаватъ и почитатъ като законъ. Затова решихъ да издамъ по тоя предметъ тоя ми новъ царски актъ, който по смисълъ и духъ не отстѫпва отъ издаденитѣ досега редица царски фермани.

Като пристигне при Васъ тоя ми царски актъ, заповѣдвамъ Ви да действате по тоя специаленъ въпросъ, съгласно съ духа и смисъла на гореизложеното, както и въ духа на изброенитѣ и издаденитѣ по-горе царски фермани отъ блаженопочившитѣ султани: баща ми, дѣдо ми и прадѣдо ми. Правителственитѣ власти, които по тия страни управляватъ, сѫ длъжни въ интереса на службата имъ, да се покоряватъ и да даватъ пълна вѣра на височайшата ми царски заповѣдь. А ти, справедливи кадио, си длъженъ да действуващъ точно и акуратно съ текста на тази ми царска заповѣдь!

Пазете се отъ незаконни действия и старайте се винаги да ги отбѣгвате! Тъй да знаете, тъй да действувате! Честь, слава и пълна и вѣра отдайте на високитѣ ми императорски знаци — туграта и монограма ми — положени на чело на тоя ми царски ферманъ. Издаденъ въ престолния ми, славенъ градъ Константиние, днесъ, 24 Джемазиралъ ахъръ, 1225 година Енюи (16 юлий 1810 г. следъ Р. Хр.).

Подписалъ: Султанъ Махмудъ Ханъ II.

* * *

Религиозната и търговска толерантность на турцитѣ въ първитѣ години на робството е била твърде голѣма. Това се вижда и отъ историческия фактъ, какви съвети султанъ Мурадъ I далъ въ предсмъртния си часъ на сина си Баязида следъ битката на Косово поле. Следъ като го съветвалъ да уважава християнското духовенство, вѣрскитѣ обичаи и раята първенци, давалъ му наставления да отбѣгва беззаконитѣ действия и облагането съ тежки данъци раята, а най-вече, да поддържа миролюбива политика и да бѫде въ постоянни търговски сношения съ съседнитѣ страни, особено съ републикитѣ, които били приятелки на Турската империя, като: Дубровникъ, Рагуза, Венеция, Генуа, защото, се изразилъ въ предсмъртния си часъ Мурадъ I — „Добритѣ и приятелскитѣ търговски връзки вжтре съ търговцитѣ, и вънъ съ чужденцитѣ, развиватъ и засилватъ приходнитѣ богатства на страната, а богата държава е силна страна въ свѣта!“.

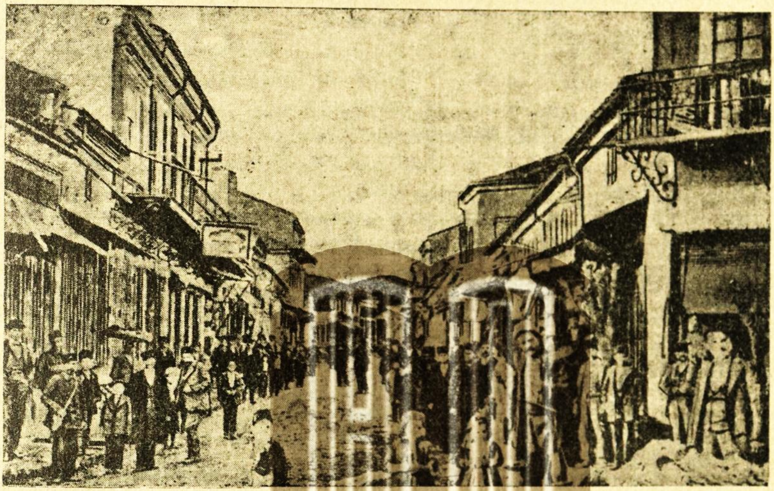

Фиг. 4. Изгледъ на улица „Темниска“, преди около 30 години. Въ дъното се вижда старата кжща на Хаджидимиеви.

Мѣстнитѣ търговци християни, въ предѣлитѣ на Османската империя сж били привилегирована рая и се наричали Бератлий, а чуждестраннитѣ — Туджалари. Търговцитѣ отъ Рагуза сключили търговски договоръ съ султанъ Мурадъ I въ 1363 години; по късно Венеция въ 1384 година, Генуа въ 1387 година. Дубровникъ сключила договоръ съ Мохамедъ II въ 1480 год.; съ Баязида II въ 1481 година; съ Селимъ I въ 1514 година. Срещу тия привилегии, републиката Дубровникъ плащала значителни даждия на Османската империя. Така само за написване султанскитѣ освободителни грамоти на славянски езикъ Дубровникъ се е задължила да плаща 12,000 венециянски дуката (жълтици) харачъ. Привилегиитѣ, съ които се ползували тия републики, били: Разрешавало имъ се да пжтуватъ свободно изъ цѣлата Османска империя; да търгуватъ съ всѣкакви мѣстни стоки, като: вълна, восъкъ, овце, овни, коне, едъръ добитъкъ, кожи, сахтияни и всѣкакъвъ видъ зърнени храни, да внасятъ всѣкакви изработени предмети отъ своитѣ земи, като сукна, платове памучни, разни желѣзни издѣлия, оржжие и други. При това, тѣ имали право да иматъ свои магазини, работилници; притежавали недвижими имоти като своя собственость, а още свои черкви и училища.

Въ специално височайшни фермани сж били изложени правата и привилегиитѣ на раята християни, а сжщо така и задълженията къмъ държавата на всички търговци, които били турски поданици. Отъ тия грамоти се вижда, че всѣки бератлия търговецъ, каквито сж били известна часть въ Орѣховица и Арбанаси на времето, се ползували въ това отношение съ пълни граждански права, наравно съ мюсюлманитѣ[1]) Търговецътъ ималъ право да пжтува свободно изъ цѣлата империя, да язди хубавъ конъ, оседланъ съ разкошно седло, да препасва сабя, да туря високъ калпакъ на главата си въ видъ на цилиндъръ, направенъ отъ първокачествено дубровнишко сукно, да пуши тютюнъ съ дългъ янгаренъ чибукъ; да пжтува съ двама слуги, единия отъ които да нагледва двата му коня, а другия да се грижи за прислугата на търговеца. Той ималъ право да облича дълга горна дреха. Давало му се право да отваря търговски кантори въ родния се градъ, въ Цариградъ и Смирна и другаде; да търгува съ Европа, Азия и Африка по сухо съ кервани и по море — съ кораби. Той ималъ права да назначава свои замѣстници, две довѣрени лица, които да ржководятъ търговскитѣ му дѣла. Складоветѣ, магазинитѣ и жилищата на търговцитѣ оставали непрекосновени. Въ тѣхъ нѣмали право безъ султанско постановление да влизатъ органитѣ на мѣснитѣ власти, нито се допускали да квартируватъ въ кжщитѣ султанскитѣ войски, или да получаватъ храна даромъ, или да изискватъ отъ домашнитѣ на търговеца безплатна прислуга-ангария.

На търговецътъ нѣмали право да конфискуватъ или да секвестиратъ имотитѣ му безъ султанско постановление. Всички сждебни дѣла възбудени отъ търговеца или противъ него, се разглеждатъ отъ специаленъ сждъ въ Цариградъ.

Всички тия привилегии се давали отъ турската власть съ цель да се постигне по-голѣмъ успѣхъ въ търговията и размѣннитѣ богатства, които сж били важно и главно условие за економическия напредъкъ на страната.

При такива изгодни обстоятелства — отъ една страна закрилянъ съ фермани отъ официалната турска власть, а отъ друга — имащъ всичкитѣ благоприятни условия, като населенъ центъръ въ географско отношение – разположенъ срѣдъ богати и гжсто населени села, малкия Орѣховецъ започва съ бързо темпо да се развива и издига, да крепне въ търговско и стопански отношение.

---

1) Д-ръ Русевичъ отъ с. Арбанаси пази такъвъ единъ ферманъ, даденъ на баща му, който билъ търговецъ бератлия въ Арбанаси и Орѣховица.

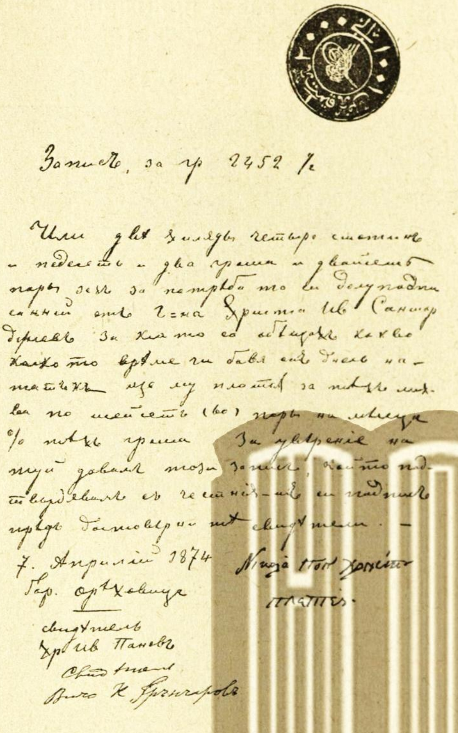

Записъ, за гр 2452 ½

Или двѣ хиляды четыре стотинъ
и петдесеть и два гроша и двадесеть
пары земъ за потрѣба то ви долуподпи-
саний отъ Г=на Христо Ив Сантур
джиевъ за които со обвързахъ какво
каквото врѣме ги бави отъ днесь на-
татъкъ ще му платя за тѣхъ лих-
ва по шейсеть (60) пары на месяцъ
% тѣхъ гроша За увѣрение на
туй давамъ този записъ, който под-
твърждавамъ съ честний-тъ си подписъ
предъ достовѣрни-тѣ свидѣтели. —

7. Априлій 1874
Гор. Орѣховица

Никола Попъ Христовъ
платецъ

свидѣтель
Хр. Ив Пановъ
свидѣтель
Вичо К Грънчаровъ

Фиг. 5. Факсимиле на единъ записъ на заповѣдь отъ 7 априлъ 1874 год. за 2452 гроша и 20 пари, издаденъ отъ Никола попъ Христовъ на Христо Ив. Сантурджиевъ. Между свидетелитѣ е сложенъ отдолу подписа и на Вичо К. Грънчаровъ. Това е единственъ останалъ писменъ документъ, който имаме отъ Вичо Грънчаровъ.

При горнитѣ изключителни и благоприятни условия, каквито малко други градове сж имали въ онова време, производителниятъ стопански и търговски животъ полека-лека миналъ на страната на покровителствената и защитена съ права и привилегии християнска рая — будното българско население отъ търговци и занаятчии на Горна-Орѣховица, който добива още по-голѣмо значение и издигналъ се и запазвалъ своята економическа мощь и богатства и тогава, когато кърджалийскитѣ нападения въ XVIII вѣкъ принудили голѣма часть на околното население отъ равнинитѣ да дири прибежище и закрила въ града и поминъкъ въ занаятитѣ. Надошлитѣ отъ Балкана пъкъ млади чирачета, дирейки занаятъ на ржцетѣ си, съ повишена енергия и удвоенъ интересъ „изпичали" занаята си тукъ, не обезпокоявани отъ разни турски заптии, жадувайки единъ день да станатъ и тѣ вещи майстори на занаята си и самостоятелни стопани на дюкяни. Освенъ това, тѣ виждали какъ турската държава покровителствувала и давала добри гаранции за развитие на занаятчийството и търговията; пазели се интереситѣ на търговцитѣ и имъ се давали всички условия за преуспѣване и развитие, защото капитала е кръвьта въ едно тѣло; богатството на града е богатство на народа, което е сигуренъ белегъ на спокойна и силна държава. Турскитѣ управници сж давали условия за развитието на търговията и занаятитѣ, защото тия два бранша сж издигали представителитѣ имъ срѣдъ народа, а освенъ това тия богати търговци и занаятчии сж били мирна рая и примѣрни данъкоплатци, изправни граждани, отъ които турската държава е имала полза.

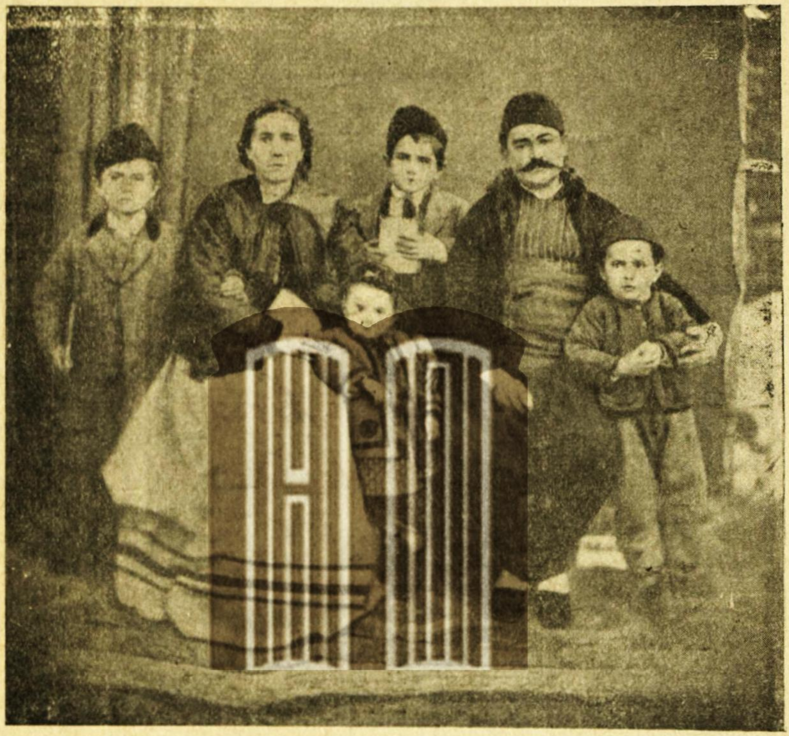

Фиг 6. Снимка отъ 1875 година.

Семейството на Христо Ивановъ Сантурджиевъ. Всички родени въ гр. Горна-Орѣховица: 1) Христо И. Сантурджиевъ, роденъ 1833 година (42 годишенъ): 2) Съпругата му Кириаки, по баща Димитъръ Минова, родена 1842 година (33 годишна): 3) Деца: Панайотъ (задъ родителитѣ си), роденъ 1868 г. (7 годишенъ); 4) Димитъръ (при майка си, вдѣсно) роденъ 1869 г. (6 годишенъ); 5) Иванъ (при баща си, влѣво), роденъ въ 1871 год. (4 годишенъ): 6) Никола (между родителитѣ си, предъ тѣхъ), роденъ 1873 (2 годишенъ).

Отъ тѣхъ днесъ е живъ само Панайотъ Сантурджиевъ, генералъ отъ запаса, жителъ софийски. Участвувалъ въ войната 1885, като доброволецъ и 1912—13——1915—18 като офицеръ — генералъ.

Приливътъ на прѣсенъ и заварденъ организъмъ отъ българската маса млади момчета дошли отъ Балкана[1]) и равнинитѣ да дирятъ своето бждеще и своя кариера въ живота — умножилъ редоветѣ на разнитѣ сжществующи отдавна тукъ еснафи и ги тласналъ къмъ неудържимъ и бързъ

---

1) Г. П. Чемширевъ — „Горна-Орѣховица въ своето економическо и стопанско развитие.

разцвѣтъ. Така въ Орѣховица започва да има силно развити занаяти и изобщо занаятчийството, което се издига на особена висота, особено въ първата половина на XIX вѣкъ въ добре организирани еснафи или руфети, въ ржцетѣ на които миналъ цѣлия публиченъ животъ на общината, действуваща, почти независимо отъ турската официална власть, която, както поменахме и по-горе, е покровителствувала жителитѣ на Орѣховица съ издадени фермани.

Като непосрѣдствено въздействие върху икономическия развой на града, паралелно съ развилитѣ се по това време занаяти става причина да се засили и търговията, която още отъ по-рано, а най вече отъ преди четиридесетѣхъ години на миналия вѣкъ, достига до своя пъленъ разцвѣтъ, издигнала се благодарение на създалитѣ се тукъ голѣми и централизирани седмични пазари, на които се стичали внушително голѣмъ брой търговци и джамбази, надошли отъ Цариградъ, Египетъ и Гърция, за търговия. Така Горна-Орѣховица става единъ отъ буднитѣ търговски гнѣзда въ Северна България и центъръ на пазарна оживена стопанска дейность отъ голѣмо значение за цѣлата страна.

Наредъ съ тия голѣми стокови обмѣни, развива се най-вече седмичния пазаръ на едъръ добитъкъ, за който ни говори Феликсъ Каницъ1) въ своитѣ пжтувания въ България презъ 1860—1879 година и който пазаръ не е загубилъ своето значение и своята голѣмича и до наши дни. Той сжщо е способствувалъ да се издигнатъ и заздравятъ знатни търговски родове, които имали свои собствени цѣли чаршии дюкяни, обковани съ желѣзни врати. Такива сж били известнитѣ на времето си: Анастасъ Лазароолу отъ „Тъмната чаршия“, Хаджи Сотиръ и др.

Фиг. 7. Общъ изгледъ на гр. Г.-Орѣховица.
Вдѣсно се вижда Камъка, а въ центъра църквата „св. Никола“.

---

1) F. Kanitz: Dunau Bulgarien und der Balkan (1860—1879)

БИТЪ, НРАВИ, ОБИЧАИ.

Още отъ най-далечни времена — може да се твърди съ положителность — въ поселището Горна-Орѣховица нѣма опредѣленъ характеренъ, физически типъ — образитѣ на хората и тѣхната физическа структура е била и остава най-различна — било черноокъ или русъ — образи смѣсени, такива, каквито се срещатъ въ нашитѣ балкански градове, паланки и села. И това е лесно обяснимо. Градътъ Орѣховица (Раховецъ), още отъ най-раннитѣ години на своето сѫществуване се е намиралъ — намира се и днесъ на кръстопѫть — оттукъ сѫ преминали готитѣ и дивитѣ орди на Атила, монголитѣ, кръстоносцитѣ и поляцитѣ на Полско-маджарския кралъ Владислава въ 1444 година. Отъ това преминаване тѣзи диви пълчища, а по-късно и орди, баши-бозуци и турски пълчища, състоящи се отъ мѫже, сѫ оставили следи, вследствие кръстосване на раситѣ. За това смѣсване сѫ допринесли и постояннитѣ и чести войни и нахлувания на Русия, която е воювала нѣколко пѫти съ Турция (1774, 1810, 1828, 1877/78 г.). А може ли да се отрече, че нѣма примѣсена кръвь и отъ нашитѣ „господари“ турцитѣ, които цѣли 500 година сѫ ни държали въ робски вериги и сѫ подлагали на претопяване българското племе? Трѣбва още да се добави, че Гор.-Орѣховчани иматъ нѣкѫде жилки отъ гръцка кръвь. Съседството ни съ гръцкото тогава селище Арбанаси е дало своя отпечатъкъ и тукъ. Имало е преселвания на доста заможни арбанасчени въ Орѣховица, за да дирятъ поминъкъ всрѣдъ цъвтѣщитѣ занаяти и търговия въ Орѣховица. Освенъ това, както казахме и на друго мѣсто, много заможни селяни сѫ преселени въ града, защото сѫ били запазени тукъ по-добре отъ тормоза на турскитѣ издевателства по селата. Преди освобождението отъ турско иго, преселването на заможнитѣ селяни е ставало отъ западния, южния и югоизточния обрѫчъ на селата, населени около Горна-Орѣховица, а така сѫщо и отъ балканскитѣ колиби. По-заможнитѣ селяни отъ тия мѣста сѫ се заселвали въ Орѣховица, защото сѫ намирали гаранция за живота си, имота си и за личното си спокойствие, което е било покровителствувано отъ редица турски фермани, които сѫ давали свободи и правдини на раята християни, и по тоя начинъ давали възможность на тия богати преселници да развиятъ богата търговия тукъ, въ града.

Плодъ на кръстосването е дало разнитѣ типични образи, които се срещатъ въ Горна-Орѣховица: наредъ съ великанитѣ — едритѣ и снажни физически типове отъ родътъ на Георгакеолу, се срещатъ и дребнитѣ типове Варемезоолу; русия типъ на Бакърджиолу; Иванчовия родъ се сродява съ черния типъ на Рахнеолу.

Изобилствуватъ сѫщо като представители на монголската черна кѫдрава коса, както и типоветѣ съ правилни малки гръцки носове и римскитѣ — изразъ на благородство и продуктивность.

За строго красивъ типиченъ образъ, безупреченъ въ всѣко отношение, не може да се говори, съ малки изключения. Ала, ако диримъ здравость въ тѣлосложението и физическата структура, ние можемъ съ положителность да твърдимъ, че има голѣма часть отъ населението такива, като посочимъ за примѣръ дори единъ образъ, а именно бореца Никола Петровъ, който съ физическата си мощь и сила разнесе името на родния си градъ далечъ по свѣта.

Следъ освобождението, въ Г.-Орѣховица се забелязва едно бавно и постепенно израждане на старитѣ знатни родове. Така, дори въ едни фамилии се прекѫсватъ мѫжкитѣ колѣна; въ други родове угасватъ цѣли семейства, а въ трети — става пълно израждане на мѫжкото поколѣние, което става негодно за новитѣ социални условия на съвременния животъ. Обаче, на това обстоятелство има още една коренна причина, и тя е, че въ старитѣ времена отъ нашия патриархаленъ битъ, сродяването по традиция на фамилии е ставало между знатнитѣ родове, а това се обяснява, че биологически сроднитѣ и близки производителни родове даватъ нездраво — хилаво поколѣние.

Новиятъ и здравъ елементъ въ Горна-Орѣховица е продуктъ отъ кръстосването на преселенитѣ въ града селяни, оженени за гор.-орѣховчанки. Преселенитѣ мѫже вливатъ нова, здрава струя въ зараждащето се ново, младо поколѣние, което става годно, силно и здраво физически — интелектуално продуктивно, способно за борбата при новитѣ тежки икономически условия на съвременния животъ.

Още отъ турско време сѫществува всрѣдъ населението една градска затвореность и своеобразна специфичность, характерна за горно-орѣховчани. Така: тукъ силно е развита градската критика и присмѣхулството, кѫдето можемъ да изброимъ хиляди интересни имена, плодъ на това присмѣхулство Дълбока характеристика съ прѣкорно таксуване, е паднало върху „Чифутина“, Манафкитѣ“, „Пиндиля“, „Бугеря“, „Офицерина“, „Пуйкоолу“, „Хърцата“, „Кючюка“, Калнѫта“ и други. Има произлѣзли много неприятности и лоши последствия отъ тия прѣкори, които нѣма да изброявамъ.

Преобладава всрѣдъ населението силна наблюдателность, необходимъ елементъ за присмѣхулството. Волеви, съ характери допиращи до ината; трудолюбиви, спестовни, горди, самолюбиви — необществени, което се подчертава и съ обстоятелството, че Гор. Орѣховица не е дала имена на общественици, учени, а особено — писатели. Тукъ хората сж дръзки, смѣли, храбри, но слабо предприемчиви въ обществена работа. Има едно качество на задоволство отъ сегашното положение, което ги отдалечава отъ предвиждането и ги затваря въ китайскитѣ стени на една оригинална самобитность.

До преди освобождението, рѣдко е било мома горноорѣховчанка да се омжжи и вземе за съпругъ отъ другъ градъ или село, но оженването за съпрузи отъ другаде е било възприето. Сродяването е ставало, обаче, винаги, или въ повечето случаи по смѣтка, при равенството на родоветѣ въ материално положение. Но все пакъ, не е липсвало и свободното чувство на еротичностьта, която е свързвала две сърдца, различни въ степеньта на материално положение. Още въ турско време е запазена една горно-орѣховска рапсодия — шлагеръ на пѣсень, която възпѣва това еротично буйно чувство, преминало и тукъ. Това е било пѣсеньта на „Канарията“, на която часть отъ съдържанието е следното:

Кжде отиде, Киръ Кольо,
На село ли, село Циганово,
Червено вино да купишъ,
И върла бистра ракия?
Я, иди, долу въ чаршията,
Че купи: червени-бѣли бадеми
И Цариградски локуми,
Че тогазъ ела, при меня —
Двама да се оженимъ,
Единъ за други родени.

Изобщо горна-орѣховчанката е работна, чистокжщница, добра майка и нравствено издигната жена. Тази чистокжщница често избива въ чистофайнство и превзетость нѣкжде. Така може да се посочи характерния случай съ оная жена, която вечерь постилала долни нечисти покривки и мрьсенъ юрганъ за завивка, а сутринь рано, изнисала своитѣ бѣли покривки и завивки за растилане въ двора и твърдѣла съ увѣреность предъ комшийкитѣ, че съ тия завивки нощувала въ леглото.

Следъ освобождението новата култура пустнала издънки на извратеность и въ Г. Орѣховица. Така: официално се е отворило тукъ тъй нареченият „Домъ на търпимостьта“, кѫдето се събирали мѫже да пиятъ вино и закуски до късно къмъ полунощь, при обстановка на весели жени отъ другаде. Обаче смѣлитѣ орѣховчанки, на тълпи, възмутени, съ камъни, изпотрошили зданието и прогонили новитѣ весталки на Бакхуса и развалата вънъ отъ града, считайки това за примамка на мѫжетѣ имъ и разсадници на новитѣ „културни“ болести.

По-рано, по-голѣмата часть отъ живота на орѣховчанина сѫ били: веселия по кафенетата съ дарабуки и зилове — наследенъ остатъкъ отъ турския обичай, който се среща съвсемъ нарѣдко днесъ въ града — а сѫщо така е билъ развитъ, въ миналото, играта на комаръ1). Още тогава е проявявана храбростьта и мѫжеството Презъ сезона на динитѣ и имало единъ забавенъ обичай: да се обзалагатъ на облогъ — съ единъ замахъ на голѣмъ турски ножъ, да се пресѣкатъ отъ 10 — 15 дини, наредени въ редица на земята.

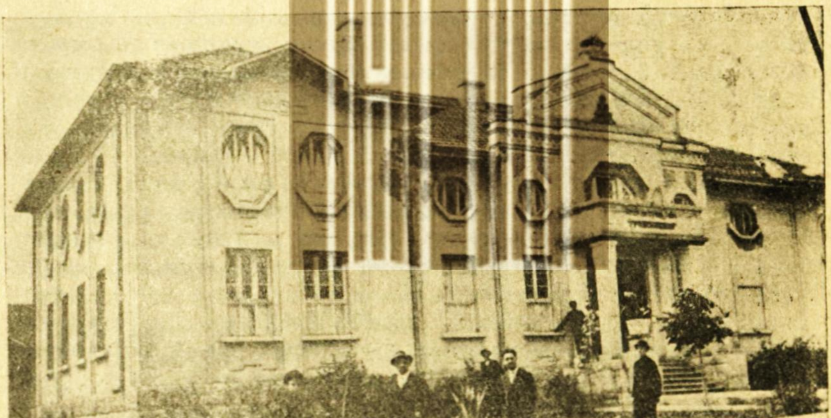

Фиг. 8. Новата градска баня.

Благотворителностьта врѣдъ заможнитѣ датира още отъ турско време и е била широко разпространена тогава. Тя сѫществува и днесъ. Мнозина граждани на Орѣховица приживе сѫ завещавали своето имотно състояние: ниви, дюкяни и кѫщи на разни черкви, дружества, училища, обществ. сгради и околни монастири. За тая благотворителность могатъ

---

1) Д. П. Хаджидимиевъ — Г.-Орѣховица въ миналото, в. „Росица“.

да се посочатъ за примѣръ и имена на граждани, каквито сж били хаджи Сотиръ, дѣдо хаджи Панайотъ, дѣдото на Ламби хаджи Пенчевъ; П. Ив. Бакърджиевъ и др. Презъ праздницитѣ не рѣдко сж били случаитѣ, когато за Коледа и Великдень отъ кжщата на дѣдо Панайота и дѣдо Сотира сж се раздавали чували съ брашно за беднитѣ, както и по нѣколко чифта обувки за беднитѣ деца. Преди 50 години, стариятъ ергенъ Ван. А. Вангеловъ (1834 — 1883) който е погребанъ въ двора на църквата „Св. Богородица“, пръвъ подарилъ значителна сума за направа на първата градска баня, която е била издигната до чешмата „Стърчи кракъ“, като до нейната направа, на сжщото мѣсто, е била първата „Огнена воденица“ за брашно въ Търновския окржгъ, края на която е билъ опожаряването й. Въ знакъ на благодарность къмъ благодетеля Вангеловъ, съ чийто средства, както казахме, се издигнала първата баня въ града, гражданството му е издигнало единъ скроменъ паметникъ въ църквата „Св. Богородица“.

Както казахме, горно-орѣховчанката е силно превързана къмъ родното си огнище и рѣдко е искала да се омжжи за чужденецъ. Следъ освобождението, обаче, се забелязватъ представителки на еротическото чувство, които се отдѣлятъ отъ родителитѣ си и следватъ своитѣ кумири — мжже. Такъвъ е случаятъ съ Тодора Иванъ Грънчарова — Жданова и сеститѣ Григоръ Язаджиеви: Пелагия1) и Стефани, които се женятъ за руски офицери и като добри съпруги, напускатъ бащино огнище и следватъ своитѣ съпрузи въ далечна Русия. Още въ турско време, Г.-Орѣховица е дала своята еманципаторка жена революционерка, това е покойната баба Елена Н. Грънчарова, а следъ освобождението — първата жена чиновничка въ България е дала Гор.-Орѣховица, това е Зойка Генчева Каросерова2).

Отъ битието презъ турското робство на орѣховчани,3) заслужаватъ да се отбележатъ тържественитѣ хорà, сватбитѣ и празднеcтвата — дунанмитѣ, които ставали при особени голѣми тържества и фееричность. Обикновено, въ старитѣ кжщи, всрѣдъ голѣмитѣ дворове, сж ставали хорàта, гдѣто сж се виждали и опознавали младитѣ двойки, а веднажъ заговорятъ ли сърдцата, — на сцената излизатъ сватоветѣ, които ще хлопатъ на моминитѣ порти и ще склонятъ упорититѣ бащи, да не развалятъ живота на чедо о

---

1) Пелагия води за съпругъ брата на полския писатель Хенрихъ Сенкевичъ.

2) Майка на сегашния директоръ на желѣзницитѣ Д-ръ Каросеровъ.

3) Д. П. Хаджидимиевъ — Гор.-Орѣховица въ миналото, в-къ „Росица“ 1930 год.

си. Добие ли се съгласието, съ голѣмо веселие и мухабети сѫ ставали официалнитѣ годежи. Сватбитѣ сѫ започвали отъ четвъртъкъ на недѣлята. Доброто материално положение е позволявало, щото, родителитѣ на младоженцитѣ да се простиратъ по-нашироко. Обичай е било, да се дава отъ момата зестра и обезателно прикя (чеизъ) Богатитѣ моми, сѫ донасяли по нѣколко ката прикя. Въ деньтъ на вѣнчавката, се слагала отъ момкова страна голѣма народна трапеза на сватбаритѣ, които достигали до стотина-двеста души. И понеже нѣмало въ една кѫща толкова много прибори, всѣки сватбаръ си е носилъ лъжица и вилица. Сватбата се е отпразнувала съ музика и цигулари, а нѣкога и съ зурли и тъпани[1]). На една такава сватба станала презъ 1874 г. въ Гор.-Орѣховица, когато се женилъ видния гражданинъ А. Рахнеолу сѫ били доведени две музики: едната обикновена, а другата била турската военна музика отъ В. Търново. Веселието на сватбитѣ, както казахме, е било шумно и голѣмо, импулсиращо се отъ случая и добиващо тоя ефектъ най-вече отъ кипящето буйно вино отъ горно-орѣховскитѣ лозя.

Отъ празденствата въ Г.-Орѣховица[2]) най-тържествено сѫ били отпразднувани — султанскитѣ, за които още отъ предната вечерь е имало дунанма — голѣмо освѣтление по всички чаршии въ цѣлия градъ, състояще се отъ многобройни запалени лоени свещи по прозорцитѣ на кѫщитѣ. По площадитѣ сѫ горѣли праздни катранени бурета. И въ тази приказна обстановка на свѣтлини, сѣнки и викове гърмене съ пищови, семействата на търговцитѣ — тихи и цѣломѫдрени важно насѣдали предъ дюкянитѣ, поемали съ охота лакомствата: леблебии и черни стафиди, фурми, смокини и лешници, чупени съ зѫбитѣ за изпитвание здравостьта имъ. По богатитѣ граждани сѫ изненадвали сватоветѣ си съ червени и бѣли бадеми.

Въ турско време, забележителни кафенета въ Г.-Орѣховица сѫ били: на Ланджоолу, за младитѣ; и „Високото кафене“ на Иоргакеолу—днешния хотелъ „Централъ“ за староитѣ граждани. Следъ освобождението изниква „Трактиръ Германия“ и църковното кафене на услужливия Хаджията Георги—гнездо на консерваторитѣ и кафенето на Чифутъ Станеолу — клуба на зараждащитѣ се либерали. А за тарабуки и така нареченитѣ братовчедитѣ на „Унди попа“, сѫ били кафенетата на Велеолу и на Стефанъ Фачето, кѫдето сѫ се събирали на приказка и веселби почти всички весели хора. На полето „Честово“

---

[1]) Преди 80 години въ Г.-Орѣховица първъ цигуларъ е билъ Зеленкоолу. Тогава на сватба се свирило: съ две лауки, кларне. цигулки, безъ тъпанъ, а въ Лѣсковецъ — съ тъпанъ.

[2] Д П. Хаджидимиевъ — Г.-Орѣховица въ миналото в, „Росица“ 1930 год.

сѫ ставали конскитѣ надбѣгвания на „Тодоровъдень“. Въ тия надбѣгвания сѫ вземали участие и тукашнитѣ турци съ конетѣ си. Горно-Орѣховчани, като търговци и кърджии — пѫтници на търговцитѣ — сѫ имали тогава силни, бързи и красиви коне, които въ много случаи на срещи съ разбойници сѫ спасявали своитѣ стопани. Такива коне, изобщо, сѫ се ценѣли твърде скѫпо и всѣкога цената имъ се е опредѣляла съ десятки турски жълтици. Като се има предъ видъ, че на „Сѫръ Пазаръ“ (говеждия пазаръ) сѫ се докарвали за продань коне и другъ добитъкъ да бѫдатъ купени отъ търговци за далечни мѣста: Гърция, Египетъ и Анадола, то най-голѣмъ изборъ на такива е могълъ да се направи винаги отъ търговцитѣ. Тукъ е мѣсто да се спомене, че е имало горно-орѣховчани, които сѫ се занимавали единствено съ занаята „оценители на добитъкъ“, отъ което сѫ се и препитавали и сѫ се наричали — джамбази, за които ни говори и прочутия пѫтешественикъ Феликсъ Каница, който въ своята книга „Дунавска България и Балкана[1]) издадена въ 1882 година въ три тома, говори за това будно българско население въ Г. Орѣховица, което се занимавало съ такъвъ занаятъ и нарича това население— „Джамбазъ — Орѣховчани“. Децата на тия „оценители“, както казахме по-горе, сѫ наследявали качествата на своитѣ бащи и на „Тодоровъ день“ на „Честово“, предъ всички, е трѣбвало да покажатъ ходоветѣ и предимственитѣ качества на коня предъ стеклото се население отъ цѣлия край, измежду които се намирали и самитѣ закуповачи. Поради тая силна развита черта въ това направление, околнитѣ градове и села, често пѫти за обида, сѫ наричали всички горно-орѣховчани „джамбази“ (по занаята на оценителитѣ). Жителитѣ на Г. Орѣховица тогава смѣтали за грѣхъ, да не се даде милостиня на просякъ. И какъ е могло да има бедни хора, когато града е имал̀ъ такава силно развита търговия, че отъ неговитѣ пазари сѫ намирали препитание не само мѣстнитѣ граждани, но и мнозина търновчани, габровчани, еленчани, трѣвненчани, дрѣновчани, за да не споменемъ, за селяни отъ цѣли околии. Сезонната работа по винoберма, залханитѣ, есеннитѣ пазари, сѫ били източници на богатства и ефтинъ животъ за тоя градъ.

Едно отъ средствата за препитание на една известна часть отъ населението, преди освобождението въ Горна-Орѣховица е било залханджийството. За тази цель въ града е имало нѣколко залхани. Една —на днешното ѝ мѣсто; друга при Хаджи Сотировата чешма и трета—до халитѣ. Ако залханата е имала много-добри страни, че тя е давала препитание на множество мѣстни граждани, и е имала залога за икономическото благосъстояние на града и поминъка му — имала е и лоши страни, една отъ които е била, че така нареченото мѣсто на залханата гропа по цѣли дни и седмици е разнасяла понѣкога смрадьта отъ разложеното месо изъ цѣлия градъ.

---

[1] F. Kanitz — Dunau Bulgarien und der Balkan III Band 1860—1879)

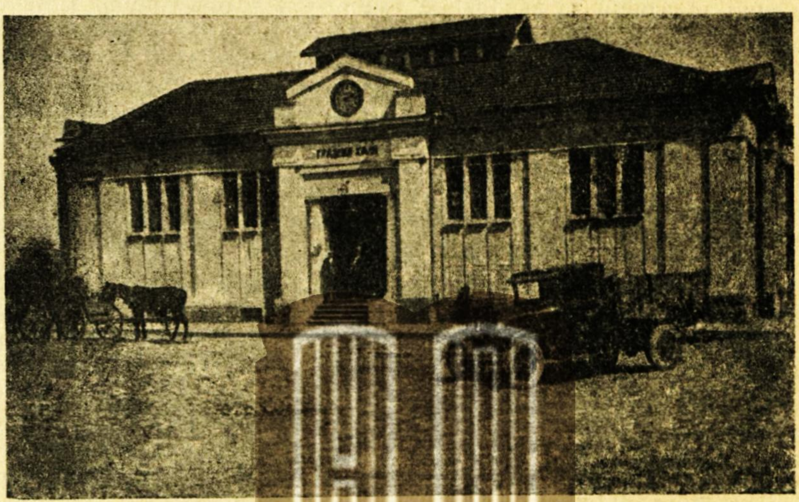

Фиг. 9. Модернитѣ градски хали.

Гропата се получавала отъ остатъцитѣ на варенитѣ вече строшени кости и необраното по тѣхъ месо, които сж били варени, за да се извади лойта отъ тѣхъ, следъ което сж били хвърляни въ единъ басейнъ съ студена вода, за да исплува на повръхностьта му и последната капка лой. Когато се събере докрай всичко отъ повръхностьта, остатъцитѣ й се пущали да изтекатъ въ близкото ручейче. Ако е имало дъждъ, то поройтъ отнисалъ всичко и най-главна ужасната смрадь, но ако се случило сухо време, то тази смрадъ се разнасяла изъ града. Понеже тия остатъци на 30—40, а често пжти и повече, говеда, то е имало достатъчно лакома гостба за кучетата отъ близкитѣ села. Поканени отъ вонята тѣзи кучета сж се стичали масово на лакома гощавка, но тогава също е наставало времето, когато много отъ тѣхъ, които имали по-красиви кожи, трѣбвало да се простятъ съ живота си.

Горно Орѣховчани, а особено гор. орѣховчанки, когато искали да обидятъ нѣкоя своя съперница, употрѣбявали прекора „Гропа," което се смѣта за синонимъ на нѣщо доста обидно.

Както казахме, поминъкътъ на населението въ суватчалъка е дало възможность да се издигатъ много семейства, тъй като тукъ сж докарвани да бждатъ заколвани голѣмъ брой едъръ добитъкъ — суватска стока редовно отъ 4—5000 глави, а нѣкой пжть достигало е и до 10000 глави. Инвентаря на салханата е билъ общински. Тукъ сж идвали търговци за заколване такава стока отъ Елена, Трѣвна, Дрѣново, Арбанаси, Търново и другаде. Отъ тукъ се изнасяло множество обработени кожи за въ Еленско, Трѣвненско които били закупвани отъ драгомани, отивайки по Руманя. Кожитѣ служили за царвули на четитѣ на тия драгомани. Заплащането на тия кожи ставало следъ завръщането на драгоманитѣ отъ Румжния и другаде, кждето се отивало на работа. Такива волски кожи, обработени за царвули, особено голѣмо количество отъ 1850—1860 г. сж били изнесени най-много въ Еленско и Трѣвненско.

Какви сж били голѣми пазаритѣ на добитъкъ иде да напомни станалия пазаръ край „Честово“ въ 1875 г. когато сж били дошли търговци и джамбази съ коли за пазарния день, които надминавали повече отъ 10000 коли, отъ Герлово, Тузлука и Дели-Ормана.

Дѣдото на Иванъ Момчиловъ, Малеолу,1) отивалъ редовно да продава съ кервани изкарания отъ коститѣ на заклания добитъкъ червишъ въ Цариградъ, който се експедиралъ за Бомбай, Калкута и другаде въ опаковани кравешки кожи лой, нуженъ за свещи въ едеци (мехове) които тежали около 200 оки.

До каква степень е имало голѣмъ приходъ за града отъ „Съръ пазара“ и залханитѣ свидетелствува борбата, която сж водили Търново и Г.-Орѣховица, за отнимание на пазаря2), макаръ че по-рано Търново отстжпилъ на Орѣховица — избухнала борба, изразена въ формално кърваво нападение пазаря отъ търновчани и тѣхното прогонване съ камъни и дървета отъ орѣховчани въ 1884 година, съ което се турило край на въпроса единъ пжть за винаги кому да принадлежатъ пазаря и залханитѣ. Затвърдило се правото на Орѣховица, която ги владѣе и до днесъ.

Самото мѣстоположение на града Г.-Орѣховица опредѣлило и характера на неговата търговия. Намиращъ се на кръстопжть като вжзелъ, въ центъра на Северна-Дунавска България, той представлява „Кору скеля“ — сухо пристанище за зърненитѣ храни на всички околни села, както и за живия добитъкъ. Впоследствие това става причина, да се откриятъ пазаритѣ, наречени „Екинъ“ и „Съръ“ за зърнени храни и за живъ добитъкъ. Всичко, което се внасяло въ града, следъ продажбата му, съ паритѣ се закупувало необходимитѣ съестни продукти, предимно колониялни стоки,

---

1) Генералъ П. Сантурджиевъ — Бележки за Орѣховица.

2) М. Московъ — Начало на индустрията въ Търново, стр. 10.

обувки и дрехи. За скоро време Горна-Орѣховица се издига, като голѣмъ търговски центъръ съ силна развита търговия. Внисани били стоки отъ Свищовъ, Виена и Цариградъ.

Закупенитѣ зърнени храни се откарвали съ коли кервани въ пристанището Свищовъ, а отъ тамъ се връщали пълни съ разни колониални стоки: оризъ, захарь, соль, газъ, катранъ, дървено масло и други, а така сѫщо и съ строителни градивни материални[1]). Че това е така свидетелствуватъ връзкитѣ, които сѫ сѫществували между търговцитѣ отъ Свищовъ и близконамиращото се село Арбанаси, тогава служещо като центъръ за склядове на разни стоки и други материали.

Сѫществуванието на „Съръ пазаря“ способства да се развие другъ браншъ търговия, почти монополъ за Горна-Орѣховица отъ епохата преди нашето освобождение и до днесъ. Така наречения суватчилъкъ — търговия, която се състояла въ закупуване напролѣть: слабъ добитъкъ, предимно биволи, огояването имъ презъ лѣтото на пасбища и къмъ 15 августъ е започнало закалването имъ. Отъ заклания добитъкъ се приготовлява пастърма (сушено месо), отъ което, по градация на качеството, следва и неговата цена. Най-вкусното и крѣхко месо е така наречения „бѣлътъ“ (аркъта), после следва „саксанна“, „бута“, „капацитѣ“ и „парчетата“. Отъ кълцаното месо се приготовлява суджукътъ, наденицитѣ. Сѫщо така за закуски се считатъ сушенитѣ пушени езици. Отъ мозъкътъ на коститѣ се приготовлява червиша; който се отлива въ мехове. Червиша се консумиралъ намѣсто свинската масъ. Отъ угоения добитъкъ се е получавало грамадно количество лой, който, излѣнъ въ стомаситѣ на закланитѣ биволи, се запазвалъ за дълго време и изнасялъ извънъ България за продань въ специални мехове (едеци) по 200 оки едина. Такъвъ червишъ е билъ изнасянъ, както казахме, отъ Горна-Орѣховица въ специални кервани и е билъ предназначенъ за Бомбай и Калкута. Особено турцитѣ сѫ закупували тоя червишъ, освенъ за лоени свещи, нужни за религиозни цели, но и употрѣбявали особено за ядене, тъй като тѣ не сѫ консуматори на свинската масъ отъ религиозни съображения и нуждата отъ тая говежда лой е била твърде голѣма.

Въ салханитѣ, най-напредъ следъ Голѣма—Богородица се започва клането на отдѣлни добитъци, купени отъ Съръ пазаръ. Това сѫ тъй нареченитѣ парчеджий. При истудяване на времето почва се колението на суватитѣ, най-напредъ—биволитѣ, после—кравитѣ и най-късно—стадата отъ овце и кози, които тоже сѫ били на угояване. До Петковдень „се очиствалъ ножа“ — свършвало се клането на добитъка.

---

[1]) Всичката стока се пренасяла съ биволски кервани. Такива кервани отивали до Цариградъ и въ вѫтрешностьта на царството, особено въ Южна България.

Пастармаджийството е съставлявало главенъ браншъ отъ търговията на орѣховчани, поради което на времето е имало, както казахме, специални салхани.

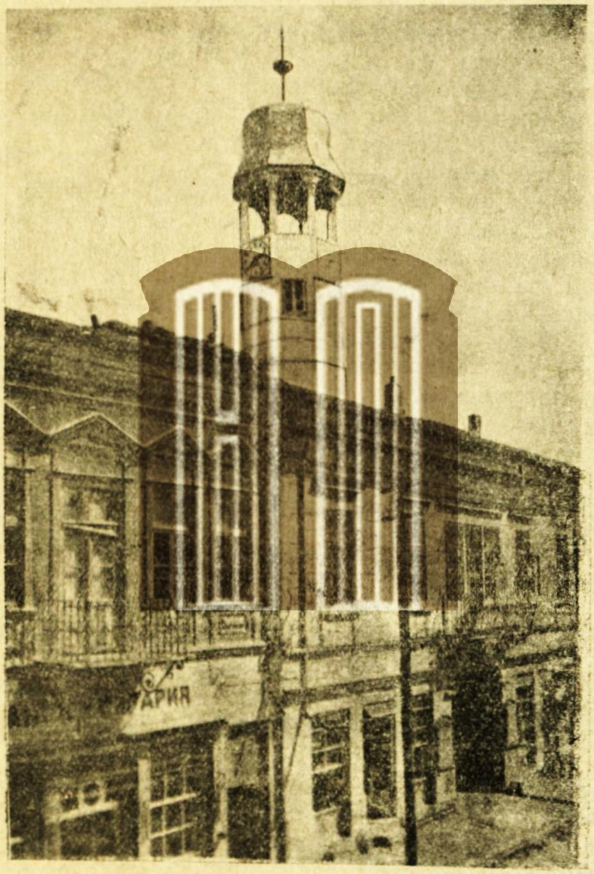

Фиг. 10. Кулата съ градския часовникъ.

Пазарния день за околнитѣ села е билъ цѣлия петъкъ и преди обѣда отъ сѫбота. Кервани отъ коли сѫ пристигали още въ четвъртъкъ следъ обѣдъ отъ Герлово, Османъ Пазаръ и Тузлука. Тогава Г.-Орѣховица е ставала силно оживена въ тия дни. Всичко това, обаче, днесъ се е промѣнило, вследствие на прокарване централната желѣзница, съ раздробяването на търговията по селата, днесъ е твърде спрѣлъ тоя живъ търговски животъ на града, а особенно, той страда, както и другитѣ градове днесъ, отъ бошуващата икономическа криза, която отъ нѣколко години спира търговския животъ въ страната.

Горна-Орѣховица е била посетена на два пжти отъ известния историкъ Феликсъ Каницъ. Въ своето съчинение „Дунавска България и Балкана“[1] въ три тома той ни дава своитѣ впечатления за населението и градоветѣ въ България. Ето нѣколко страници отъ неговитѣ бележки за нашия градъ презъ 1871—72 год.

„Въ Орѣховица пристигнахъ късно, когато въ дългата чаршия бѣ настанала вече тишина. Въ българскитѣ градове хората се прибиратъ рано въ тѣсния семеенъ кржгъ, поради което азъ се отказахъ да потърся гостолюбивия домъ на своя лански хазяинъ. Но това мое прекалено внимание ми причини голѣма неприятность презъ нощьта; защото въ хана, който заптието ми препоржча като най-добъръ, въ кръчмата на долния етажъ нѣколцина млади последователи на Бахуса пѣеха или по точно ревѣха най-немелодично, като че искаха да си раздератъ гърлата, а горе въ опредѣленото за мене немобелирано помѣщение за спалня: плъхове, мишки и други гадини се чувствуваха толкозъ свободно, че щомъ угасихъ свѣщьта, малкитѣ и голѣми лакомци изпълзѣха изъ кжтове, вглъбнатини и дупки и въ своето тичане за хранителни остатъци гъмжеха навредъ безъ стеснение. Когато нѣкои отъ тѣхъ почнаха да си правятъ разходкитѣ дори и върху юргана ми, азъ се принудихъ да се оттегля и се опитахъ да се настаня по възможность добре на отворения чардакъ. Но попаднахъ отъ трънъ, та—на глогъ, защото заптието и драгоманътъ, които се бѣха настанили тамъ по-рано, хъркаха така, че всичкитѣ ми усилия да мина въ царството на съня оставаха безуспѣшни, а когато най-после поради страшната ми умора започнахъ да задрѣмвамъ, първото кукуригане на пѣтель предизвика отъ стотици пѣтелски гърла такова фатално надпѣване, каквото човѣкъ трѣбва да чуе лично въ нѣкое българско село, за да разбере колко неблагоприятно влияе то на съня. Стори ми се дори като ирония, когато ранобудниятъ ханджия се осведомяваше сутриньта, какъ съмъ спалъ и едвамъ нѣколкото чашки чисто турско кафе можаха да възстановятъ отново обикновеното ми спокойствие. Въ разговора си съ съдържателя на хана азъ чухъ съ голѣмо очудване, че съмъ прекаралъ нощьта толкозъ уютно не въ нѣкое село, а въ градъ. По „късметъ“

---

1) „Donau Bulgarien und der Balkan“. Тѣзи бележки ни предаде г. Д-ръ Т. Ивановъ — Асънчинъ — учитель въ София, комуто има да благодаримъ. Той сжщо е превелъ първия томъ отъ книгата на Каница, издание на Страшимиръ Славчевъ, София.

Гор.-Орѣховица станала следъ моето ланско посещение администратизенъ центъръ на новосъздадена околия, а скоро узнахъ сжщо, че на чело на управлението й се намира забавниятъ трѣвненски мюдиръ **хаджи Мустафа**, чийто чуденъ нравъ азъ описахъ на друго мѣсто.

Колкото е възможно рано, споредъ ориенталскитѣ обичаи, азъ отяздихъ за къмъ конака на мюдира. Тамъ видѣхъ лично винаги веселия ефенди всрѣдъ множество книжа, а до него и хрътката и котката му; липсваше само стария циганинъ Али, за да се допълни картината, както бѣ въ Трѣвна. Презъ неговата черна топчеста глава минаваха въ пъстра безредица множество нѣща, та и азъ трѣбваше да дамъ отговоръ на безброй праздни въпроси, преди да задоволя любопитството си, какъ Орѣховица се издигнала изведнажъ отъ село въ градъ. Тази история изглежда доста забавна и хвърля превъзходна свѣтлина върху турската администрация, така че не мога да я отмина мълкомъ. На друго мѣсто азъ разказахъ вече, какъ хаджи Мустафа като нѣкогашенъ чибукчия съ своитѣ забавни шеги успѣлъ да стане толкозъ любимъ на мютесарифа Хайдаръ бей, че го възнаградилъ, като го направилъ началникъ на трѣвненската околия. Обаче, Трѣвна е отдалечена нѣколко часа отъ Търново и Хайдаръ бей мжчно понасялъ отсжтствието на своя винаги веселъ и съ чудновати шеги надаренъ Мустафа. Той копнѣлъ за него и тъй като мютесарифътъ може да си позволява много нѣщо, той успѣлъ да нареди, щото отъ петтѣ населени мѣста: Арбанаси, Калтинецъ, Лѣсковецъ, Долна и Горна-Орѣховица, намиращи се предъ портитѣ на Търново, да се образува мюдилъкъ, чийто управление да се възложи на неговия необходимъ шегаджия Мустафа!

Наистина, Търновскиятъ окржгъ бѣ единъ отъ найобширнитѣ български окржзи, но докато селищата край Осъмъ и сега, както и по преди при всѣкакви разправии трѣбвало съ голѣма денгуба да търсятъ своето право въ далечното Търново, прищевката на единъ паша създала току до града му и до централното му управление въ сжщия окржгъ една околия, чиято безсмисленость се хвърля въ очи, щомъ погледнешъ картата. Но най-после какъвъ паша би билъ пашата, ако не би се чувствувалъ неограниченъ въ своето управление!

Моралистътъ **Мидхатъ** билъ далечъ въ Багдатъ, така че Хайдаръ могълъ да се позволи да издигне на своя разгонващъ скуката му любимецъ Мустафа едно тронче, близо до своя собственъ тронъ — и наистина, азъ разбирамъ това; защото приятельтъ хаджи Мустафа се отличава съ такива чудновати шеги, каквито рѣдко ще срещнете у друго човѣшко сжщество! „А що да Ви изпратя отъ своята околия до година за Вашата изложба въ Виена? Може би български свини? Ха, ха, азъ вече намислихъ. Ето на, азъ ще Ви изпратя една тълпа цигани, които могатъ неусѣтно да открадватъ копчетата отъ дрехитѣ на хората. Това ще направи впечатление!“ При тия думи турскиятъ чиновникъ се изсмѣ толкозъ гръмогласно и сърдечно, че човѣкъ трѣбваше сжщо тъй да прихне да се смѣе.

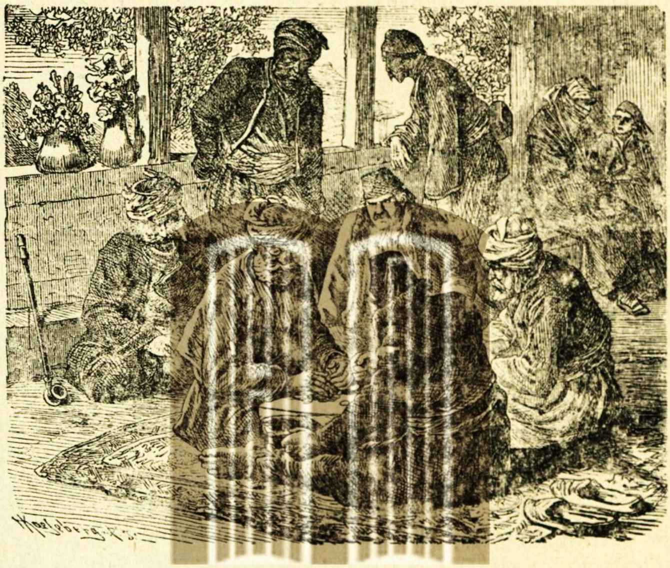

Фиг. 11. Плащане данъци на открито въ Орѣховица презъ 1872 г.

Въпрѣки ранния часъ по време на нашия разговорь на верандата предъ стаята на мюдира се събраха много клиенти, защото въ ориента не признаватъ особени работни часове. „Виждате ли, това е отъ сутринь до вечерь; хората като че сж побѣснѣли да се разправятъ, а особено проклетиятъ конски пазаръ ми създава много работа. Тука често има по 300 коня за продажба, а пъкъ нѣкой хитъръ циганинъ, яхне най-хубавия конь, като че иска да го опита и току изчезне. Где да намѣря сега тоя пезев . . . . !— Ето другъ нѣкой се оплаква, че обущарьтъ му направилъ обувкитѣ твърде малки и при все това иска да му се заплатятъ. А що да сторя азъ, ха, ха! — Начинътъ, по който мюдирътъ Мустафа изслушваше странитѣ, спорящи за дреболии, но съ голѣма словоохотливость и какъ той разрешаваше, бързо на гледъ най-объркани спорове, безъ да се докосне до перото, ме забавляваше въ висша степень; странитѣ, обаче, които бивзаха засегнати, може би намираха, че сждията отстжпва на шегобиеца и че нееднократно заради чудновати остроумия той издава присжди, които трѣбваше несправедливо да се понесать отъ едната или другата страна. При все това Мустафа бѣше добродушенъ човѣкъ, който съобразно съ познанията си при насъ би могълъ да получи мѣсто най-много като прислужникъ въ нѣкое учреждение, който обаче, до като е трезвенъ, изслушва, каквото му се говори и не се сърди на възражение дори и отъ български уста.

Излизайки на коридора, азъ се натъкнахъ на една своеобразна сцена — плащане данъци на открито. Тамъ бѣ седналъ мюдирскиятъ хазнатарь заедно съ мухтара и чорбаджията и броеше донесенитѣ отъ близкото турско-българско Арбанаси въ нѣколко кисии бешлици и по-дребни пари. Тая процедура бѣ доста забавна и азъ не устояхъ на изкушението да я отбележа съ нѣколко черти.

Мюдирътъ Мустафа поразмислилъ отпосле по-добре и за виенската изложба въ 1873 год. вмѣсто крадливи цигани изпрати отъ околията си една отбрана сбирка отъ хубави копринени тъкани, въ която бѣ взелъ участие и моятъ миналогодишенъ хазяинъ. Азъ намѣрихъ последния, когато приемаше отъ различни селяни, производители нѣколко хиляди оки пашкули. Гор.-Орѣховица и най-близката ѝ околность се занимаватъ много оживено съ производство на коприна. Въ добри години околията произвежда 12 — 15 хиляди оки пашкули, които въ 1871 год., когато производството бѣ само 10000 оки., се заплащаха по 20 гроша оката. Презъ последнитѣ години едритѣ пашкули почти изчезнаха. Всичкото производство на пашкули и сурова коприна отива въ Търново, което единичко въ северна България се занимава съ фабрикация на коприна въ голѣмъ мащабъ. За процъвтяването на тоя важенъ клонъ отъ индустрията тамъ иматъ заслуга особно наемателитѣ на предачницата на Карагьозоглу, Биянки и Нотари. Отъ тѣзи господа имамъ азъ нѣкои интересни съобщения за бубовъдството въ България, които азъ считамъ за умѣстно да дамъ тука, защото за българското бубовъдство се знае твърде малко извънъ балканскитѣ страни.

Въ 1871 год. били раздадени въ областьта на търновската предачница 500 кутийки японско семе, по една до три на селскитѣ коприпопроизводители. Отдѣлната кутийка струвала 22 франка и съдържала 12 грама семе, отъ което се получавали срѣдно 36 килограма пашкули = на 2 килограма коприна. Полученитѣ пашкули се продавали по 21— 50 гроша килограма, цена низка, като имаме предъ видъ цената отъ 36 — 60 гроша, каквато италиянски агенти често заплащатъ въ Сърбия. Изпредената българска коприна се цени тъй: долнокачествена 40 — 50, срѣднокачествена 50—60, а най-добрата 60 — 100 франка. Изобщо въ 1871 год. търновската предачница преработи около 20 хиляди килограма пашкули, отъ които почти 700 килограма бѣха собствено производство. За изхранването на коприненитѣ буби били наети въ околностьта на предачницата черничеви дървета по за 10 гроша годишно. Петь момичета непрекѫснато донасяха отъ градинитѣ черничеви листа, други четири отгледваха за работата си незначителна надница, 4 гроша. Всички предачни инсталации сѫ наредени по най-нова система. Работещитѣ при 20-тѣ машини български моми се отличаватъ съ особна срѫчность при преденето на коприната, а твърде похвално е и тѣхното прилежание. Двадесеть отъ тѣзи моми получаваха високата за тази страна надница 10 гроша, а 40 помощници по 4 гроша. Собственикътъ на прадачницата Карагьозоглу получаваше като наемъ за помѣщенията и машинитѣ по 1/4 фр. за всѣки килограмъ изпредени пашкули, а пъкъ директорътъ, който управлява цѣлата фабрика, 3000 франка годишно. Въ 1871 год. господа Биянки и Нотари бѣха твърде доволни отъ успѣха на предприятието си.

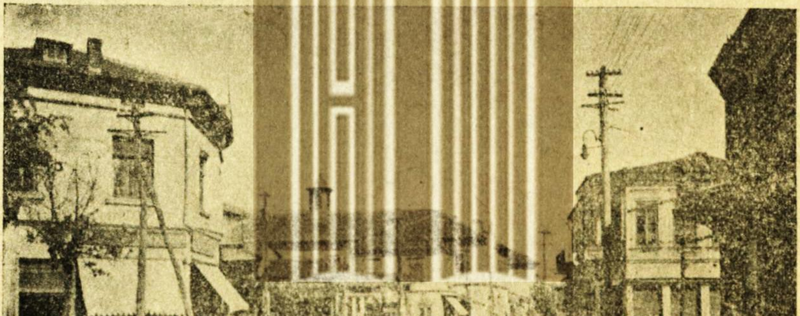

Фиг. 12. Улица „Патриархъ Ефтимий". Въ дъното на снимката се вижда читалище „Напредъкъ", а въ дѣсно — дюкянитѣ отъ „Търкалото".

Живота на конския пазаръ и въ чаршията на Гор.-Орѣховица азъ вече очертахъ на друго мѣсто. Нека спомена тука още, че тя притежава и нѣкои предмети съ археологична стойность, които азъ препорѫчвамъ да бѫдатъ изследвани още. Въ 1867 год. консулътъ Шой намѣрилъ тамъ въ черквата Св. Апостоли единъ гръцки надписъ и нѣколко старинни капители, а на гробищата единъ надгробенъ камъкъ съ лавровъ венецъ, цвѣтя и единъ осмореденъ надписъ, посветенъ на нѣкой си ветеранъ отъ първия и италиянски легионъ".

IV.

КУЛТУРА, ПРОСВѢТА И УЧИЛИЩА.

Въ Горна-Орѣховица твърде отдавна е билъ въведенъ гръцкия езикъ, както въ църквата, тъй и въ частнитѣ и официални български училища. Гръцкото влияние, пренесено отъ Арбанаси и отъ търновското гръцко духовенство, първоначално успѣло така здраво да обхване мѣстното население, щото, за едно непродължително време, не се намирала почти никаква българска, или славянска книга изъ официалнитѣ мѣста, нито пъкъ надписъ по иконитѣ въ църквитѣ. Легнало е било всеобщо убеждението, че не е билъ

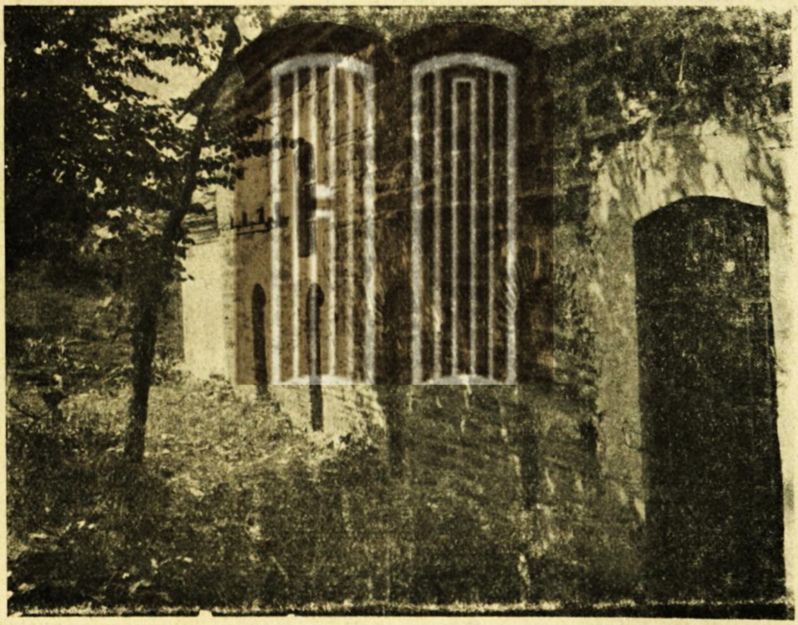

Фиг. 13. Странична фасада на черквата „Св. Атанасъ“1). Зидоветѣ сѫ строени отъ редове тухли и камъни — характерно за църковната българска архитектура, която дава повече красота и просторъ и повече ефекти въ външния видъ на постройката. Ако сѫдимъ по плана на основитѣ ѝ — тая църква въ Г.-Орѣховица е най-стария паметникъ, който датира отъ второто българско царство.

---

1) Н. Мавродиновъ — Еднокорабната и кръстовидната църква, стр. 158.

просвѣтенъ онзи българинъ, който по това време не е билъ знаелъ да чете и пише на гръцки езикъ, особено фанатици въ това отношение били синове на мѣстнитѣ първенци, които имали да наследятъ богатства и имоти отъ своитѣ бащи и трѣбвало да бѫдатъ въ търговски връзки извънъ Г.-Орѣховица. Цѣлата търговска и официална преписка по това време се е водила на гръцки езикъ. За това свидетелствуватъ маса търговски писма, писани отъ видни търговск кѫщи по онова време. За гръцкото влияние преди сто години сѫдимъ сѫщо така и отъ подписитѣ на официалнитѣ документи, които имаме останали отъ видни старейшини на

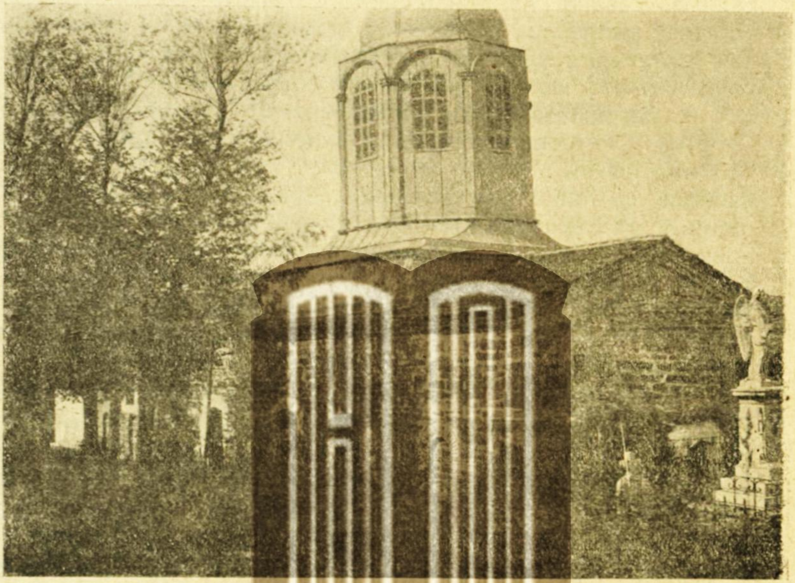

Фиг. 13. Църквата1) „Св. Атанасъ“, чиято направа датира отъ последнитѣ десетилѣтия на XIV вѣкъ. Тя е била по-рано навѣрно кръстовидна куполна църква, събаряна и подновявана, защото горната часть на стенитѣ аркитѣ и направата на куполътъ се различаватъ отъ долната часть на основитѣ ѝ. Живописниятъ видъ на тая старобългарска църква както и изобилието на украсата, изобщо въ вънкашностьта ѝ я отдѣлятъ рѣзко отъ цариградската църковна архитектура. Въ дѣсно отъ снимката се вижда надгробния паметникъ на покойниятъ Иванъ П. Бакърджиевъ, — виденъ горно-орѣховчанинъ, който съ щедрата си дѣсница е подарилъ една голѣма сума за постройка на читалището „Напредъкъ“. На неговата щедрость се дължатъ камбанитѣ на църквитѣ „Св. Георги“ и „Св. Атанасъ“ (1825—1880 г.).

---

1) Н. Мавродиновъ — „Еднокорабната и кръстовидната църква по българскитѣ земи до края на XIV в. Изд. на Нар. Арх. музей, София 1931 г. Стр. 103.

селото Орѣховица, които сѫ били слагани на гръцки[1]). Отъ корицитѣ на едно гръцко евангелие, печатано въ 1651 година, намѣрено въ тавана на църквата „Св. Петъръ“, имаме оставени нѣколко лѣтописни бележки, писани отъ свещеника въ 1828 год. на гръцки езикъ. Въ друго евангелие отъ сѫщата църква намираме кондики на гръцки езикъ отъ 1734 година. Тавана на тая църква е пъленъ съ богослужебни книги и евангелия, печатани на гръцки езикъ, между които намираме само едно на ромънски езикъ, навѣрно донесено случайно отъ нѣкой бахчованинъ отъ Ромъния.

За запазване по дълго време гръцкото влияние въ Горна-Орѣховица били виновни по-старитѣ хора, а особено нѣкои гръцки фанариоти, тъй като тѣ сѫ продължавали да пишатъ и се подписватъ на гръцки езикъ. Свещеници въ църквата сѫ били повечето гърци или българи, които се гърчели. Отъ едно завещание, писано на 14 февруарий 1872 година, съ което видния първенецъ на времето си Досю Ивановъ Бояджиевъ, разпредѣля своето наследство, сѫ сложени подписитѣ на тогавашни първенци и на единъ свещеникъ на гръцки езикъ.

Разбира се, измежду тия първенци и граждани на Г.-Орѣховица не сѫ липсвали и такива, които твърдо сѫ държали на своята бащина вѣра и своя роденъ езикъ. Какво е било гръцкото влияние отъ епохата на духовното ни и политическо робство, преди сто години и, какво влияние е оказвало то въ Г. Орѣховица, се вижда и отъ това, че и днесъ едно голѣмо и внушително мнозинство днешни граждани, особено тия, раждани и кръщавани тукъ, дори и преди 40—50 години, па и днесъ носятъ още чисто гръцки собствени имена, каквито могатъ да се изброятъ: Василакъ, Христаки, Калиопа, Велизарий, Кирякъ, Анастасъ, Андони, Георгакъ, Зоя Зица, Сипа, Вангелъ, Ламбринъ и др.

Въ 1827 година тукашния житель Герасимъ[2]), който живѣлъ дълго време въ Рилския монастиръ, кѫдето билъ въ близки отношения съ българскитѣ монаси и религиозното служене въ монастиря на славянски, следъ като се завърналъ въ Горна-Орѣховица и видѣлъ, какво зло нанася гръцкото влияние въ родния му градъ и на неговитѣ близки, подхранванъ отъ добри патриотически чувства и съ желание да се избави това население отъ фанариотитѣ — събралъ нѣколко момчета и момичета въ една частна кѫща и започналъ да преподава букваръ, часословъ и псалтиръ на бащинъ славянски езикъ. Единъ день гръцкия владика отъ Търново, Иларионъ Критски, като посетилъ училището на Герасима, придруженъ отъ нѣколко първи граждани на града, които се гърчеели, казалъ съ присмѣхъ на Герасима: „Добре учи децата, защото всички ще станатъ български владици!“. Такива подигравки слушалъ Герасимъ и отъ други тукашни видни граждани, които по това време се гърчеели и презирали своя бащинъ български езикъ.

---

[1]) Надписитѣ по иконитѣ на черквитѣ „Св. Богородица“. „Св. Гоерги“, „Св. Петъръ“, „Св. Атанасъ“ сѫ на гръцки езикъ, сложенъ върху зачеркнатитѣ надписи на славянския текстъ

[2]) Г. Димитровъ — Княжество България, София, 1896 г.

Въ време на вечерня единъ отъ Герасимовитѣ ученици се изправя въ срѣдата на църквата „Св. Петъръ“ да каже „Отче Нашъ“ на славянски езикъ. Щомъ произнесълъ първитѣ още две думи, икономътъ на черквата попъ Велизарий ударилъ на ученика нѣколко плѣсници и казалъ на всеуслишание, че на такъвъ езикъ е било грѣхота да се чете въ църквата. Следъ тая случка за дълго време никой отъ ученицитѣ на Герасима не се решавалъ да повтори това, което станало въ черквата.

Както казахме по-горе, тукъ, обаче, не сж липсвали и такива истински българи, които твърдо сж устоявали своята вѣра и своя бащинъ езикъ, като достойни българи, които не сж приемали да четатъ и пишатъ, дори да слушатъ за гръцкия езикъ. Такива родолюбиви, истински патриоти и синове на поробена Г.-Орѣховица по това време, подобно на Герасима, съ гордость сж посрещали всичко българско и навсѣкжде сж се държали, като българи. Похваленъ е билъ примѣра, който давали нѣколко старейшини и първенци на селото тогава Горна Орѣховица, които не сж искали не само да чуватъ за гръцкия езикъ, да четатъ и пишатъ на гръцки, но и сж преследвали всички ония, които явно проповѣдвали гръцкия езикъ тукъ. Тѣ до такава степень сж държали за своето българско име и своята бащинска вѣра, щото не сж посещавали и черквитѣ, кждето се четѣло на гръцки отъ гръцки свещеници.

Такива родолюбиви орѣховчани могатъ да се изброятъ нѣколцина, между които на времето сж били х. Сотиръ, Моско Златювъ, Хаджи Рачо Рачовъ, Хаджи Димия Ивановъ, Боби, Попъ Стефанъ Ивановъ, Попъ Георги Николовъ, Атанасъ П. Хаджи Ивановъ — Брадата Христо Ив. Чартазана. И каква е била заветната обичь и силната преданность къмъ всичко българско, се вижда и отъ това, че вториятъ отъ изброенитѣ по-горе Хаджи Рачо Рачовъ (1823—1877), старейшина на селото Горна Орѣховица, за да му напомня постоянно за неговиятъ български родъ, изписалъ съ ясни и четливи славянски букви въ кжщата си, въ махалата „Св. Георги“ следния надписъ: „Сие домъ совершихъ ази Рачо Рачовъ 1839 г. марта день 12“.

Около 1850 година въ Г.-Орѣховица въвелъ взаимно учение на славянски езикъ Стефанъ Ивановъ Поповичъ отъ Елена, а презъ 1855 година, за прьвъ пѫть е билъ въведенъ и черковно-славянския езикъ въ църквата „Св. Никола“, а сетне въведена и Ланкастерската метода“ на обучение децата въ килийнитѣ училища.

Раздвижването на виднитѣ български апостоли, които проповѣдвали открито борба за църковна независимость, става причина да се заговори навсѣкжде за български училища и българска църква. Въ 1859 година ГорноОрѣховската градска община официално поканва учителя Иванъ Н. Момчиловъ отъ гр. Елена за главенъ учитель въ Горна-Орѣховица и се полагатъ първитѣ основи на чисто българско мѫжко класно училище въ града. Това е причинило голѣма радость за истинскитѣ българи, които сѫ жадували децата имъ да учатъ на своя роденъ езикъ и четене и пѣене въ черквата на славянски. Особено сѫ се радвали младитѣ, тъй като по това време за огнище на просвѣта и култура сѫ служили килийнитѣ училища при църквитѣ и частнитѣ такива, кѫдето предимно се е изучавало гръцкия езикъ и сѫ били водени на черква да слушатъ гръцки езикъ при гръцки свещенеци, което тѣ въ душата си сѫ ненавиждали и сѫ дирили случай да отхвърлятъ това гръцко учение и фанариотско подтисничество. Разбира се, че тукашнитѣ фанариоти не сѫ останали доволни отъ това раздвижване и сѫ реагирали противъ него, а най-вече противъ реформатора Ив. Н. Момчиловъ, „еретика на града“, но влиятелнитѣ тукашни първенци взели негова страна и го запазили.

Идването на Момчиловъ въ Г. Орѣховица внася превратъ въ убеждението и предразсѫдъцитѣ на тукашнитѣ тогавашни гражцани и нѣкои търговци, които били станали закоравѣли фанариоти и предадени напълно подъ гръцко влияние. Докато по-рано, не само въ църквата, но и вънъ, срѣдъ търговскитѣ срѣди е било заседнало убеждението за необходимостьта отъ изучаване на гръцкия езикъ, гръцка култура и образование, като условие за преуспѣване, необходимо на всѣки търговецъ, настѫпва обратъ въ тия убеждения. Нова прѣсна струя: да се чуе родния славянски езикъ, да се чете и пише на славянски въ църква и училища и на публични мѣста, заляла за скоро време не само тоя край, но и околнитѣ села. Така въ останалитѣ рѫкописни бележки, писани отъ покойния житель на Г.-Орѣховица дѣдо Георги Бошнаковъ, четемъ: Въ лѣто Господне 1859 година месецъ октомврия, 25, поканени азъ и батю ми Никола Гатевъ Бошнаковъ1) за учители въ с. Дол. Орѣховица, отвезе ни съ биволската кола дѣдо Аврамъ Лѣковъ отъ сѫщото село, комуто и гостувахме. На другия день, 26 октомврия — Димитровъ день 1859 година имаше

---

1) Сега запасенъ генералъ Н. Г. Бошнаковъ, който живѣе въ София.

служба, четохме, пѣхме черковно като даскали и народа ни одобри. Следъ отпускъ черковенъ, събранитѣ селски старейшини съ чорбаджията и поповетѣ, пазариха ни да имъ бждемъ даскали и църковци - пѣвци за една година, двата, срещу заплата (1200) хиляда и двеста гроша; храната отъ ученицитѣ ще даватъ, а стая и отопление — училищата. И тъй, захванахме да учимъ децата, споредъ тогавашното учение: Ази, буки, веди, глаголи, добро, естъ и прочие. Буквитѣ и сричкитѣ на думи много сж трудни. На пѣсъкъ, сложенъ на дъска, се пишеха буквитѣ и сричкитѣ. Книга за учебници имаше тогава: Часословъ — наустница, псалтиръ и светче — голѣмата книга. Нѣмаше тогава печатни учебници, освенъ единъ букварь, нареченъ рибенъ букварь, защото имаше въ него нарисувани печатни риби. Обаче буковарътъ твърде рѣдко се намираше за продань. А горе-казанитѣ други книги на църковно-славянски езикъ се доставяха отъ Русия, — тамъ бѣха отпечатвани и подвързвани. Зданието училищно въ селото Долна-Орѣховица бѣше низко, тѣсно; всѣки ученикъ отдѣлно учеше. Освенъ дневно учение, но и вечерь, нощемъ идваха възрастни лица да ги учимъ на четмо и писмо и черковно пѣение. Съ много усилия и извънреденъ трудъ учихме децата. Следъ една година 1860 за по лесно учение въведохме методата „Ланкастерова“, вмѣсто азбуки, вече преподавахме: а, б, в, г, д, по лесно. Написвахме за всѣки ученикъ тетрадка съ букви и срички, защото тогава бѣха рѣдкость печатни учебници около 1860 та година. И тъй, четири - петь години въ село Долна-Орѣховица даскалувахме, но заплатата ни бѣше увеличена на 1500 гроша за двама ни. Облѣклото като на даскалъ тогава бѣше: сини потурки съ колаци; фесъ на главата съ пюскюлъ, салтамарка и червено поясче, на което имаше поставенъ лъскавъ жълтъ дивитъ — калимаръ наричанъ — когото носятъ само даскалитѣ и който знае да пише“.

Въ скоро време, голѣма часть отъ мѣстното, и това въ околностьта българско население, което съзнавало пагубното влияние отъ фанариотитѣ — гръцкитѣ духовници и учители, които безмилостно го оголвали; започнали да критикуватъ своеволията на гръцкитѣ попове и владици и изпращатъ до Високата порта заявления, съ които изтъквали възмущенията си отъ гърцитѣ и искали самостоятелна българска черква. Искрата за борбата съ духовнсто робство, както знаемъ отъ историята, отъ рано запалена въ Хилендарския монастиръ отъ Отца Паисия прѣзъ 1762 година, не угаснала и се пренесла и въ тоя край. Търновския окржгъ е билъ по-събуденъ въ това отношение. Особено Горна-Орѣховица и Лѣсковецъ, кждето е имало добре уредени първоначални и класни училища, се ползували съ голѣмо име като будни центрове и като издигнати въ просвѣтно отношение, съ съзнателно чисто българско население. Тукъ, както казахме, е работилъ Иванъ Н. Момчиловъ отъ 1859 година, на когото се дължи до голѣма степень добре развитото по това време учебно и просвѣтно дѣло въ Г.-Орѣховица. И двата града, Гор.-Орѣховица и Лѣсковецъ въ църковно отношение сж били издигнати — имали сж по петь църкви, които способствували да се запази и удържи до край националното чувство у българина.

Голѣмитѣ усилия на гръцкитѣ владици и гъркомани, дошли отъ Търново и отседнали тукъ, да свиватъ гнѣздо на гърцизма, на първо време, както казахме по-горе особено въ Горна-Орѣховица, зарегистрирали добъръ успѣхъ, който, обаче, не могълъ да се задържи, което, може да се каже, се дължи изключително на разпаленото будно съзнание на Максимъ Райковичъ, Иларионъ Макариополски и на Иванъ Н. Момчилова, които взематъ живо участие въ борбата за черковна самостоятелность. Така, Максимъ Райковичъ отъ Лѣсковецъ въ борбата си съ Търновския гръцки владика Неофитъ е билъ подкрепянъ отъ цѣлото население. Презъ 1861 година Ив. Н Момчиловъ взема живо участие въ борбата съ висшето цариградско гръцко духовенство, което наскоро отлжчило Илариона Макариополски, Авксентея Велешки и Паисия Пловдивски и последователитѣ имъ отъ православната черкова. На 19 мартъ сжщата година Ив. Н. Момчиловъ, подкрепенъ отъ голѣмото си влияние, което ималъ между населението на Търновския окржгъ, застава въ първитѣ редове на тогавашната интелигенция и отговорилъ съ контра проклятие до Вселѣнския патриархъ по случай отлжчването на българскитѣ духовници. Въ прошението до Високата Порта сж били сложени повече отъ седемстотинъ подписа на повече отъ 32 града. Тая борба продължила на мѣстна почва до край, докато въ 1870 г. излиза ферманъ, съ който се разрешава независимость на българската църква, която играе главна роля въ изграждане свободата на България.

Самото мѣстоположение на Горна-Орѣховица способствували да се издигне единъ търговски градъ. Съ земледѣлие се занимавало само часть отъ населението на северната часть отъ махлата „Св. Георги“ и една малко часть отъ „Св. Атанасъ“. Характерътъ на занаятитѣ, безсъмнено, е далъ отпечатъкъ и на умствения уровенъ на хората. Още отъ старо време орѣховчани сж били умни, практични и дейни хора. Строго сж били религиозни, за което свидетелствуватъ издигнатитѣ петь църкви въ града: „Успѣние Св. Богородица“, „Св. Георги“, „Св. Петъръ“, „Св. Атанасъ“, и „Св. „Нилола“. По името на енорията на църквитѣ, градътъ сжщо е раздѣленъ на петь махали и така функционира и въ официално отношение.

Службата въ църквитѣ се изпълнявала на гръцки езикъ. Най-първо въ църквата „Св. Николай“1) се е служило на славянски и то отъ едната страна на аналоя.

Училища се отварятъ едва въ 1827 година и въ тѣхъ се преподава по килийната система: съ букваръ, часословъ и псалтиръ. Училищата сѫ били три: „Метоха“, Девическото училище“ и въ двора на църквата „Св. Георги“.

Фиг. 15. Съборената църва „Св. Никола“ отъ землетресението въ 1913 г.

По-сетне се възприема системата на рибния букваръ (на Петъръ Беронъ). Въ 1827 година е билъ учитель нѣкой си Герасимъ, а презъ 1850 година Стойко Иванъ Поповичъ. Въ 1855 година идва Иванъ Сигаловъ, който се оженва за дъщерята на попъ Елефтера. По сетне въ 1859 година идва Иванъ Н. Момчиловъ, известенъ съ своята граматика и създателя на чистото българско литературно наречие въ града, което има за основа търновския говоръ. Неговитѣ ученици продължили дѣлото на Момчилова и учителствували въ Г.-Орѣховица: Христо Пановъ, Георги Бошнаковъ, Начо Начевъ, Минко Радославовъ, Сава Илиевъ Сирмановъ, Атанасъ Илиевъ, Ата-

---

Тази църква е направена отъ прочутия на времето си майсторъ Колю Фичето отъ Дрѣново, който построилъ Бѣленския мостъ, най-голѣмата хидравлическа постройка на Балканския полуостровъ на р. Янтра при гр. Бѣла, 276 м. дългъ съ 14 отвора (1865—1868); „Преображенския монастиръ“, Покрития дървенъ мостъ въ Ловечъ (1872), съ 64 дюкяна, който изгорѣ въ 1925 г.; Стария турски конакъ — войводницата, въ В.-Търново, строена презъ 1876 г. и много др.

насъ Тодорановъ, Т. п. Петковъ, Атанасъ Илиевъ отъ гр. Ст.-Загора, Филипъ Илиевъ (преводачъ на „Илиадата“ отъ Омира), Иванъ Пановъ, Никола Бендеревъ (Чолака). Пръвъ пѫть се образува читалище съ името „Напредъкъ“ въ 1869 година и по-късно въ 1872 година се основало друго, което носило наименование „Любовь“; то малко функционирало и се съединило съ читалище „Напредъкъ“.

Фиг. 16. Никола Момчиловъ, кметъ на града (1893—1894 г.), втори пѫть (1899—1901 г.) и трети пѫть (1903—1908 г.)

Изтъкна се на нѣколко мѣста въ книгата, че въ епохата на турското робство Г.-Орѣховица е наброявала мнозина богати хора. Проникнати съ вѣра въ Бога, тѣ считали за голѣмъ християнски дългъ да отидатъ и се поклонятъ на Божи гробъ и приематъ името хаджий. По тоя начинъ може да се обясни изобилието на фамилии въ Г.-Орѣховица. Такива можемъ да изброимъ: хаджи Сотиръ, хаджи Панайотъ, хаджи Христо, хаджи Пенчо, хаджи Лазаръ, хаджи Рачо, хаджи Николакъ, хаджи Христо Чартазана, хаджи Димия, хаджи Петъръ, хаджи Ставри, хаджи Иванъ, хаджи Досю, хаджи Иваноолу, хаджи Моруна, хаджи Катерина и още десятки имена. Това говори за нравствено издигнатото чувство въ религиозно отношение подъ турското робство на голѣма часть отъ населението въ града.

Всички тия хаджии сѫ били посрещани при завръщането си отъ Божия гробъ по най-тържественъ начинъ. При получаване известие за пристигането имъ, внушителна часть отъ гражданството е излизала вънъ отъ града при мѣстностьта „Честово“ и тамъ сѫ отдавало почить на пристигналитѣ хаджии отъ Божия гробъ. По предание, именно това мѣсто, вънъ отъ града до сегашнитѣ гробища, се назовава „Честово“ — мѣсто на отдаване почить на тия хаджии, което име и днесъ спомня за ония стари времена отъ епохата на нашия патриархаленъ битъ отъ робството, когато хората сѫ имали едно трезво понятие за вѣрата въ Бога и сѫ се взаимно уважавали.

Показатель на образованость и интелегентность въ турско време на гражданството въ Горна-Орѣховица е многобройностьта на свещеницитѣ му. По видни такива можемъ да изброимъ: попъ Христо, попъ Стефанъ, попъ Велизаръ, попъ Георги1), попъ Петрушъ, попъ Парашкева, попъ Иоси, попъ Петко, попъ Тодороолу, попъ Ионко2), попъ Петъръ, всички отъ които сж служили презъ турското робство въ Горна-Орѣховица.

Фиг. 17. Боби Бобевъ, кметъ на града (1894—1895 г.).

Отъ участницитѣ въ обществени работи до освобождението ни, сж били чорбаджиитѣ и старейшинитѣ на тогавашното село Орѣховица: хаджи Сотиръ Петковъ3) (1818—1891 г.), хаджи Пенчо, хаджи Илия Петковъ (1814—1888 г.), който е завещалъ на църквата „Св. Петъръ" въ 1879 г. всичкитѣ си средства и цѣлия си имотъ; Панайотъ Стефановъ Станчевъ, Попъ Тодороолу, Симо чорбаджи, Панайотъ Киряковъ, хаджи Христо Чартазана, хаджи Рачо Рачовъ, Атанасъ х. Ивановъ Брадата, х. Лозароолу, х. Лазаръ х. Христовъ и др.

Въ архитектурно отношение градътъ е билъ малъкъ — улици криви и тѣсни, а много отъ тѣхъ глухи и тъмни изкривени стари калдаръми. Строежа на всичкитѣ кжщи е билъ или дървенъ — на най-старитѣ, или — паянтовъ, запълненъ съ керпичи и облицовка съ тънки тухли4). Ценага на времето, преди освобождението, въ Горна-Орѣховица, поселенъ въ по-голѣмата си часть отъ търговци и еснафи, е

---

1) Първъ свещеникъ въ църквата „Св. Апостоли", споредъ запазенитѣ кондики, е билъ Григорий иеромонахъ, който служилъ отъ 1819 до 1874 г. Той преживѣлъ страшнитѣ чумави години въ Г.-Орѣховица презъ 1826 и 1835 год. Следъ него идватъ калугеритѣ отъ Светогорския монастиръ: Гавраилъ и Милетий, които служатъ до 1868 год. Тѣ първи отдѣлятъ циганитѣ отъ енорията си въ отдѣленъ списъкъ, въ който ги записали — копти. Следъ тѣхъ идва свещ. Георги Николовъ (1831—1907 г.), самоукъ, чираче на х. Сотира, което знаело да чете само на гръцки. Въ 1869 година тукъ се издаватъ вече

била твърде скжпа, което положение продължава и днесъ. Имало е градски часовникъ, който е билъ на северозападния край въ особена кула, край старото читалище, кждето е днесъ издигнатъ паметника на Георги Измирлиевъ. При първиятъ стихиенъ пожаръ на града въ 1866 година, часовникътъ следъ като ударилъ шесть по турски, отъ вихренитѣ огнени езици се срутилъ отъ кулата и падналъ.

Фиг. 18 х. Лазаръ х. Христовъ.

Презъ октомврий 1887 година стихиенъ пожаръ отново унищожилъ цѣлъ кварталъ отъ магазини, манифактура и бакалия — сегашния новъ кварталъ на „Тъмната чаршия“ при улица „Търговска“ и разорилъ множество търговци. Друго стихийно бедствие, което е изпитала Горна-Орѣховица, това е наводнението презъ 1878 година, когато отъ поройнитѣ дъждове придошли водитѣ отъ дерето на Владиковата чешма и завлѣкли съ себе си доста кжщи подъ сегашнитѣ хали. Сжщо така и водитѣ на дерето отъ къмъ Петро-Павловския монастиръ, между салханитѣ и града, стихийно придошли и грабнали нѣколко човѣшки жертви, като залѣли и опустошили редица кжщи отъ махалата „Св Атанасъ“. Страшното земletресение въ 1913 год. сжщо събори и разсипа града, който бавно се издига.

Заслужава да се отбележатъ и имената на първитѣ свободомислящи граждани въ Гор.-Орѣховица, Пър-

---

кръщелни свидетелства само на момчетата. Въ тази църква се пази една надгробна плоча, която била възправена въ старитѣ гробища на църковния дворъ. Тази надгробна плоча е отъ II вѣкъ сл. Р. Хр отъ императора Тиберия Тукъ сжщо има запазенъ единъ стариненъ капитолъ и изображение на Овена — Бога на стадото — следа отъ езическитѣ вѣрвания на нашитѣ прадѣди.

2) Внукъ на известния лѣтописецъ отъ Трѣвна, попъ Йовчо.

3) Известенъ като много богатъ човѣкъ и голѣмъ благодетель на града.

4) Такива интересни кжщи, характерни за Г.-Орѣховица преди освобождението, сж останали сега въ града ни тия на Дим. Миновъ, Никола Миховъ, Хр. Славовъ Бебролалж (1865), даскалъ Стояна и др; голѣми дървени двуетажни стари кжщи изпъкватъ тия на: Иоргакеолу Сипа Атанасова и х Недю. Старинни сж и кжщитѣ, градени съ дѣлани камъни: бащината кжща на Моско х. Григоровъ (1855), Атансъ А. Бакърджиолу (1871), х. Ив. Еневъ, Кумбоолу и др.

венството на теоритика се пада на Димитъръ Бакърджиевъ —отъ стария родъ на Иванчо П. Бакърджиевъ. Той е билъ руски възпитаникъ и отъ тамъ донесълъ новото учение. Обаче, въ трезва и будна Г.-Орѣховица, населена съ мирни, трудолюбиви, честни и истински българи, той е нѣмалъ никакви последователи. По зънкашность и държание е избивалъ въ нихилизъмъ и Коста Грънчаровъ, обаче, по убеждение той е билъ либералъ и сподвижникъ на Стефанъ Цвикю, избиранъ за народенъ представитель отъ Г. Орѣховската околия.

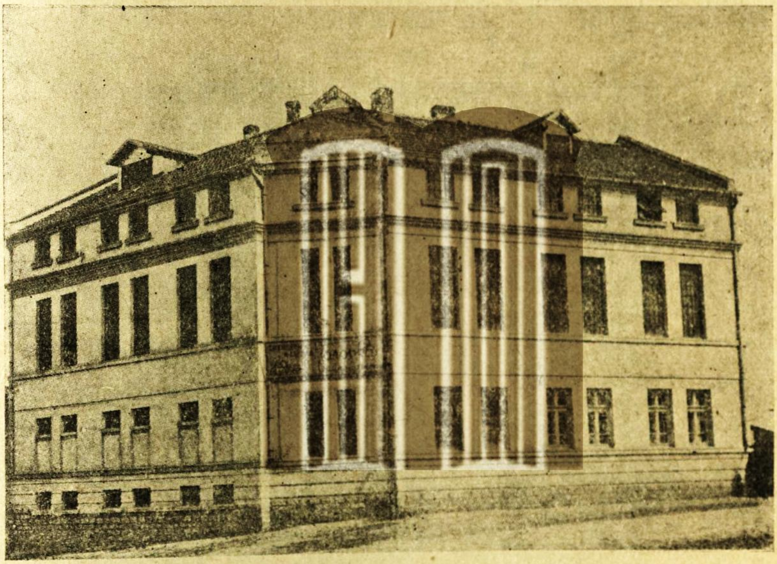

Фиг. 19. Тютюневата фабрика „Малка Загорка“, застроена презъ 1927 год,

Въ първитѣ години следъ освобождението, горноорѣховчани се предали силно на политика— горещо и бойко отстоявали своитѣ политически разбирания и партийни интереси. Понѣкога, заради честьта на своитѣ партийни разбирания, родни братя—синъ срещу баща сж се нахвърляли единъ срещу другъ, съ клевети и обидни думи, а често пжти въ физическа борба. Принадлежайки на две противни течения: либерално и консерваторско, населението още отъ зараждането на политическитѣ разбирания въ града се е дѣляло на два кръвно противни лагера и до днесъ.

Привърженицитѣ на първото били: новитѣ хора — ученитѣ, а на консерваторското: адептитѣ — всички заможни граждани и селяни отъ околностьта. Презъ деня на изборитѣ за народни прддставители презъ 1887 година съ разпалени партийни страсти и въ стремежа си кой да вземе бюрото, се уловили гуша за гуша, братъ съ брата. Надвили консерваторитѣ съ своитѣ групи. Настанала страшна суматоха. Следъ единъ часъ за въдворяване редъ въ града била извикана и пристигнала отъ Търново войска. По устроено отъ либералитѣ предизвикателство, войската стреляла въ консерваторитѣ и поваля на мѣсто нѣколко души. Тази срамна трагедия се разиграла на сегашното пазарище за зеленчукъ до стария конакъ1), при сегашната бакалница на Иванъ Филевъ, а войската, и задъ нея либералитѣ, били на мѣстото, гдето е построена новата градска баня.

Фиг. 20. Снимка отъ 1875 г. Родителитѣ на Д-ръ Боби Петровъ Хаджидимиевъ, на когото биографията даваме на друго мѣсто. Между тѣхъ е първородния синъ на Димиеви Димитъръ, сегашния председатель на Г.-Орѣховската културна дружба въ София. Дим. П. Хаджидимиевъ е свършилъ военно-юридическа академия въ Петербургъ. Като воененъ, достигналъ е до поста — началникъ на военно-сѫдебната часть и главенъ воененъ прокуроръ, а понастоящемъ адвокатъ въ София.

---

1) Въ тоя конакъ мюдюринъ въ Горна-Орѣховица преди освобождението се помни хаджи Мустафа (1871—1876 г.).

V.

ИВАНЪ НИКОЛОВЪ МОМЧИЛОВЪ.

Единъ отъ ония наши видни дейци — учитель и книжовникъ — който е оставилъ дълбоки бразди въ училищното дѣло и книжовната дейность въ Гор.-Орѣховица отъ епохата преди нашето освобождение, е Иванъ Н. Момчиловъ.

Фиг. 21 Ив. Н. Момчиловъ

Той е роденъ въ 1819 година въ гр. Елена. Първоначалното си образование добилъ въ родниятъ си градецъ, у съществуващата тогава килия при попъ Андрея Робовски. Момчиловъ билъ помощникъ на учителя си въ черквата „Успение Пресвета Богородица“. Това му спомогнало да се запознае доволно съ черковно-славянския езикъ, който му станалъ после най-любимо занятие. Следъ свършване на килийното учение Момчиловъ заминалъ за Атина, гдето три години училъ елински, немски и латински езици. Въ 1843 година се завърналъ въ Елена. Зетьтъ на Момчилова — хаджи Петко, виденъ гражданинъ и по-буденъ човѣкъ, като видѣлъ горящата за учение душа на Момчилова, изпратилъ го на свои средства въ Русия. Въ Одеса Момчиловъ престоялъ една година въ Херсонската духовна семинария и поради болесть я напусналъ и се завърналъ въ България. Въ родния си градъ Елена въ 1843 год., той се заловилъ съ уреждане на училището: изхвърлилъ светчето, псалтиря, пѣсъкътъ и въвелъ Ланкастерската метода. Умѣстно е да споменемъ тукъ, че Момчиловъ е ималъ за колеги Никола Михайловски, Никифоръ П. Константиновъ и др. Може да се каже, че това училище бива много добре уредено и съперничило въ образцово отношение надъ всички други въ цѣла България. Тамъ сѫ добили образование П. Р. Славейковъ, Драганъ Цанковъ, Никола П. Козлевъ, Добри Чинтуловъ, Добри Войниковъ и много други видни наши общественици, писатели и учени отъ преди освобождението[1]). Училището, кѫдето даскалъ Момчиловъ училъ на времето си добило името „Даскалоливница“.

Момчиловъ се оженилъ за съгражданката си Ана хаджи Николова, но билъ нещастенъ въ женитбата си; той я напуща и, използувайки поканата на Горно Орѣховската градска община въ 1859 година, идва въ Горна Орѣховица и полага първитѣ основи на тогавашното първо чисто българско класно училище. До това време за огнища на просвѣта и култура сѫ служили килийнитѣ училища и частнитѣ такива, предимно гръцки.

Момчиловъ се преселилъ въ Гор.-Орѣховица заедно съ брата си Стояна. Въ тоя градъ Иванъ Момчиловъ развива най-ползотворна дейность. Нещастието въ женидбата му повлияла да се предаде всецѣло на литературни и училищни занятия. Тукъ встѫпва въ втори бракъ съ Андони Ив. Малечкова, дъщеря на видния и влиятеленъ горно-орѣховски търговецъ Ив. Малечковъ отъ Дрѣново и билъ щастливъ като ималъ петь деца; той съзнавалъ високото си призвание като учитель и като баща и го изпълнилъ достойно и примѣрно.

Въ 1865 година Момчиловъ се отдалъ всецѣло на книжовната си дейность и престаналъ да учителствува. Като добъръ гражданинъ, учитель и книжовникъ, той става известенъ не само въ Гор.-Орѣховица, но и въ цѣлата околия. Учеността на даскалъ Ивана за времето била пословична. Всѣки го уважавалъ и обичалъ и за обществени работи и въпроси до него се отнасяли, защото Момчиловъ билъ не само учитель тукъ, но и пѣвецъ въ църква. Гласътъ му макаръ не така звученъ, се нравѣлъ на богомолцитѣ, тъй като преди идването му въ всички църкви се четѣло на гръцки, или само отъ едната страна на аналоийтѣ на славянски. И днесъ таванитѣ на църквата Св. Петъръ и Св. Богородица сѫ пълни съ гръцки свещени книги, на които сѫ служили свещеницитѣ.

Тукъ той е трѣбвало да се бори съ силнитѣ и влиятелни горно-орѣховски гъркомани, докато затвори гръцкото училище, въ което главенъ учитель билъ Иванъ Сигалосъ (Сигалата) гъркъ отъ островитѣ на Архипелага, зеть на видния и влиятеленъ попъ Лефтерь. До идването му въ тоя градъ въ всички тукашни черкови се четѣло и пѣло по гръцки, само въ главната черкова „Св. Богородица“ отдѣсната страна на клироса се четѣло и пѣло по църковно-славянски.

Момчиловъ направилъ преобразование въ църквитѣ,

---

1) М. Дичевъ — „Градиво за историята на гр. Елена“. Стр. 82. София, 1931 г.

като открито се обявилъ противъ гръцкитѣ църковни книги, като далъ лично първъ примѣръ за това и замѣнилъ въ църквата, гдето служилъ „Св. Георги“, всичкото четене и пѣене да бжде на славянски и даже на новобългарски езикъ. Разбира се слѣпитѣ орждия на търновския владика, горно-орѣховски и търновски гъркомани, подигнали цѣлъ походъ противъ реформатора даскалъ Ивана и настоявали да изгонятъ „еретика“ отъ града, но влиятелнитѣ тукашни търговци били на негова страна и го запазили.

По негова инициатива въ Гор.-Орѣховица сж били въведени желѣзни дъски за църковни камбани, нѣщо, което се запретявало до него време отъ турскитѣ власти. Въ недѣлни и празднични дни Момчиловъ следъ свършване на църковната служба не изпускалъ изъ предъ видъ случая и казвалъ по едно топло слово: насърчавалъ хората въ трудолюбие и давалъ личенъ примѣръ за това; поучавалъ ги да си пращатъ децата на школото, а тамъ, кждето е било удобно, подтиквалъ гражданитѣ въ пжтя на ония борби, които създадоха отпосле въпроса за нашето духовно и политическо освобождение.

Презъ последнитѣ години на живота си Момчиловъ основалъ на свое име едно книжарско дружество, което имало за цель да съчинява, превежда и издава учебници за училищата. Въ това направление Момчиловъ бележи голѣмъ успѣхъ. Почти въ цѣла северна България учебницитѣ на Момчиловъ имали добъръ приемъ и били въведени въ училищата.

Иванъ Н. Момчиловъ е написалъ следнитѣ книги: 1. Очерки изъ древната история 2. Старо-българска граматика; 3. Сборникъ отъ образци за изучване на старо-българския езикъ; 4) Ново-българска граматика — най-капиталното му съчинение; 5. Букваръ; 6. Черковно четение; 7. Черковни молитви; 8. Землеописание; 9. Свещена история; 10. Началенъ прочитъ[1]) I-ва и II-ра година); 11. Описание, на свещенитѣ мѣста въ Ерусалимъ; 12. Църко-

---

1) За да създаде отъ ученицитѣ си добри граждани и борци за свѣстяване на българския народъ, Момчиловъ гледалъ още отъ крѣхката възрасть да всѣе въ сърцата на ученицитѣ си безкористие и народна гордость, — да ги подготви да обичатъ хубавото ни отечество повече отъ всичко на всѣта и да се жертвуватъ за неговото благо. Така въ втората часть на неговия „Началенъ прочеть“ стр. 69, четемъ: „Обичай отечеството си и никога да не пожелаешъ и предпочетешъ друго отечество отъ твоето: салть едно таквозъ пожелание счита се за начало на предателство. Отъ всичкитѣ езыIци по свѣта предпочитай бащина си и майчина си езыIкъ, що си най-напредъ въ говора си него чулъ и научилъ отъ тѣхъ, и въ който тѣ сж се отхранили: защото салтъ едно малко прѣзренIе къмъ бащиныIйа езыIкъ, счита се за голѣма неблагодарность и прѣзрѣнIе къмъ родителитѣ. . .“

венъ вестникъ и 13. Кратка българска история Всичкитѣ сѫ печатани въ Виена.

Когато встѫпилъ въ 50 тата си година, той станалъ сухъ, прегърбенъ, слабъ. Въ 1869 година като чувствувалъ недѫгавостьта си, освенъ това възползванъ отъ обстоятелството, да наглежда лично печатанието на една своя книга, отишълъ въ Виена на лѣкувание; на връщане, като минавалъ презъ единъ отъ Буда—Пещенскитѣ мостове, застигнала го страшна буря. Мостътъ се съборилъ и Момчиловъ останалъ полумъртавъ подъ развалинитѣ му. Това събитие съкрушило още по-вече и безъ това растроеното му здраве.

Като се върналъ въ Гор. Орѣховица, легналъ на постеля, отъ която и не станалъ. Той починалъ на 1. декемврий 1869 година. На погребението му се стекли безбройно число ученици, приятели, познайници и граждани. Държали се нѣколко слова за случая. Били заведени ученицитѣ съ учителитѣ на погребението и имъ дали по една книга отъ най-новото издание на книгата „Кратко българска история“ печатана въ Виена. Опѣалото се извършило отъ 40 свещеници, по-вече отъ които били негови ученици, дошли да изкажатъ признателностьта си къмъ незабравимия си и достоенъ учитель.

Почитателитѣ му сѫ поставили надъ гробътъ на Момчилова мраморна плоча, на която сѫ издълбали следната епитафия:1)

Учитель добъръ, вѣщь, книгоиздатель,
Ревнитель върлъ за просвещенІе
И пръвъ на книжно дружество основатель
Е былъ при наш' — то възрожденІе
Той, що почива тукъ въ земя студенѫ
Иванъ Н. Момчиловъ, родомъ отъ Еленѫ.

Всѣка пролѣть тоя гробъ се кичелъ съ аленъ трендафилъ и пъстри цвѣтя. Една стара сто годишна бабичка, всѣки празниченъ день е била запомнена да идва и пали вощеница, — тя е била майката на тоя скроменъ труженикъ Иванъ Н Момчиловъ.

Скѫпитѣ тленни останки на Момчилова почиватъ въ черковния дворъ на черквата „Св. Богородица“ въ Горна-Орѣховица.

Поклонъ предъ скѫпитѣ кости на тоя буденъ синъ1) на България!

---

1) Авторътъ на епитафията е билъ ученикътъ му, писателя Петко Р. Славейковъ, а плочата била отъ българското тогава читалище „Просвѣщение“ въ Цариградъ като признателность къмъ Момчилова за неговата просвѣтна дейность.

2) Неговъ внукъ е сегашния управитель на Б. Н. Б, — Момчиловъ.

VI.

БОРБИ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТЪ ИГО.

Въ тоя край най-рано още изникватъ борбитѣ за нашето политическо освобождение отъ турско иго. Така презъ 1836 година въ Капиновския монастиръ пламва Велчовата завѣра, подъ водителството на капитанъ Георги Стойковъ Мамарчевъ, който пръвъ тукъ вдигналъ и развѣлъ знамето за българската свобода.

Известна е въ историята презъ 1856 год. бунтовната чета на Капитанъ Никола, още наречена дѣдо Николакевата буна, която избухва въ Петро-Павловския монастиръ при гр. Лѣсковецъ, организирана по нареждане на великия деецъ за нашето освобождение — Георги Ст. Раковски отъ Бѣлградъ. Тя имала за задача тайно да нападне Търновския гарнизонъ, да разграби оржжието отъ войската и да го раздеде на българското население, което да се опълчи срещу турското робство. Въ тая чета в怎матъ участие и горно-орѣховчани, между които сж били: Тодоръ Недевъ — бащата на запасния генералъ Атанасъ Т. Бендеревъ, М. Мустаковъ и други. Първиятъ следъ пропадането на съзаклятието билъ преследванъ отъ турската власть и едва успѣлъ да прехвърли Дунава установилъ се въ Гюргево, кждето и починалъ презъ 1864 година.

Презъ 1870 година Христо Ивановъ Бунито, сподвижникъ на великия апостолъ Василъ Левски, посетилъ нашия край и по-голѣмитѣ села въ околностьта, кждето спечелилъ и организиралъ много хора за народното дѣло. Самия Левски, придруженъ отъ Вичо Грънчарови е миналъ презъ Горна Орѣховица презъ 1871 година и отишълъ въ Лѣсковецъ по комитетска работа. Нѣмаме положителни сведения дали тукъ още тогава не е турилъ началото на комитетъ, обаче, първитѣ хора, които възприели революционната идея въ Горна-Орѣховица още отъ самия Левски сж били: Петъръ Арнаудовъ, братята Сидеръ и Вичо К. Грънчаровъ и още мнозина, имената на които не можаха да се узнаятъ. Презъ 1872 година Левски отново минава презъ Горна-Орѣховица, говорилъ на своитѣ хора за дѣлото и отишълъ въ Лѣсковецъ, кждето възобновилъ стария революционенъ комитетъ.

Презъ есеньта 1875 година, ржководителитѣ на революционнитѣ окржзи се прехвърлятъ последователно, единъ по единъ въ Ржмъния. Тамъ, въ Гюргево, се събрали: Стамболовъ, Воловъ, Иларионъ Драгостиновъ, Бенковски, Никола

Обретеновъ, Иванъ хаджи Димитровъ и Георги Икономовъ. Основалъ се новъ революционенъ комитетъ, който билъ нареченъ Българско временно правителство. Неговата задача била: да се започне отново една нова деятелность на организаране възстанието, което да се обяви на 1 май 1876 година. Временното правителство, както знаемъ отъ историята, се състояла отъ осемъ души: Стамболовъ, Заимовъ, Бенковски, Воловъ, Драгостиновъ, Георги Икономовъ, Иванъ хаджи Димитровъ и Никола Отбретеновъ. То имало седалище — навсѣкѫде и никѫде. Така България била раздѣлена на петь революционни окрѫзи: 1) Търновски — на чело съ Стефанъ Стамболовъ и помощници Христо Караминковъ — Бунито и Георги Измирлиевъ — Македончето; 2) Сливенски — съ Иларионъ Драгостиновъ; 3) Панагюрски — съ Бенковски и Воловъ; 4) Софийски — съ Никола Обретеновъ и Вратчански — съ Стоянъ Заимовъ.

Като най важенъ и издигнатъ отъ петтѣ революционни окрѫзи, изпъква Търновскиятъ. Будното българско население, което населявало този окрѫгъ се е приготовлявало за борба противъ турското иго и въ миналото. Както споменахме по горе, тукъ се наброяватъ и сѫ избухвали подредъ нѣколко възстания. Въ околностьта на Търново и околнитѣ градове и села е имало много монастири, които сѫ били огнища на революционни и черковни борби: — „Преображенския монастиръ“, кѫдето е обитавалъ легендарния Отецъ Матей Преображенски; „Света Троица“ при престолния градъ В.-Търново, който е пазилъ спомени отъ старитѣ български патриарси и изчезналото българско царство, Арбанашкитѣ монастири, кѫдето сѫ обитавали сѣнкитѣ на болярситѣ на нѣкогашното българско царство; Петро-Павловския монастиръ — гиздаво кацналъ при градъ Лѣсковецъ, кѫдето сѫ се подвизавали Иларионъ Макариополски (1812—1875) и Максимъ Райковичъ, първитѣ труженици на народното дѣло въ тоя край, които сѫ рѫководили борбата за нашето национално и духовно освобождение; Капиновския монастиръ „Св. Илия“ при село Капиново; Килифарския монастиръ; Плаковския монастиръ; Дрѣновския монастиръ „Св. Архангелъ“, който е билъ свърталище на бунтовницитѣ начело съ попъ Харитона и Бачо Киро — всичкитѣ — сѫ откърмили смѣли агитатори за народното дѣло, които сѫ били достойни борци за нашата свобода. Населението отъ тоя край още отъ най-ранно е водило открита борба за църковна независимость, която подготвяла почва за нашето политическо освобождение, поради което, на тоя революционенъ окрѫгъ, съ неговото чисто българско будно население, е била възлагана най-голѣма надежда за единъ голѣмъ успѣхъ въ борбата. Голѣми надежди е възлагалъ на тоя край и самия Левски, който е работилъ въ тоя окржгъ и създалъ много бунтовни огнища, готови да разискрятъ пожари въ цѣлата страна.

Още съ пристигането на апостолитѣ въ Търново въ началото на бунтовната 1876 година се взема решение да се пренесе седалището на Окржжния революционенъ комитетъ въ Горна-Орѣховица, като по-запазенъ и скритъ отъ бдителностьта на турската власть и като центъръ, разположенъ всрѣдъ близко намиращи се едно отъ друго села. И по-рано тукъ населението се е указвало отзивчиво за борба противъ турското иго и е имало готови хора и деятели на революционното движение. По-рано, както и сега, Горна-Орѣховица е билъ буденъ търговски пазаренъ центъръ, който способствалъ да се издигнатъ заможни и богати чисто български родове. Търговията и занаятитѣ цъвтѣли, поради голѣмитѣ околни села, съ които Г.-Орѣховица била въ близки и постоянни търговски връзки. Отъ друга страна, тия голѣми села, които се намирали близко до града, сж били въ просвѣтно отношение на достатъчна висота, която давала условие за една усилена пропаганда всрѣдъ народа. Населението въ тоя край е било повечето българско, съ много малко цигански или други елементи. Както знаемъ въ Горна-Орѣховица турцитѣ и циганитѣ сж населявали покрайнинитѣ и не сж имали никакво особено зависимо значение за града, което положение е запазено и до сега. Патриархалниятъ битъ на това население, неговия чисто български произходъ, нрави и традиции, не дали възможность да укажатъ влияние други елементи, а особено въ Лѣсковецъ, кждето турското население е било изключено отъ възможностьта да живѣе или да се поселява, тамъ макаръ и временно. Апостолитѣ народни, подъ формата на търговци отъ далечни краища сж идвали въ Горна-Орѣховица и подъ предлогъ за закупуване на търговска стока сж работили за бунтовното дѣло. Това обстоятелство е дало възможность на видни революционери и апостоли за българската свобода въ надвечерието на избухващитѣ възстания презъ 1876 година, смѣло да кръстосватъ и обикалятъ Горна-Орѣховица и околностьта й, да сѣятъ семената за борба противъ петвѣковното робство. За тая усилена дейность способствувало и особеното положение въ което е била поставена Г.-Орѣховица: Петъченъ денъ тукъ сж се стичали безброй число търговци и селяни, запълвали улицитѣ на града, и въ тая навалица никой не е държалъ смѣтка — кой отъ кжде е и, съ какви намѣрения идва въ града.

Душата на мѣстния революционенъ комитетъ сж били: Георги Измирлиевъ — Македончето, дошълъ като учитель въ тоя градъ, Сидеръ и Вичо[1]) Грънчарови, търговци и Иванъ Пановъ Семерджиевъ отъ гр. В.-Търново мѣстенъ учитель. Гнѣздото, кждето сж се събирали апостолитѣ, разисквали върху положението, ставали събранията и държали пламеннитѣ възстанически речи е било въ оютна обстановка, всрѣдъ избраници за дѣлото — това е ханътъ на Маня Тодоровъ — Арабаджията1) Той е билъ човѣкъ, действително съ слабо образование, малка

---

[1]) За тоя герой вижъ книгата на Ив. Стратевъ, — Подготовка на възстанието въ Г.-Орѣховска околия.

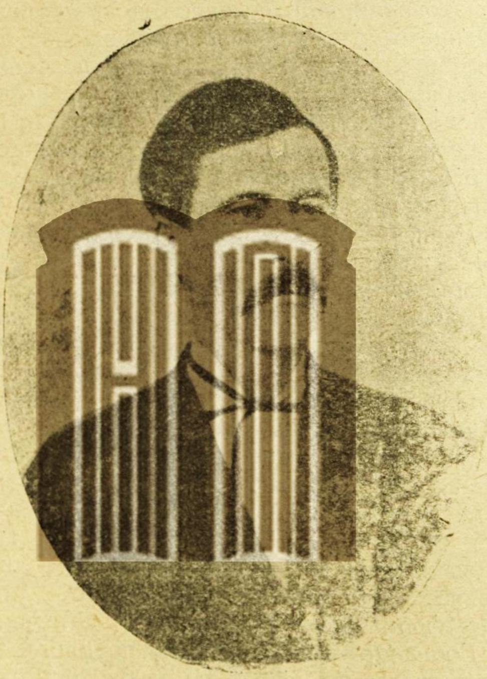

Фиг. 22. Вичо К. Грънчаровъ. Основатель на читалище „Напредъкъ“ и апостолъ за свободата презъ 1876 г.

култура, но горещъ патриотъ, надаренъ съ здравъ природенъ умъ, физическа сила и желѣзна воля, готовъ да сложи главата си за свободата на България. Други тогавашни учители въ града били: братя Бендереви и Георги Бошнаковъ, които били посветени въ бунтовното дѣло още отъ начало и тѣ виждали въ лицето на Маня единъ полезенъ, преданъ, съ чиста душа човѣкъ, достоенъ да пази тайнитѣ на комитетскитѣ работи и да бжде полезенъ за организацията. Кжщата на Маня Тодоровъ на края на града била ханъ, както казахме, въ който спирали най-различни хора, отъ близки и далечни мѣста. Тамъ му е била и работилни-

---

1) Въпрѣки усилията ни, за наше огорчение, не можахме да намѣримъ портрета на тоя герой.

п. Пено Генов Семерджиева

цата, задъ която имало една стая, кждето се влизало отъ къмъ градината до лозята. Презъ тази градина сж идвали апостолитѣ въ хана, безъ да минаватъ презъ улицитѣ на града и възбуждатъ подозрение. Идвайки отъ Румжния, Русия или Сърбия презъ Русе или Свищовъ, или отъ другаде, виднитѣ революционери сж посещавали Горна-Орѣховица и нощували въ тоя ханъ, който сталалъ свърталище на бунтовници и кждето сж се срещали и размѣнявали мисли по възстанието хората посветени на дѣлото, безъ да бждатъ

рови Писареви, Кина Минкова, Кина Стоянова — Дачева, Марийка Василева, Тодори Недева, Ана х. Панайотова, Ионка Пенева и др.

„Окржжния комитетъ[1]) председателствувалъ Стефанъ Стамболовъ, а председатель на мѣстния комитетъ е билъ Иванъ Пановъ Семерджиевъ. На всѣки отъ мѣстния комитетъ било възложено да събира

---

1) Събитията въ тия нѣколко страници сж описани отъ Ив. Стратевъ — „Подготовка на възстанието въ Горно-Орѣховска революционна околия", Г.-Орѣховица, 1926 г., (стр. 37—50.) Поради вѣрния и исторически характеръ на тия събития, заемаме ги отъ тамъ.

2) За Ив. Пановъ Семерджиевъ вижъ сп. „Искра 1891 г.

срѣдства и да спечели за дѣлото нѣкой свои познати. Следъ като се убедѣлъ въ тѣхното искрено желание да станатъ бунтовници, той е трѣбвало да ги заведе да се закълнатъ предъ Измирлиева и Панова, които ги карали да цѣлуватъ евангелието и две кръстосани саби. Свищеникъ не присѫтствувалъ. Нѣкои отъ по-буйнитѣ младежи, чапкънитѣ, се кълнѣли предъ Георги Поповъ. Комитетътъ разпредѣлилъ подготвителната работа така: Иванъ Пановъ, Георги Бошнаковъ и Н. Бендеревъ се стараели да спечелятъ по-интелигентнитѣ младежи, Маню Тодоровъ агитиралъ между сериознитѣ млади еснафи въ махалата Св. Богородица, а Михалъ х. Стояновъ — въ махалитѣ Св. Георги и Св. Петъръ; Георги попъ Христовъ водѣлъ приятелство съ крайнитѣ за онова време младежи, наречени „краевци“ или „чапкъни“. Свърталището на тия „чапкъни“ е било на житния пазаръ въ хана на Рахнеолу. За връзка между Измирлиева и Панова и другитѣ членове на мѣстния комитетъ е служелъ 17 годишниятъ Атанасъ Бендеревъ. А пъкъ Стефанъ Филевъ е служелъ за връзка между Стамболова въ Самоводени и Горна-Орѣховския мѣстенъ комитетъ. На останалитѣ членове отъ комитета е било възложено да събиратъ пари, които предавали на Сидеря и Вича Грънчарови, за да купуватъ орѫжие и бойни припаси. Обикновено Сидеръ Грънчаровъ е отивалъ ужъ по търговия въ Румѫния и оттамъ пренасялъ въ България въ бурета пушки и револвери. Ако нѣкой гражданинъ отказвалъ да дава пари за комитета, отначало се стараели да го убеждаватъ по-първитѣ хора, а по-сетне го заставяли на сила между четири очи. Така сѫ накарали Петка Дакашевъ да даде въ присѫтствието на Стамболова и Ст. Филевъ петдесеть желтици.

Барутъ и другъ материалъ за фишецитѣ пращали до комитетскитѣ хора въ селата да работятъ фишеци и да ги занисатъ въ Горна-Орѣховица.

За нѣкои отъ набавенитѣ пушки, каквито имали заптиитѣ, е нѣмало патрони. Трѣбвало да се отлѣятъ, а не знаели формата имъ. Комитетътъ натоварилъ Стефанъ Филевъ и Петъръ х. Давидовъ да снематъ формата на турскитѣ куршуми и да направятъ калъпъ за отливане. За да се доберátъ до турски куршуми, Ст. Филевъ и П. х. Давидовъ се споразумѣли, първиятъ да да се оплаче въ конака, че П. х. Давидовъ има да му дава 25 гроша и не иска да му ги даде. Преди да подаде Стефанъ заявлението, Петъръ взема у себе си една бѣла хартия и единъ лукъ, съ сока на които ще опише формата на куршума и ще пише: „квачката измѫти“, ако е могълъ да свърши възложената му работа. Следъ подаването на заявлението властьта привиква Петра х. Давидовъ и го затваря въ конака. Той успѣлъ да намѣри куршумъ отъ оставенитѣ пушки на заптиитѣ, описалъ му формата и книжката чрезъ Генчо Памукчията праща на Ст. Филевъ, който я нагрява и писаното заличава. Следъ това Тодоръ Поповъ става гарантъ на Петра и го пуснали. Когато се събиратъ наново, двамата младежи отиватъ въ кръчмата на Коля Тюфекчията, който можелъ да прави разни калъпи. Пили тамъ ракия и стояли до 12 часа докато всички си разотидатъ. Стопанина се приближава до масата имъ и ги замолилъ да си вървятъ. Тѣ му откриватъ за какво сѫ дошли. Той не се съгласилъ. Когато му казали, че сѫ пратени отъ „голѣмитѣ хора“ да имъ направи калъпъ за отливане на 12 куршума и му дали 12 гроша, той склонилъ. На другия день калъпътъ билъ готовъ, направенъ отъ пиринчъ, и почнали да отливатъ куршуми ту въ квартирата на Измирлиева и Панова, ту въ домоветѣ на Димитъръ Велевъ, Петъръ х. Давидовъ, Михалъ Паскалевъ и др. Оловото купували отъ бакалитѣ и Андонъ Поповъ го носѣлъ съ една стомна. Еднажъ турцитѣ го запитали, кѫде току ходи съ тая стомна, а той казалъ, че има работници на лозе, на които носи води.

Съ приготовлението на фишецитѣ били ангажирани повече хора. Когато членоветѣ на комитета останѣли свободни, тѣ се притаявали на нѣкое скришно мѣсто и почвали да правятъ фишеци. При тая фабрикация сѫ вземали участие и женитѣ. Това е ставало почти въ всички комитети. Единъ пѫть имъ се свършилъ барутя, комитетътъ далъ на Ст. Филевъ конъ да иде въ Дрѣново при учителя Сава, който съхранявалъ по-голѣмъ складъ барутъ и да получи. Той пристигналъ тамъ вечерьта късно. Следъ като се навечеряли, учителя махва седлото на коня и му туря самаръ. Натоварватъ съ Стефана Филевъ два сандъка патрони, които откарватъ презъ нощьта въ Дрѣновския монастиръ и се връщатъ веднага. Въ Дрѣново смѣнятъ самаря съ седлото. Даскалъ Сава напълнилъ дисагитѣ съ барутъ и изпратилъ Ст. Филевъ за Горна-Орѣховица.

Сабитѣ за възстаницитѣ обикновено се работѣли въ Габрово и се принасяли въ Горна-Орѣховица съ качета. Така, напримѣръ, комитетътъ билъ порѫчалъ на Стефанъ Тасевъ 100 саби. Ножове за възстаницитѣ работѣли въ Горна-Орѣховица ковачитѣ Стойко Ковачътъ и Никола Европеецътъ. Царвулитѣ и навущата приготвяли по порѫчка тамошнитѣ сарачи и абаджии. Форменитѣ дрехи шили шивачитѣ. Стойко Филевъ, младъ сарачъ, билъ задълженъ да приготви 50 чифта царвули. Порѫчката направили братя Грънчарови. Отъ тия царвули комитетътъ сварилъ да вземе само 35 чифта. Останалитѣ 15 чифта Стойко Филевъ, следъ хващането на Македончето, ги заровилъ въ лозята.

Вичо и Сидеръ Грънчарови закупували отъ пазаря храни въ по-голѣмо количество, които изпращали къмъ Трѣвна, за да служатъ като запасъ на възстаницитѣ.

Така трѣскаво е вървѣла работата. Единъ нечуванъ ентусиазъмъ обхващалъ всички при мисъльта за едно близко освобождение. Припаситѣ били складирани въ дома на Маня Тодоровъ и въ други. Четата е трѣбвало да излѣзе отъ хана. Но имало между така преданнитѣ на дѣлото граждани и шпиони. Такива сѫ били Атанасъ Кантарджийчето, калфа при турчина, който наелъ кантаря, Павли попъ Петковъ и Ламби Бояджиоолу. А пъкъ и не така предпазливо се действувало. Ще приведа единъ случай, който твърде добре илюстрирва създаденото настроение. На Георгьовдень главнитѣ членове на окрѫжния комитетъ били въ Г.-Орѣховица. Попъ Харитонъ, Измирлиевъ и Пановъ отишли на виза у Георги Бошнаковъ. Съ тѣхъ било едно старозагорче съ саката рѫка, което правѣло фалшиви печати за открити листове. Стамболовъ останалъ у Манюви. Току що се развеселили, следъ обѣдъ чорбаджиитѣ х. Христо Чартазана, Тодоръ Гиранлията и Ангелъ Бояджиоолу, за да не се съмнява властьта, че по тоя край се криятъ комити, както вече е било подшушнато отъ шпионитѣ, завели мюдюрина на именнъ

баща на Стефана Доброле (Димитър Добрев [illegible]
Тодор Гиранлията ([illegible])

день у Бошнаковъ. Стопанитѣ поканили новитѣ гости на чардака, защото старитѣ били въ стаята. Като чулъ, че дошелъ мюдюринътъ, буйниятъ попъ Харитонъ измъкналъ широката си кама и поискалъ да излѣзе да го убие, като предполагалъ, че дошелъ да ги хваща. Стопанитѣ го успокоили. Чартазанътъ узналъ, че има „други гости“ и, щомъ ги почерпили, скочилъ правъ, като казалъ: „Ха у Вълчоолу Георги не сме ходили“! Повеждатъ пакъ мюдюрина и го завеждатъ другаде.

Фиг. 24. Кинка Д. Стоянова, по мѫжъ Янкова — Дачева, съучастница на народното движение за освобождение, осѫждана на смърть.

Често пѫти „момчетата“ излизали по лозята и, ужъ че правятъ ловъ се упражнявали въ стрелба. Почти на всѣки 3—4 дни Измирлиевъ и Пановъ ги събирали на групи въ квартирата си или въ Манюва ханъ, за да имъ даватъ упѫтване за действие.

Всичко било готово. Очаквали съ нетърпение деня на възстанието. Председателката на женското дружество Еленка Грънчарова съ нѣкои отъ своитѣ братовчедки ушили четири знамена: едно за Горна-Орѣховица, едно за Лѣсковецъ, едно за Севлиево и четвъртото за Търново. Тѣ били отъ зеленъ плюшъ съ изшити отъ коприна отъ едната страна надписъ „Свобода или смърть“ и български лъвъ отъ другата страна. Горно-Орѣховското знаме днесъ се пази въ Двореца.

На опредѣлената дата Измирлиевъ и Пановъ ще поведатъ четата, която предполагали да е отъ 200 души, ще минатъ презъ Лѣсковецъ, Драгижево, Церова-кория и ще отидатъ на Хараловци надъ Капиновския монастиръ. Тамъ ще се съберать комититѣ отъ Златарица, Миндя, Елена, Коланлъка и др. и ще образуватъ всичкитѣ една обща чета, която се надѣвали да достигне числото 500. Подъ военната команда на Измирлиева тази въорѫжена бойна единица, снабдена съ припаси, щѣла да замине къмъ Твърдишкия проходъ, за да го пази.

Но шпионитѣ вече влизатъ въ ролята си. Тѣ издаватъ на турската власть готвеното възстание.

На Гергьовдень, който билъ единъ день следъ Великдень, първитѣ хора на окрѫжния комитетъ били въ хана

22 [illegible] 1 ст

23 [illegible] 2 —

24 3 ст

на Маню Тодоровъ. На другия день, 24 априлъ, Ламби Димовъ, единъ отъ шпионитѣ, който сѫщевременно дружалъ и съ комитетскитѣ хора и който ще да е направилъ това донесение на властьта, следъ като нагласява двама пѫдари и едно заптие да се скриятъ при „Чуруковецъ“, (чешма надъ града), повиква Маня Тодоровъ да си изпитатъ новитѣ револвери въ лозята. Цельта имъ е била да го хванатъ и следъ това да обискиратъ кѫщата му. Маню отива, безъ да подозира нѣщо. Щомъ стигналъ на „Чуруковецъ“, пѫдаритѣ и заптиитѣ се впускатъ да го хванатъ. Той билъ много здравъ човѣкъ и ги събаря на земята; но презъ време на борбата поясътъ му се разпасалъ и закачилъ въ лозитѣ. Тогава тѣ успѣли да го хванатъ. Това, обаче, видѣли нѣкои горнооръховчани и веднага се затичатъ да обадятъ. Срещатъ на улицата Атанаса Бендерева, комуто съобщаватъ. Той веднага се отзовава въ хана, кѫдето сѫ били членоветѣ на окрѫжния комитетъ и съобщава за случката. Щомъ прекарватъ Маня по Темниска улица покрай дома на дѣдо Паскаля, Стамболовъ и другитѣ събрани членове избѣгватъ презъ градината въ лозята. За да не намѣрятъ, обаче, турцитѣ орѫжието и припаситѣ въ хана, Атанасъ Бендеревъ помолилъ съседа му Добря Дограмаджията да пренесатъ всичко въ неговата градина. Той се съгласява и въ едно скоро време всичко било прибрано и заровено. Следъ половинъ часъ турцитѣ обискирали Маньовата кѫща, но не намѣрили нищо. Тѣ претърсили кѫщата на Бошнаковитѣ, кѫдето сега живѣе Иорданъ Гатевъ. Най-напредъ заптиитѣ влѣзли въ горнитѣ стаи. Когато слѣзли долу, единъ отъ тѣхъ се отправилъ да влѣзе въ избата, кѫдето имало пушки и патрони, но другия заптия, виждайки да лежи предъ вратата болна бабичка, нарочно поставена отъ стопанитѣ му казалъ: „Бракъ, йокъ, бишей“ и той не влѣзълъ.

Сѫщия день вечерьта нагласили да закаратъ Маня Тодоровъ въ Търново. Попъ Харитонъ съ Махалъ х. Стояновъ, Петъръ х. Давидовъ и нѣкои други момчета излѣзли къмъ Арбанашкото бърдо да ги причакатъ и да освободятъ Маня. Но турцитѣ не го прекарали отъ тамъ, а презъ Шереметя. Навѣрно нѣкой пакъ ще да е донесълъ за тия намѣрения на попъ Харитона.

Стамболовъ вечерьта късно праща да намѣрятъ Стефанъ Филевъ, който билъ съ другари въ бащината кѫща на бореца Никола Петровъ, и му порѫчалъ да иде при Измирлиева и Панова и да вземе всички книжа, които сѫ у тѣхъ, да не би да ги обискиратъ случайно, както сѫ направили у Маринъ Станчевъ въ Лѣсковецъ. Било се вече стъмило. Стефанъ Филевъ отива въ килията при църквата Св. Георги, кѫдето сѫ живѣели тѣ. Щомъ стигналъ, забелѣзалъ слаба свѣтлина задъ единъ камъкъ. Като наближилъ, дали се три вистрела, но не го улучили. Той извикалъ. Измирлиевъ и Пановъ, които причаквали единъ шпионинъ, го познали по гласа и отишли при него. Той имъ предалъ поржчката на Стамболова. Тѣ му отговорили, че всички книжа сж скрити.

Фиг. 25. Михалъ х. Стояновъ—Ламбуцоолу.

На другия день, 25 априлъ, властьта направила обискъ въ дома на Михалъ хаджи Стояновъ който презъ това време билъ на касапницата. Жена му изпратила едно отъ чирачетата да му каже да се скрие. То го намира, но турцитѣ вече се задавали по улицата. Михалъ ударилъ месото о земята и побѣгналъ къмъ Арбанаси, а оттамъ въ Преображенския монастиръ, кждето калугеритѣ го преоблѣкли като готвачъ въ магерницата. Заптиитѣ по следитѣ му отишли въ монастиря, но не могли да го познаятъ и си отиватъ. Отъ монастиря той пакъ се връща въ Арбанаси, кждето се криелъ въ единъ крипшонъ (скривалище).

25 Сжщия день, когато обискирали кжщата на Махалъ х. Стояновъ, полицията дирила да арестува Измирлиева и Панова. Тѣ се криели у Язаджиевитѣ. Но понеже кжщата имъ е била подъ съмнение, Еленка Грънчарова отива у баба Недювица Свищовчанката, която били на горния край на града и й съобщава, че ще дойдатъ повечеря у тѣхъ трима души преоблечени като копачи, съ мотики на рамо, да ги прибере да спятъ у тѣхъ. Следъ като си отива тя, и тѣ пристигатъ. Баба Недювица ги прибира. Тѣ били Измирлиевъ, Пановъ и още единъ, когото дъщеря й Пенка присторила на бача Кира. Спали презъ нощьта тамъ и сутриньта рано отишли у баба Пантилеица,

26 На 26 априлъ турската полиция почнала да търси и арестува и другитѣ издадени съучастници. Въ числото на арестуванитѣ билъ и Никола Бендеревъ. Дирили и Атанасъ Бендеревъ, но той билъ въ училище. Той избѣгва въ кжщата на баба Пантилейца, кждето заварва Измирлиева и Панова.

Поржчва по човѣкъ на майка си да му занесе пушката. Тя я загъва съ кросното и я занася у баба Пантилейца.

Отначало изненаданитѣ отъ предателството съзаклятници се сбрали въ кжщата на Коста Тодоракевъ, която е съседна съ тая на баба Пантилейца. Но, щомъ се завърналъ въ кжщи домакинътъ, изплашенъ отъ общата тревога въ града, той ги изпждилъ. Тогава тѣ се прехвърлили у баба Пантилейца. За да не извикатъ съмнение, че има вжтре хора, заключили вратата отвънъ съ кофаръ и минали презъ двора на Димитъръ Миновъ. Другитѣ членове на комитета сжщо се скрили. Сидеръ Грънчаровъ е отсжтствувалъ отъ града. Георги Бошнаковъ престаналъ да ходи на училище. Криелъ се въ разни кжщи. Въ дома на баба Пантилейца сж били, съ дошлия много късно Павли попъ Петковъ, дванадесеть души[1]): Измирлиевъ, Пановъ, Михалъ х. Стояновъ, Атанасъ Бендеревъ, Христо Бояджиолу, Петю Ивановъ, Стефанъ Минковъ, Минчо Ивановъ, Георги попъ Христовъ, Димитъръ Костакеолу, Тодоракеолу и Павли попъ Петковъ, който ги предалъ.

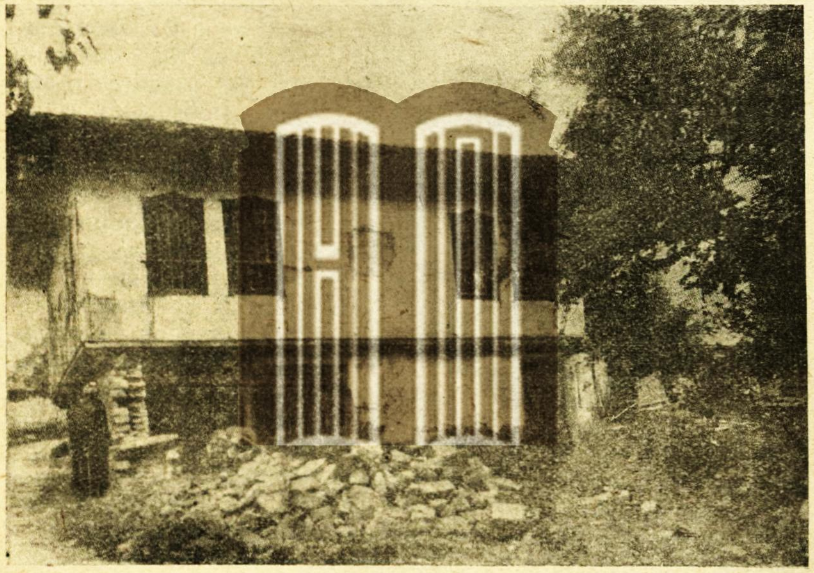

фиг. 26. Кжщата на баба Пантилейца, днесъ съборена.

57

Положението презъ деня на 27 априлъ е било много застрашително, защото претърсванията продължавали. Измирлиевъ и Пановъ изпращатъ още сутриньта Стефана Филевъ при Стамболова въ Самоводени да му каже, че не може вече да чакатъ: „Шапката падна и келътъ се отвори“. Стамболовъ, при когото билъ и попъ Харитонъ, имъ отговорилъ да чакатъ опредѣлената дата. Когато се завръща Стефанъ Филевъ и предава заповѣдьта на Стамболова, тѣ изново го пращатъ въ Самоводени да иска разрешение за излизане на четницитѣ. Стамболовъ пакъ не разрешилъ. Следъ обѣдъ тѣ изпращатъ Филева трети пжть. Тогава чакъ Стамболовъ, който вече билъ сбралъ нѣкои отъ по-важнитѣ дейци отъ Бѣлочерковския районъ, имъ казалъ да излѣзатъ на 28 априлъ сутриньта и да се присъединятъ къмъ четата на Попъ Харитона, който сжщо щѣлъ да потегли за Балкана.

---

[1] Каница пише, че сж били 25 души.

Вечерьта една голѣма часть отъ припаситѣ била пренесена у баба Пантилейца. Съобщили и на другитѣ съзаклятници да бждатъ готови за 28 априлъ. Но момчетата почти не можели да се сператъ, защото шпионитѣ и полицията постоянно ги следѣли. По раншния имъ планъ се оказалъ неосжществимъ, защото не се надѣвали да се сберать по-внушително число, а пъкъ и не знаели, да не би и Лѣсковецъ да е въ сжщото положение. За това тѣ решили да излѣзатъ колкото сж у баба Пантилейца и да се присъединятъ къмъ четата на Попъ Харитона. Облѣкли възстаническитѣ дрехи и препасали оржжието. Докарали двата коня на Христа Стояновъ Бояджиоолу и почнали да ги товарятъ съ припаси. Но тъкмо тогава пристига Павли попъ Петковъ и ги запитва, какво ще правятъ. Тѣ му съобщаватъ и го поканватъ да се облича. Той поискалъ да си отиде дома, за да си вземе сбогомъ. Пановъ му разрешилъ. Малко нѣщо следъ неговото излизане аскеръ и башибозуци, които били се насъбрали още преди единъ день, заградили кжщата. Всички разбрали, че сж предадени. Разбира се, че Павли не се върналъ. Тъкмо що започнали да товарятъ втория конь, горно-орѣховския мюдюринъ хаджи Мустафа се качилъ на дувара и извикалъ; „Дуръ даврънма“! Съ единъ вѣренъ изстрелъ отъ револвера си Измирлиевъ го ранява въ крака и той пада на улицата. Коньтъ се изплашва и почва да бѣга изъ двора. Завързва се престрелка. Възстаницитѣ отъ шума на улицата разбиратъ, че сж заградени. Пановъ обявява, че борбата съ открита сила става невъзможна и че трѣбва скришомъ да се измъкнатъ отъ обсадения кварталъ или да се скриятъ въ него. Измирлиевъ предложилъ да си пробиятъ пжть съ оржжие, но другитѣ не възприели предложението му, защото били още неопитни и невлизали въ бой и много се смущавали при мисъльта, че сж заградени съ много турци отъ всички страни, както имъ се сторило по глъчката на улицата. Преди да напуснатъ кжщата, Измирлиевъ изгорилъ намиращия се у него списъкъ на възстаницитѣ. Единъ по единъ обсаденитѣ революционери напустнали кжщата. Последни излѣзли Измирлиевъ, Пановъ и Бояджиолу. Последниятъ ги съветвалъ да избѣгатъ на полето вънъ отъ града, но тѣ не се съгласили, а отишли двамата въ кѫщата на баба Киряки Мирчева, кѫдето презъ зимата били ходили на баня. Когато похлопали на вратата, баба Киряки ги запитала кои сѫ. Тѣ се обадили. Отначало тя не искала да отвори, но братъ ѝ Христо Долно-орѣховчанина, който се билъ завърналъ отъ затвора, кѫдето лежалъ, задето заклалъ жена си, имъ отворилъ. Пановъ и Измирлиевъ обадили, че ги

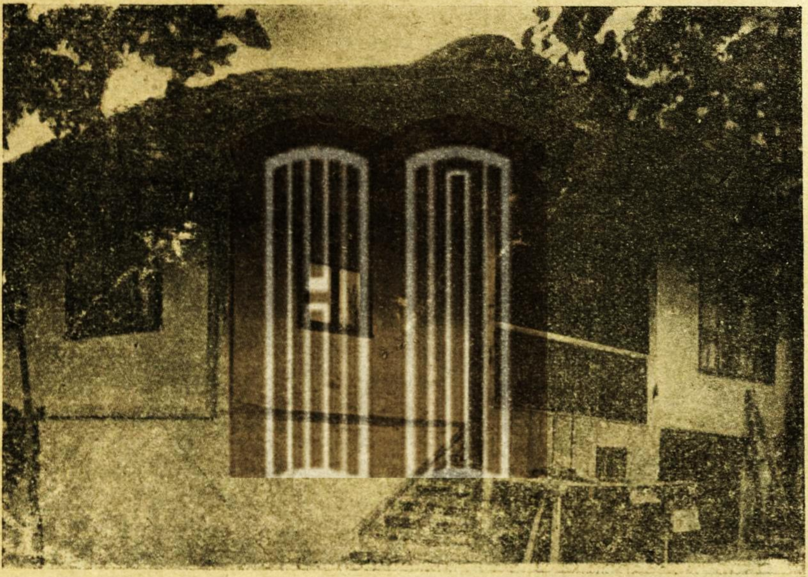

фиг. 27 Кѫщата на баба Дона Кирячката отъ 1876 г.

гонятъ турцитѣ. Христо ги завелъ въ кришона и обръсналъ брадата на Панова. Измирлиевъ помолилъ снахата на баба Киряки, Дона, млада булка тогава, да иде въ нуждника на Сантурджията и да донесе чантата, която оставили тамъ. Дона я донесла и Измирлиевъ я турилъ въ кѫта на кухнята имъ, като казалъ: „Сега познахъ че си истинска българка“. Следъ това Христо ги покачилъ на тавана.

Но Атанасъ Кантарджийчето, турски шпионинъ, билъ съ аскера и сподирило двамата апостоли. То обадило на турцитѣ, кѫде се скрили комититѣ. И, едва що се покачили двамата дейци на тавана, захлопало се на портата. Баба Киряки веднага избѣгала у съседитѣ си и оставила брата си и снаха си сами въ кѫщи. Когато влѣзли заптиитѣ, Дона сварила да хвърли рогозката върху чантата.

Следъ дълъгъ разпитъ и претърсвания тѣ си излизатъ. Единъ, обаче, се връща и повдига рогозката. Като видѣлъ чантата, повикалъ другаритѣ си и вързватъ Христа съ пояса му въ дирека предъ кѫщата, Съсипали го отъ бой, но той нищо не казалъ. Заградили младата булка въ кухнята и допрѣли щиковетѣ до гърдитѣ ѝ, но и тя нищо не изказала. Тогава ги взематъ и ги закарватъ въ конака. Още единъ пѫть претърсили кѫщата, но не могли да намѣрятъ скрититѣ, защото на тавана се отивало откъмъ градината. Излизатъ си пакъ, но оставатъ едного въ кухнята да подслушва. Щомъ се утишило, двамата апостоли се размърдали, за да видятъ, дали сѫ си отишли турцитѣ. Поставениятъ на постъ заптия чува шума и повиква другитѣ турци. Било вече на разсъмване, когато ги хванали. Дрехитѣ имъ били изпокъсани отъ бой. Прекарали ги по улицата, която води отъ „Пепеля“ край кѫщитѣ на Петко Бакърджията, Сегалата и Георги Гуготo. Анастасъ Бендеревъ, който се криелъ преоблеченъ въ женски дрехи въ кѫщата на баба Генчовица Абаджийката, чувалъ, какъ се сипѣли ударитѣ отъ приклади по гърбоветѣ имъ. Турцитѣ съ особна глъчка изразявали радостьта си, че заловили главнитѣ комити. Когато стигнали до кѫщата на Еленка Грънчарова, тя се показала на дувара и казала: „Тѣзи хора ги пазете добре, защото рускиятъ консулъ ще ги търси“. Турцитѣ дигнали пушкитѣ си къмъ нея и тя се дръпнала назадъ. Следъ това нахълтватъ въ двора имъ да правятъ обискъ и арестуватъ дѣдо Моско Грънчаровъ.

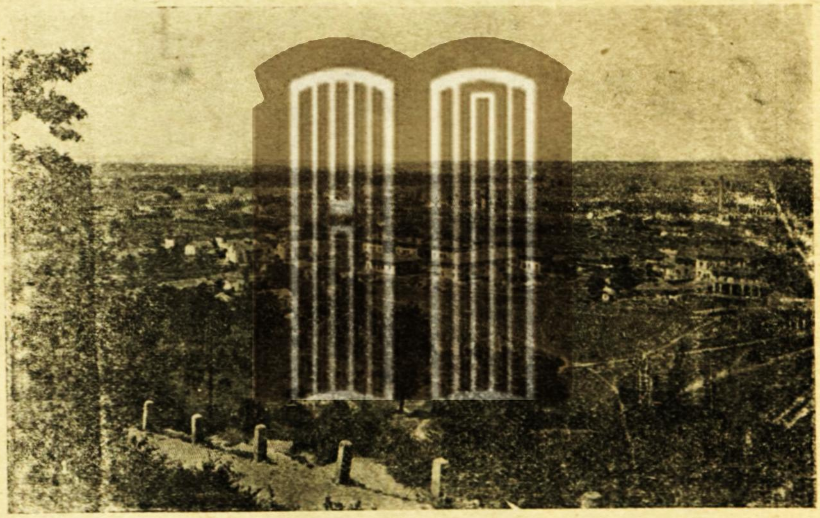

Фиг. 28. Изгледъ на гара Горна-Орѣховица.

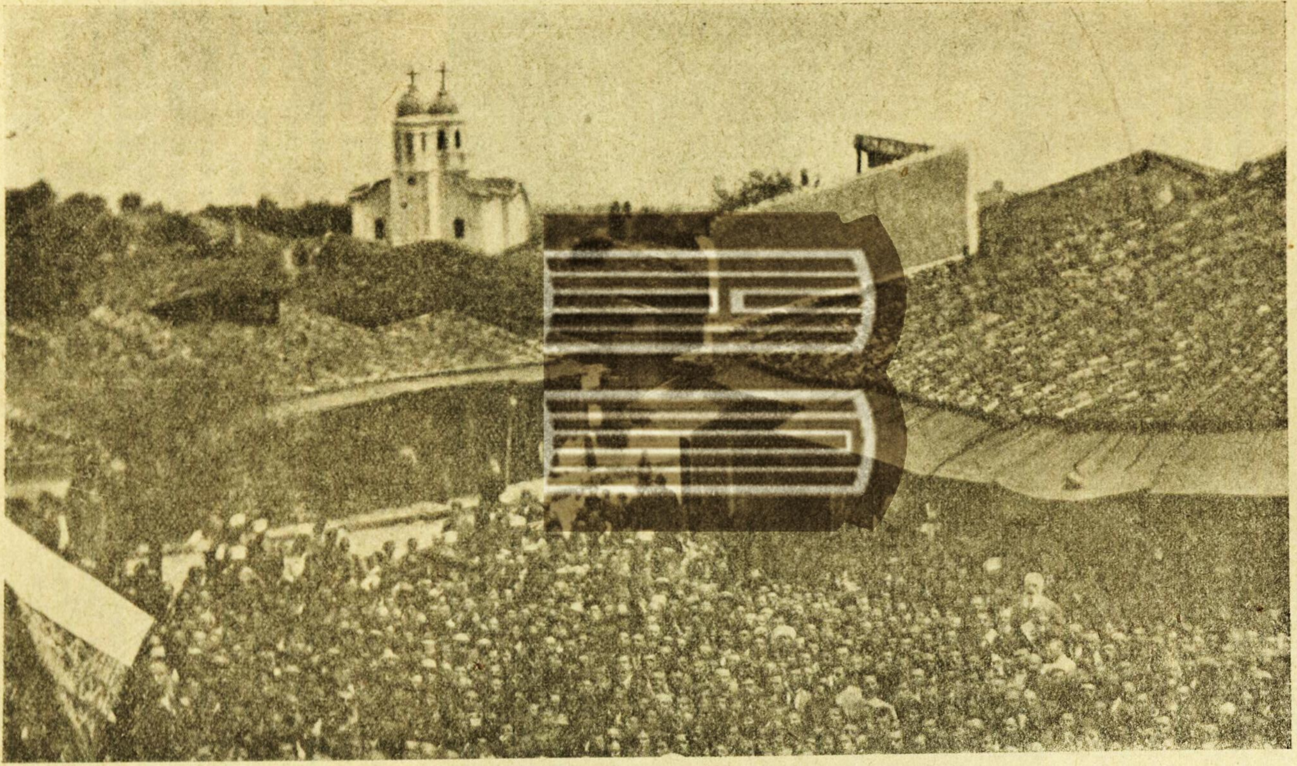

Фиг. 29. 19 май 1894 г. Дѣдо Георги Бошнаковъ държи публична политическа речь на площада въ града.

Още сжщия день закарали Измирлиева и Панова въ Търновския конакъ съ усилена стража.

Съ залавянето на главнитѣ възстаници: Измирлиевъ и Пановъ въ Горна-Орѣховица, настжпватъ черни дни и нощи за града и гражданството. Неописуемъ ужасъ и страшенъ смутъ обхваща цѣлото българско население, което изживѣва страшната тревога отъ неизвестната сждба, която чакала тѣхния животъ. Уплашени мжже всѣка минута чакали да бждатъ извикани на улицата, пребити отъ бой и откарани въ тъмницата. Улицитѣ — опустѣли, дюкянитѣ и кафенетата затворени, а вратитѣ на всѣки дворъ и кжща здраво залостени. Никаква свѣтлинка и никакъвъ шумъ отъ никжде. Черквитѣ затворени, камбанитѣ — замлъкнали. Страшна тишина, която напомняла чумавитѣ години 1826 и 1835. День не минавалъ1) да не се трошили врати, дрънкало

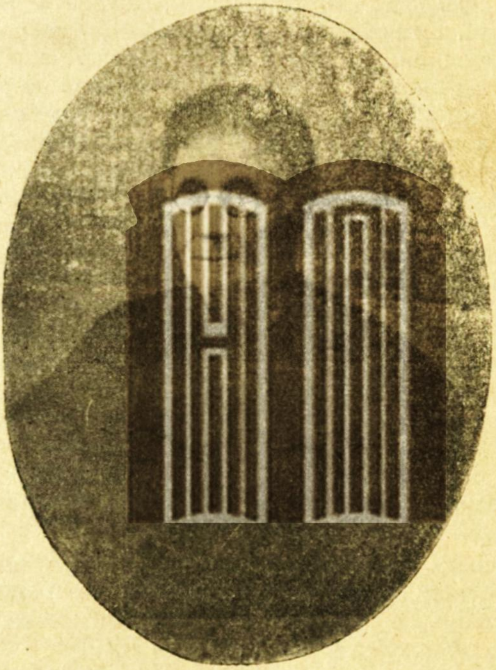

Фиг. 30. Еленка М. Грънчарова организаторка на женския митингъ, който спаси града презъ 1876 г. отъ разорения и грабежъ. Тя е родила трима храбри синове: Петъръ, Григоръ и Димитъръ, които като офицери отъ българската армия сж достигнали до високи чинове. Отъ тѣхъ Григоръ М. Грънчаровъ е генералъ отъ генералния щабъ, а Димитъръ М. Грънчаровъ — полковникъ отъ генералния щабъ.

---

1) Р. Радославовъ — Следствие отъ Кримската война. 1878 г.

оръжие, залавяни, вързвани и откарвани въ канака заподозрени хора на дѣлото всрѣдъ писъцитѣ на женитѣ, майкитѣ и децата.

Въ това време башибозуци, въоръжени цигани и заптии, на тълпи се трупали по мегданитѣ на града и люто се заканвали: да предадатъ на грабежъ и пожаръ цѣлиятъ градъ. Край града цигани отъ Герлово и Тузлука били докарали коли и чакали страшния часъ за грабежъ.

Като схваща, какво зло ще донесатъ на града тия неотговорни фактори, прозорливата, смѣла и мъжествена баба Еленка М. Грънчарова се решава да спаси Г.-Орѣховица отъ безредици, разрушения и грабежи, а и сама сподвижничка на дѣлото за свободата, тя решава да предприеме една смѣла постъпка на животъ и смърть, но да запази на всѣка цена своя роденъ градъ. И знаейки какви съдбоносни моменти преживѣва българското население, обречено на погибель, тя съ рискъ да бъде убита, излиза на улицата и започва да надава тревожни викове: „Който е християнинъ да излиза! Жени, спасете бащитѣ си, синоветѣ си, децата си! Спасете градътъ си отъ разорение! . . . Всички жени да се облѣкатъ въ черно! Да идемъ при пашата въ Търново. Да искаме закрила, иначе всички сме загубени!“ После тя отива при черквата „Св. Богородица“, изкачва се на камбанарията и започва да звъни продължително, силно и тревожно. Звучниятъ и силенъ звънъ отъ тогавашната най-голѣма камбана на града се разнася надлъжъ изъ простора на мрътвия градъ. При нея се стичатъ и други окуражени жени: — Всички излизайте! — се чуватъ викове на събралитѣ се жени. — Излизайте да се спасяваме! . . .

Въ скоро време до моста надъ ручея до говеждия пазаръ се събиратъ почти всички жени на града, облѣчени въ черно. Заедно съ майкитѣ сѫ и децата и старитѣ хора. Повечето отъ мъжетѣ сѫ останали въ къщи.

На сборното мѣсто тълпата всѣки моментъ неусетно расте. Духътъ на всички е повдигнатъ. Тукъ всѣки разбира какво значи водачътъ въ такива опасни дни за живота на човѣка, когато всѣки очакванъ часъ е едно цѣло наказание, а всѣки изминатъ моментъ — едно облекчение.

Решителностьта на баба Еленка е стрелката, невидимата сила, която ги ръководи въ тоя опасенъ день. Нѣкой отъ тълпата съзира, че изъ между тѣхъ е единъ отъ предателитѣ: — Ето предателя! — извиква нѣкой. Съ настървение и жажда за отплата всички жени грабватъ камъни и хвърлятъ върху му; други го блъскатъ отъ моста. — Убийте го! — викватъ настървени трети. . . .

Тази сцена наблюдаватъ отъ страна въоръженитѣ до зъби турци, които недоумѣватъ какво става — Тѣ очакватъ комититѣ, а излизатъ беззащитни жени и деца на улицата, водени отъ една жена.

Когато наизлизатъ почти всички: жени, деца и старци на града, образува се дълга колона, начело на която върви баба Еленка Грънчарова[1]) на пѫть за Търново. Щомъ колоната отъ шествието се показва на „Каменецъ", единъ изплашенъ турчинъ, който знаелъ за готвещето се възстание въ Горна-Орѣховица, като видѣлъ отдалечъ тази движеща се тълпа — уплашенъ, затичалъ по улицата въ Търново

казалъ ѝ той. — Мене биятъ, и азъ бия! — отговорила спокойно тя.

Въ това време се намѣсили въ разговора и други жени. — Искаме невинно задържанитѣ — казвали тѣ.

Реуфъ паша увещалъ тълпата, че ще имъ даде съдействие и ще въдвори спокойствие и редъ въ града, като запази живота имъ отъ опасности и грабежи. Веднага далъ нареждане и една рота редовна войска въ авангардъ

---

1) Архим. Инокентий съ докладъ казва, че била Язаджиева на конь, което не е вѣрно. Вж. в. „Миръ" бр. 9496 отъ 5. III. 1932 г.

2) П. Сантурджиевъ, — Горно-орѣховчанки на митингъ в. „Миръ" бр. 8937, 19. IV. 1931 г.

се задвижила за Горна-Орѣховица. Следъ нея последвала втора рота.

Войската довежда невредими всички обратно до Гор.-Орѣховица. Сжщата вечерь тя се разквартирува за нощуване въ хотела на Иоргакеолу и остава въ града, до като озлоблението на турцитѣ утихнало.

И тъй, тоя бунтъ на горно-орѣховчанки, начело съ храбрата жена баба Еленка Грънчарова успѣва първо: да спаси града отъ неминуемо разрушение и разграбване

като е довела редовна войска съ специално назначение за това; второ: да попречи на башибозушкитѣ издевателства, безчинства и насилия; и трето, най-важното, което е било, тя е успѣла да спечели време, до като се прикриятъ уликитѣ за възстание и да се даде възможность да се укриятъ и избѣгатъ повечето отъ издаденитѣ възстаници.

„Въ Търновския затворъ отъ Горна-Орѣховица сж били затворени Георги Измирлиевъ, Иванъ Пановъ и Маню Тодоровъ, баба Пантилейца, Стати попъ Статевъ, въ боклука

---

*) За биографията му вж. сп. „Искра“ 1891 г. и Ив. Стратевъ — Подготовка на възстанието въ Г.-Орѣховска революционна околия.

на когото намѣрили заровени фишици, и Христо Долно-Орѣховчанина. По-сетне били затворени Атанасъ х. Ивановъ Брадата, Никола Ингилиза и още нѣкой другъ. Въ взетата отъ дома на баба Киряка чанта властитѣ намѣрили кореспонденция, географически и военни карти, бинокълъ, сухаръ и др. нѣща. Между кореспонденцията се намѣрило едно писмо отъ Иванъ Пановъ до Маню Тодоровъ, съ което заповѣдва да даде на приносящия нѣколко кучешки крака отъ системата „Косеръ“ (револвери) и лешници (патрони), и нѣколко бунтовни пѣсни.

За сѫдењето на заловенитѣ възстаници въ окрѫга билъ съставенъ специаленъ сѫдъ, чийто председатель е билъ Али Шефикъ бей, назначенъ отъ Цариградъ. Този сѫдъ се състоялъ отъ 7 души турци и 7 души българи. Председательтъ решавалъ при разногласие въпроса. Прокуроръ билъ Мютесарифъ паша, а защитникъ на обвиняемитѣ Джовани Икономовъ отъ Търново. Заседанията ставали въ помѣщението, дето е днесъ окрѫжния сѫдъ.

И тримата затворени членове на комитета си признали виновностьта. Измирлиевъ, споредъ свидѣтелството на Иорданъ Тодоровъ, се държалъ много доблестно предъ сѫда и не издавалъ нищо. Подиръ много разпитвания отговарялъ така: „Азъ съмъ възстаналъ съ цель да освободя отечеството си; това е дългъ на всѣки българинъ, това е желанието на цѣлия български народъ. Свободата е свято нѣщо; всички българи я искатъ безъ изключение, сѫщо и тия, които сѫ тука, и тѣ желаятъ свободата, и тѣ сѫ съ насъ“. Когато му дотегнали съ постоянното си питане — да каже, кои му сѫ другаритѣ, той отговорилъ: „Та най-сетне, останала ми е едно душа, ако щете, вземете и нея, па ме оставете на мира и не ме питайте повече“.

Пановъ и Измирлиевъ се обвинявали като началници на революционеритѣ въ Горна-Орѣховица, като подстрекатели и организатори на бунта, а Маня Тодоровъ — че съхранявалъ припаситѣ и способствувалъ за организацията на бунта. Осѫдени сѫ били и тримата на смърть чрезъ обесване, но по настояването на Иорданъ Тодоровъ и по ходатайството на Илия Поповъ, членове на сѫда, наказанието му било намалено на 10 годишенъ затворъ въ крепость. Разпитани сѫ били и други лица отъ Гор-Орѣховица, както и укривателката на Измирлиева и Панова, Дона Мирчева, но тѣ не изказали нищо. Всички останали затворници отъ Гор.-Орѣховица, освенъ Атанасъ Брадата, за когото търновскитѣ турци подавали махзаръ, били освободени. Въ последствие, обаче, и той билъ освободенъ.

Присѫдата за обесването на Измирлиева и Панова е четена на 20 май, а пъкъ екзекуцията е станала следъ 8 дни. При всѣко влизане на заптиитѣ въ затвора той скачалъ и питалъ, не идатъ ли за него. Когато повиквали другиго, той сѣдалъ пакъ на мѣстото си и казвалъ: „Още има да ме мѫчатъ“. Пановъ, като по-сантиментална натура, изпадалъ понѣкога въ отчаяние. Тогава Георги го окуражавалъ: той не искалъ борцитѣ за свободата да посрещатъ малодушно смъртьта. Това му държание още при разпита въ сѫда направило впечатление и турцитѣ не единъ пѫть казали: „Беръ генчъ ве джехилъ чоджукъ¹)“.

На 28 май сутриньта заптиитѣ изваждатъ отъ затвора бача Кира, Панова и Измирлиева. Първитѣ двама закарали на приготвената бесилка въ Търново, кѫдето е сега паметника, а пъкъ Измирлиева вързанъ турятъ въ една талига и го откарватъ въ Горна-Орѣховица. При него седнали нѣколко войници. Други две каруци съ турски офицери и войници вървѣли една отпредъ и една отзадъ. Вестьта за обесването му се била разнесла изъ града и околнитѣ села. Било петъкъ, когато става пазарьтъ въ Горна-Орѣховица. При задаването на каруцитѣ по Търновското шосе търговцитѣ затворили дюкянитѣ си. Каруцата минала по Арабова улица на обущарската чаршия и отишла при конака. На събраното множество Измирлиевъ казалъ: „Братя българи, събудете се отъ тоя дълъгъ сънь“. Отъ конака Измирлиева го откарватъ съ каруцата при построената на площада бесилка, дето е днесъ паметника му. Мехмедъ Чаушинътъ казалъ на измѫчения и изтезаванъ апостолъ: „Калкъ“, но той не можалъ да стане. Двама заптии го смъкватъ на земята. При бесилката били още мюдюринътъ, едно офицерче, войници и махленскитѣ кметове на Горна-Орѣховица: Чартазанътъ, Гиранлията и Петъръ х. Давидовъ. На площата сѫ присѫтствували много турци и българи, дошли на пазаръ. Горна-Орѣховци, които сѫ обичали Измирлиева, гледали отдалечъ, защото не могли да задушатъ мѫката и сълзитѣ си. На врата на осѫдения е била покачена дъска съ написана присѫда. Билъ е съ възстаническитѣ си дрехи. Мюдюринътъ се обърналъ съ думитѣ: „Кажи Георге, кажи какво знаешъ и ще те освободимъ“. Измирлиевъ²) поглежда къмъ него и съ открито чело му казва: „Всички сѫ въ тази работа и дете въ майка е замѣсено въ нея, но не мога да ви кажа кои сѫ вѫтре“. Следъ това той пожелалъ да повикатъ свещеника Ионко Н. Икономовъ, за да го изповѣда. Когато заптиитѣ го повели къмъ бесилката, попъ Ионко билъ бѣлъ като платно и цѣлъ треперѣлъ. Измирлиевъ, като видѣлъ, че се много изплашилъ, казалъ му да се успокои и се обърналъ съ следнитѣ думи къмъ него: „Дѣдо попе, ти ме зна-

---

1) Едно младо, но разсѫдливо.

1) Писательтъ Ив. Кириловъ въ книгата си „Първи искри“ ни дава една блѣскава страница отъ подвига на героя Измирлиевъ — „Предъ бесилката“, стр. 7.

ешъ отде съмъ. Вижъ, какъ се мре за България“ . . . Следъ извършената религиозна церимония Измирлиевъ помолилъ властитѣ да повикатъ съгражданина му х. Милана Памукчията, когото задължилъ да разкаже всичко на майка му. Следъ това той се качва на стола, обръща се къмъ събралия си народъ съ думитѣ: „Колко сладко е да се умре за свободата на отечеството!“ („Dulce et morire pentru patria“[1]) спокойно си туря брънката на врата, ритватъ стола и той увисва на вжжето. И угасва завинаги внушителниятъ му погледъ, който така открито посрещналъ незавидната сждба,

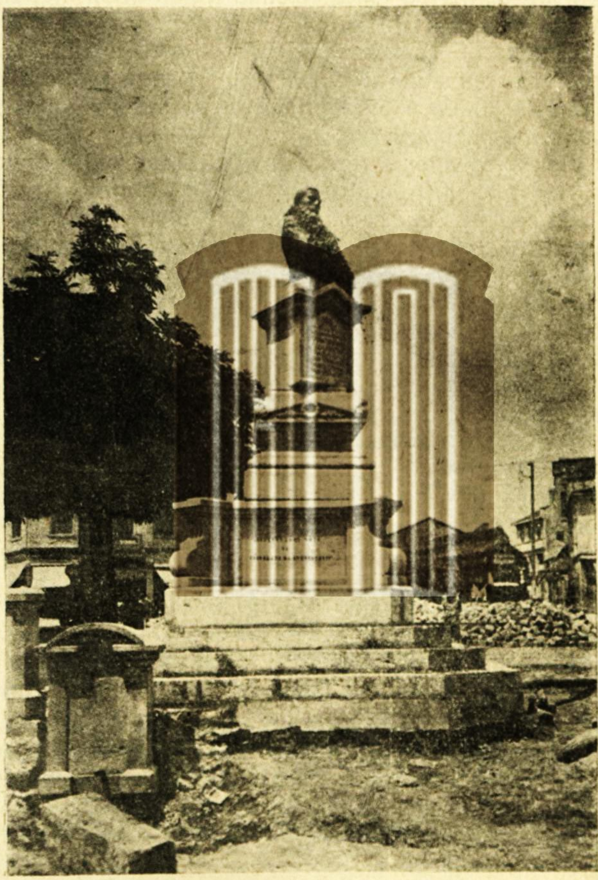

Фиг. 32. Паметника на Георги Измирлиевъ — Македончето.

---

[1] Р. Радославовъ — Следствие отъ Кримската война стр. 71. 1878 година

отлетяве духътъ, който като буйна жерава е разпалялъ надеждата за свободата. Колкото и да се е мѫчило едно младо офицерче да извие трупа на западъ, той се обръщалъ къмъ изтокъ, откѫдето по-рано Македончето очаквало да дойде освобождението на България. И чудно нѣщо, презъ земетресението въ 1913 година, цѣлиятъ бюстъ на паметника, безъ да падне, се само извива къмъ оная страна, къмъ която се обръщалъ трупътъ!

Следъ обесването силенъ плачъ раздралъ гърдитѣ на сбраното множество българи. Жени, деца и мѫже сѫ оплаквали загубената свобода и смъртьта на нейния смелъ и доблестенъ ратникъ.

Поклонъ предъ твоята паметь, достойни борецо!

Трупътъ на покойния не стоялъ много на бесилото. Следъ обѣдъ той билъ откаченъ. Никой не искалъ да откачи вѫжето. Тогава Христо Чартазана съглежда до бесилото момиченцето Мола Петкова и му казалъ да се качи горе. Понеже то само не могло да стори това, Петъръ х. Давидовъ се подложилъ и то стѫпало на раменета му, а оттамъ на гредата. Откачило вѫжето и трупътъ, подпиранъ отъ войницитѣ, падналъ въ поставената дървена носилка. Турцитѣ съблѣкли куртката му и той останалъ по жилетка.

Турчетата грабнали бунтовническия му калпакъ, ритали го и казвали: „Бака, бака бу гяурларъ[1])“. Единъ отъ заптиитѣ извадилъ отъ джеба на жилетката му едно турско ермиличе и едно криво ножче съ кремаво кокалче. Баба Недювица Свищовчанката, баба Стайковица и Антонъ Поповъ занесли трупа въ килията при църквата „Св. Богородица“. Изкъпали смъртника и го облѣкли съ хубави нови дрехи, подарени отъ гражданитѣ. Разказватъ, че, когато откачали трупа, той билъ още топълъ. Женитѣ се помѫчили да го съживѣтъ съ разтривки. Разнесло се слухъ, че Измирлиевъ ще оживѣе.

На сутриньта въ сѫбота се сбрало много народъ въ църква. Отъ Лѣсковецъ и околнитѣ села надошли жени. Църквата кънтѣла отъ плачоветѣ имъ. Цѣлиятъ смъртникъ и носилото било отрупано съ майски рози. Тази голѣма почить, която народътъ отдавалъ на загиналия бунтовникъ, дразнѣла турцитѣ. И тъкмо въ разгара на оплакванията пристига субашътъ съ махалабашията Христо Чартазана, за да се увѣри, дали е вѣрно това, що се говори. Задоволилъ се само да каже на турски: „Умътъ направи, а главата изтегли“. Следъ като си заминава субашътъ, Христо Чартазана се завръща и извикалъ на женитѣ, защо държатъ още смъртника; турцитѣ ще запалятъ Орѣховицата. И, наистина, единъ се притичва и съобщава, че идатъ турцитѣ. Грабватъ

---

1) „Вижъ, вижъ този българинъ“!

смъртника и го захвърлятъ съ очитѣ надолу въ изкопания предъ църквата гробъ. Едва сварили да хвърлятъ пръсть върху му, турцитѣ пристигнали и тѣ се разбѣгали.

Цѣлото гражданство запазило дълбоко въ душата си хубавия споменъ за Македончето1) Неговиятъ ликъ е окрѫженъ съ лѫчистъ ореолъ на незабравима слава. Признателното гражданство е въздигнало величественъ паметникъ на мѣстото, кѫдето е билъ обесенъ. Основниятъ камъкъ е положенъ на 18 октомврий 1891 година. Пиедесталътъ е построила Горно-Орѣховската община въ 1893 година. Бюстътъ на поборника е поставилъ читалищно-строителниятъ комитетъ презъ 1909 година. Тържественото освещаване на паметника е станало на 6 септемврий 1910 година, когато е присѫтствувалъ и неговиятъ братъ.

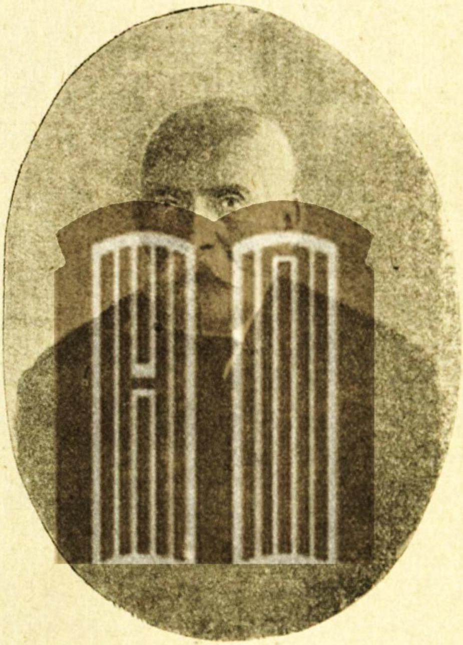

Фиг. 33. Стефанъ Филевъ (1839—1926 г.), куриеръ на Ст. Стамболовъ презъ 1876 година и голѣмъ родолюбецъ. Далъ за успѣха на дѣлото цѣлата си кисия съ пари 12,600 гроша.

Гражданството е отпразднувало и 25 години отъ обесването му, когато е идвала и майката на покойния, а 50 годишнината при особени голѣми тържества презъ 1926 г.“

---

1) сп. „Свѣтлина“, год. VIII, кн. 3, стр. 8, 1897 г.

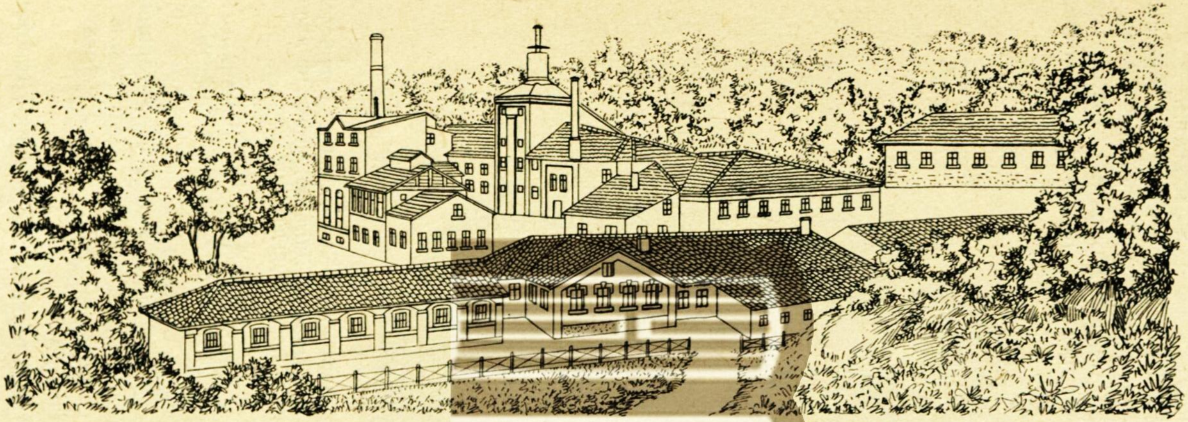

Фиг. 34. Горнѣ-Орѣховско Пивоварно д во „Бабенецъ“ Акц. д-во въ Гор.-Орѣховица е основано въ 1892 г., въ онова отдалечено, не толкова по врѣме, колкото по разлика въ култура, стопанско устройство и обществени разбирания минало, когато, въ занаятчийска България, думата „индустрия“ е била позната само на най буднитѣ умове. Основателитѣ, болшинството отъ които не сж вече между живитѣ, сж по азбученъ редъ: Валентинъ Маутнеръ, Венко Филевъ, Димитъръ А. Костовъ, Димитъръ П. Фичевъ, Димитъръ Тодоровъ, Сотиръ Н. Димчовъ, Стефанъ Минчевъ и Стефанъ Филевъ, които сж събрали помежду си нуждния капиталъ отъ 7000 наполеона. Така основаното дружество е било наречено „Акционерно“ имало е уставъ отвърденъ съ княжески указъ. Силно намалелата консумация на бирата е принудила пивоварнитѣ фабрики въ страната да се картелиратъ и отъ всичкитѣ 16 пивоварни фабрики, да остаеятъ само три да работятъ за обща смѣтка. Спрѣла и „Бабенецъ“ и започва нова индустрия — консервена фабрика въ страната съ капацитетъ 7000 килограма зеленчукови консерви на день. Независимо отъ това, то е превърнало пивоварскитѣ си изби на винарски такива, отлично обзаведени и снабдени съ лагерни сждове надъ 300,000 литра. Капитала на Д-вото е лв. 2,700,000 и фондоветѣ лв. 1,280,760. — или всичко лв. 3,980,760.— Развитието на консервната индустрия на Д-вото е отъ общественъ интересъ, особено за градинарската околность на Гор,-Орѣховица.

VII.

ОБРАЗИ НА НАРОДНИ ДЕЙЦИ ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО.

1. СИДЕРЪ ВОЙВОДА (1839—1876)

Сидеръ Костадиновъ Грънчаровъ — Сидеръ Войвода[1]) е роденъ презъ 1839 година въ гр. Горна-Орѣховица — сърдцето на Северна дунавска България, отъ родители: баща — Костадинъ и майка Теодора, които иматъ произхода си отъ гиздавото и малко планинско селце въ Еленския балканъ — Хърловци. Баща му ималъ поминъкъ грънчарство и търговия.

Фиг. 35. Сидеръ Войвода

Скромното си образование Сидеръ получилъ въ килийното училище на родния си градъ. До априлското възстание въ 1876 г. е търгувалъ въ съдружие съ братята си: Вичо и Моско Грънчарови.

Благодарение природния умъ, който обладавалъ бащата, неспирнитѣ старания и грижи, полагани отъ майката надъ стопанството и домакинството въ кжщи — тукъ въ малката и спретната Г.-Орѣховица, въ една гиздава и чиста българска кжща, се създало и закрепнало едно будно и здраво българско семейство, закърмено въ топлата и безгранична любовь и обичь къмъ земята на дѣдитѣ ни.

Майката на Сидера се отличавала съ всички ония високи и ценни качества на спретната, корава и жилава българка отъ нашето старо време, която имала въ себе си духа на онова племе, дишало волно въ планинитѣ, съ всички характерни елементи на патриархалния ни битъ. Раснала въ недрата на стария еленски балканъ и наследила будния и неспокоенъ темпераментъ на коравия българинъ, люлянъ съ неговия воленъ хайдушки шъпотъ, — тя следъ преселването си отъ балкана тукъ, намирала случай да подчертае винаги унизителното положение, въ което билъ поставенъ българинътъ — окованъ въ веригитѣ на робството и не еднажъ е говорила за свободата. Така тя създала едни пламенни синове патриоти.

---

[1]) Подробно за революционната дейность на Сидеръ Войвода вижъ писаното отъ мене въ в-къ „Миръ" бр. 9015 отъ 26 юлий 1930 година.

Предприемчивиятъ, трезвенъ и самобитенъ български духъ, който пълнилъ сърдцата и душитѣ на старитѣ Грънчарови, се прелѣлъ и миналъ по наследство въ жилитѣ и кръвьта на младитѣ трима енергични и будни синове патриоти: Моско, Сидеръ и Вичо. Колкото първиятъ отъ тѣхъ и най-голѣмия билъ: пъленъ, толкова втория — Сидеръ, билъ високъ, личенъ и буенъ, а малкиятъ — Вичо, нѣженъ, слабъ и известенъ съ своята пламенна ораторска способность.

Заедно съ бащата, дѣдо Костадинъ, тримата синове въртятъ голѣмия дюкянъ; тичатъ, търгуватъ печелятъ и иматъ симпатиитѣ на своитѣ съграждани и околни търговци. Така работейки неуморно и честно, завързватъ широки търговски връзки съ всички по-видни търговци въ Свищовско, Търновско и Шуменско; добиватъ широкъ търговски кредитъ, издигатъ своето търговско име и увеличаватъ своята икономическа мощь. Търговията имъ се разрастнала и уголѣмила. Богати търговци на вина, кожи, лой и жита, тѣ иматъ складове, правятъ износъ и продаватъ на едро извънъ България — въ Ромъния, Турция и Египетъ.

Сидеръ Грънчаровъ е билъ търговскиятъ пжтникъ (кърджия) на фирмата „Грънчарови“. Той е пжтувалъ по селата и градоветѣ, тамъ, кждето търговската сдѣлка му е налагала; носилъ е много често значителна сума пари у себе си и съ рискъ на живота си е минавалъ опаснитѣ и тъмни пжтища по онова размирно време на робството.

А страшни сж били днитѣ и нощитѣ на безправната рая и на ония, които, като търговци, при липса на желѣзопжтни съобщения, ги е чакалъ дълъгъ пжть изъ гори, пжтеки и кърища, неохранявани отъ официалната турска власть, за да добиятъ печалби; тежка е била задачата на търговеца, който самъ е трѣбвало на самото мѣсто да сключи сдѣлката, — паритѣ да брои и стоката да придружи, съ керванъ отъ свои хора охранявана, несигуренъ съ стоката си, два пжти по-несигуренъ съ живота си, пжтувайки изъ села, прочути като гнѣзда на разбойници. Разградскитѣ, Шуменскитѣ и Търновскитѣ пжтища сж били пълни съ делиормански хайдути и главорѣзи отъ Тузлука, които грабили и убивали и задавали страхъ и трепетъ на раята и правовѣрнитѣ. Грабежитѣ и убийствата били обикновено нѣщо. Това не смущавало Сидера — напротивъ: тия обири и нападения, убийства и грабежи, ставащи често и по срѣдъ бѣлъ день сж го извиквали въ нови и чести пжтувания; затвърдили у него безстрашието и вѣрата — закалили още повече самообладанието и самонадеяностьта на гордата му, храбра и спокойна натура и той е могълъ всѣкога и на време благополучно да извърши своята предстояща сдѣлка.

Въ кѫра другари му били едриятъ му буенъ конь, струващъ — човѣшка глава — пищовитѣ и силяха и малката му чуртма[1]) втикната на пояса. Така грижливо въоржженъ и приготвенъ за изненади и нападения, вѣрващъ въ своята физическа и духовна мощь, Сидеръ смѣло е минавалъ хайдушкитѣ пжтища и страхотнитѣ мѣста, жадувайки за срещи и подвизи, винаги — спокоенъ и всѣкога — готовъ.

И легендата говори, че като протестъ срещу вързлуващитѣ разбойници, въ пжтя, всрѣдъ гжститѣ горски усои и дългитѣ пусти друмища — тжжно свирилъ волни български народни пѣсни и съ гласа на малката си чуртма изливалъ несдържаната горчива мжка и горесть по черната неволя на робството.

Така съ песеньта си той извиквалъ спомени и сълзи на очитѣ всрѣдъ населението въ запустѣлитѣ заробени български села, а отъ друга страна предизвиквалъ яростьта на главорѣзитѣ въ пжтищата. Защото — това било нечувана дързость: да се чувствува единъ българинъ свободенъ въ своята родна земя и да запѣе и засвири на воля, дори всрѣдъ гори и пущинаци.

Само крайно храбъръ смѣлчагъ е билъ способенъ на такъвъ подвигъ — приказенъ юнакъ съ храбро сърдце, който въ ония страхотни делиормански пжтища и тъмни гори може да се осмѣли и си позволи — непозволеното за раята — да смущава страшното хайдушко мълчание на робството въ хайдушкитѣ друмища, да дразни съ гласа на свирката и пѣсеньта си главорѣзитѣ, заради което може да получи наградата, каквато обикновено на такива смѣлчаци е била — печална – да се търкаля главата му на земята. . . .

Пълна съ неизказана жалба, парлива мжка и чувство на вѣковни народни страдания, съ които е плакало цѣло едно поробено племе — Сидеровата пѣсень съ чуртмата е била толкова: чиста, и сърдечна — както сж всички български народни пѣсни, съ които е оплакана народната болка по заробената родина, щото, тя е трогвала и смекчавала и най-закоравѣлитѣ тузлушки главорѣзи и хайдути.

Ала отъ друга страна — тамъ, кждето е пжтувалъ Сидеръ и ония, които сж го лично познавали, или слушали да се разказва нѣщо за него, и ония, съ които е пжтувалъ нѣкжде, или сж имали срещи съ него, сж го знаяли кой е Сидеръ и какъвъ човѣкъ е билъ той: отличенъ ловджия и изкусенъ стрелецъ, съ едно вѣрно и неизмѣнно въ стрел-

---

1) Малка свирка.

бата око, съ единъ точенъ прицелъ и ударъ — той е билъ известенъ и съ своята сериозность и тяжесть въ всички постѫпки и дѣла.

Сидеръ Грънчаровъ е билъ самобитна и здрава натура. Набитъ, спретнатъ, силенъ и здравъ, носящъ въ жилитѣ си буйната кръвь на едно здраво и чисто потекло отъ балкана, той ималъ особена характерна външность: съ широко отворено високо чело; съ гѫсти черни вежди и бухнали мустаци — цѣли кѫдели, които засуквалъ съ двѣтѣ си едри шъпи тържествено до ушитѣ си; съ голѣми, внушителни и пламенни вакли очи, които строго се подавали подъ нахлупения му калпакъ. Тоя калпакъ той започналъ да носи още отъ дете, да го пази като светиня — да се гордѣе и високо да манифестира своята единствена външна непокѫтната национална гордость и като знакъ на протестъ, който иначе е бушувалъ въ гордата му душа, противъ унизителния обичай отъ безправната покорна рая: да носятъ турски фесове въ оная тъмна епоха на робство и злочестина. Сидеръ е ималъ една изискана грижливость и тежесть въ външностьта на облѣклото си, за да бѫде въ хармония съ видимото величие на едрата му и стройна, изправена снага и бодрия му вървежъ. Дългиятъ му сукненъ кожухъ, носенъ понѣкога и лѣте, богато подплатенъ съ дебели кожи отъ лисици, убити отъ него, предавалъ една видима тържественость и привлѣкателность на особата му; неговата походка, движения и маниери излѫчвали достойнство и благородство на рода и потеклото — на единъ истински коравъ синъ на България, а говорътъ му внушавалъ респектъ и смирение.

Всичкитѣ му тия рѣдки качества и добродетели: силно проницателенъ умъ, гранитна воля и себеотрициние, съ които билъ надаренъ отъ природата, го обкрѫжили съ ореола на завидна слава и почитание, а обичьта му къмъ своята земя и племето си го издигнали на една подобающа висота въ очитѣ на турци и българи. Човѣкъ, личенъ и храбъръ и отъ едно почтено и видно семейство, честенъ синъ на една търговска фамилия — това издигало и засиляло степеньта на уважението всрѣдъ турскитѣ срѣди, пъкъ и безъ това, тѣ само виждали, че тукъ — въ тая горда и внушителна фигура има нѣщо необикновено, силно, здраво; нѣщо будно и надарено отъ природата, поради което и всички се отнасяли съ него внимателно и коректно — съ едно нескрито, достатъчно изискано прилично внимание и почить — привилегия на лично човѣшко достоинство, каквото малцина честити избраници сѫ могли да иматъ въ ония черни години на робство. Сидеръ е билъ сила и мощь и за неговото име е трѣбвало да се държи смѣтка.

Именно това внимание и уважение, което турцитѣ отдавали на личностьта му като човѣкъ и пръвъ гражданинъ на Горна-Орѣховица, способствували по-късно, презъ времето на подготвяне възстанията въ България презъ 1876 година, той да се отдаде всецѣло на бунтовното дѣло и подъ паравана на „миренъ търговецъ“, да не бжде смущаванъ и преследванъ, работейки за избавление отъ робството.

2. ГЕОРГИ Г. БОШНАКОВЪ (1843—1818).

Роденъ презъ 1843 година въ гр. Горна-Орѣховица. Срѣдното си образование е получилъ въ родния си градъ. Въ 1867 година става учитель въ гр. Свищовъ.

Фиг, 36 Георги Г. Бошнаковъ

Презъ месецъ май сжщата година ставатъ важни и сждбоносни исторически събития въ оня край. Войводата Филипъ Тотю съ хвърковатата си чета минава Дунава отъ Ромъния и презъ Свищовъ навлиза навжтре въ България, като ознаменува стжпването на родна земя съ избиването на нѣколко овчарчета турчета въ Свищовскитѣ лозя. Тия изтжпления, задно съ тревожната весть за нахълтване на „гяурски аскеръ“, вирналъ непокорна глава противъ Султанската власть, ставатъ причина да се предприематъ редица претърсвания и арестувания на заподозрени лица. Арествани биватъ доста събудени и видни граждани въ Свищовъ и властьта се натъква на М. Т. Революционенъ Комитетъ, въ числото на членоветѣ, на които е билъ и Георги Г. Бошнаковъ, обвиненъ като бунтовникъ противъ турското правителство.

Заедно съ още 32 души той бива откаранъ на разпитъ предъ Свищовския Каймаканинъ и разпитванъ лично отъ Митхадъ Паша. На 3 юний 1867 година обвързанъ съ вжжа, той бива откаранъ въ Русе на сждъ предъ Джинаетъ Мезлишъ, нѣщо като върховенъ криминаленъ сѫдъ, гдето сѫ присѫтствували и консули на европейскитѣ държави, въ който сѫдъ той бива признатъ за виновенъ като съзаклятникъ противъ Султана и членъ на М. Т. Р. К. въ Свищовъ, за което бива осѫденъ да излежи 12 години строгъ тъмниченъ затворъ на заточение въ Диаръ-Бекирскитѣ зандани въ Мала-Азия.

Окованъ въ вериги като „царски душманинъ“ по заповѣдь на пашата, той бива, като по-събуденъ човѣкъ — даскалъ, откаранъ въ българската черква, кѫдето да се помоли и прости съ България.

Следъ това, навързани съ вѫжа, единъ въ другъ, съ белекчета на рѫцетѣ, всички съзаклятници били натоварени на желѣзницата и изпратени за Варна.

Отъ Варна, като смѣнили вѫжетата и белекчетата, турени имъ били тежки пранги на краката, по двама на единъ синджиръ и ги нажтпкали въ тъмния хамбаръ на единъ параходъ за Цариградъ, а отъ тамъ за Самсунъ. Тукъ вече смѣнили прангитѣ, като ги замѣнили съ „лалета“ (желѣзна халка съ две рези на края), които поставили на вратоветѣ на заточеницитѣ, като ги навързали на групи по 10 души. Потеглили следъ това за Амасия. Пѫтьтъ е билъ ужасно тежъкъ. Следъ като минали: Амасия, Мезре, Токатъ, Сивисъ, Егинъ, Аргана на 21 януарий 1868 год. пристигнали грохнали и болни отъ дългия пѫть въ Диаръ-Бекиръ, въ чиито черни зандани ги очаквали още по голѣми нечовѣшки изтезания и мѫки.

Натѫпкани въ тъмната и влажна тюрма на Диаръ-Бекирскитѣ зандани на 21 януарий 1868 година, поставени крайно мизерно — като въ яхъръ за добитъкъ — съ легла на земята, само на скѫсани рогозки, подъ които всѣка зарань изниквала трева отъ влагата; изтощени отъ дългия и изморителенъ пѫть изъ планинитѣ, зиме — пешъ; ругани и хукани като роби, повечето отъ осѫденитѣ „царски душмани“ се разболѣли и измрѣли въ тюрмето. Куриозни сѫ били случаитѣ съ лѣкуванията на тия нещастни синове на злочеста България. Напримѣръ: двама трима болни отъ туфусъ, или други друга болесть българи пъшкали и охкали зимно време въ затвора, лежайки гладни и безъ медицинска помощь — другитѣ здрави турски затворници наклаждали на мангалъ дървенъ кюмюръ и преди да се е разгорѣлъ го внисали въ затвора, като туряли на огъня червени люти чушки. Болнитѣ българи започвали да кашлятъ и да се задушаватъ отъ това жестоко лѣкуване, което имъ причинявало неизказано страдание, а виновницитѣ на това мѫчение злорадствували: „Чюрюкъ оланъ медана чиксимъ“ — „Който е боленъ и не може да понесе парфюма на чушкитѣ да мре“.

Подиръ 6 годишно черно робство и злочестина, Бошнаковъ, заедно съ останалитѣ живи отъ изтезанията и мѫкитѣ негови другари, бива опростенъ и пустнатъ на свобода.

Подиръ завръщането си отъ заточение въ родния си градъ Горна-Орѣховица, Георги Бошнаковъ се уславя за учитель съ брата си въ селото Долна-Орѣховица, кѫдето учителствува две години, отъ 1872—1874 година. Презъ есеньта, 1874 година Георги Бошнаковъ става учитель на основного училище въ килията на „Св. Георги“. Тукъ той обучава децата отъ първо отдѣление. Съ благия си характеръ, грижливостьта, сърдечностьта и любезностьта си, той завладѣва крехкитѣ детски души и въ скоро време става единъ отъ любимцитѣ на малкитѣ ученици, които внимаватъ въ разказитѣ на благия си учитель; съ прилежание изучаватъ преподаванитѣ имъ уроци и съ възхищение го слушатъ. Въ това отношение помага новия методъ на обучение, който пръвъ Бошнаковъ въвежда тукъ. Преди обучението на децата е било примитивно, обаче, той прави редица преобразования въ областьта на обучението, като изхвърля „Ланкастерската метода“ на „Полуокрѫжжията“ и въвежда „Звучната метода“, която, като значително по-лека въ педагогично отношение, бързо измѣства старата примитивна метода и напълно се възприема и обиква отъ малкитѣ ученици.

Презъ време на заточението му въ Диаръ-Бекирскитѣ тъмници, по една щастлива случайность, той изпада въ близки връзки съ полски и руски емигранти: лѣкари и инженери, отъ които той успѣва, благодарение на заинтересоваността си, да възприеме и усвои редица полезни практически нововъведения въ областьта на медицината и хигиената.

И, понеже въ ония тъмни години на робството, когато начини за лѣкуването и лѣкарствата сѫ били оскѫдни, защото познанията по медицина сѫ били малко, а хората, които боравили съ нея, липсвали отъ Гор.-Орѣховица, Георги Бошнаковъ започва да прилага своитѣ познания по медицина на дѣло. Тѣ имали своитѣ благоприятни резултати. По починъ на Бошнаковъ за пръвъ пѫть тукашнитѣ граждани на Гор.-Орѣховица започватъ да разбиратъ и познаватъ голѣмитѣ ползи отъ компреситѣ, масажитѣ и редица други непознати медицински нови способи за лѣкуване, които още въ тоя край били неизвестни, защото всичко се лѣкувало дотогава по „бабешки“.

По тоя начинъ Георги Бошнаковъ става популяренъ, като човѣкъ, чийто ценни съвети по медицина винаги сѫ били ползотворенъ източникъ за добро здраве и чийто наставления били всѣкога предпочитани и уважавани.

Разбира се, Бошнаковъ рѣдко е дирилъ за тия съвети и наставления възмездие, а най-вече това, което той вършилъ и за съветитѣ, които давалъ, не исквалъ отъ беднитѣ свои съграждани материални награди, явява се винаги на помощь — безплатно помагалъ и лѣкувалъ.

И гражданството ценѣло тия добрини на своя добъръ съгражданинъ и заслужено му отдавало дань на уважение и почить.

Синъ на тая нещастна страна, той познавалъ какво значи да бждешъ свободенъ и честитъ подъ грѣйката на национална независимость, подъ едно свѣтло и свободно родно небе; разбиралъ копнежитѣ и мжкитѣ на братята роби, които гинѣли въ занданитѣ, далечъ отъ бащино огнище и близки, жадувайки свободата! Растналъ всрѣдъ своитѣ събратя полусвободни граждани на Горна-Орѣховица, подхвърленъ въ изгнание, после отъ Свищовъ — Диаръ Бекиръ, той не забравилъ родината. Миналото, прекарано въ робство, му спомняло постоянно за онзи идеалъ, на когото той се заклелъ да служи нѣкога, заради който прекаралъ рѣдки по своята крайность неизказани страдания.

И тукъ, въ родния градъ, сближенъ съ съгражданитѣ си учители и близки: Атанасъ Бендеревъ, Иванъ Пановъ и Георги Измирлиевъ, още по-силно и съ по-голѣма стихия и мощь е билъ раздуханъ огъньтъ на вѣрата му въ бждещата свобода, който огънь пламтѣлъ въ борческото му сърдце. Тѣ го посвѣтили въ работитѣ на дѣлото и го поканили да продължи борбата за свобода.

Макаръ и вече далъ обещание, че нѣма да се бърка въ народни работи — отъ една страна; отъ друга — слушалъ шепота на апостолското слово отъ будната и съзнателна младежь, която полагала всички усилия и трескаво работила, за да убеди заспалия несъзнателенъ народъ — да стане на кракъ за бунтъ и освобождение — което отново пробудило патриотичното чувство на Бошнакова и — той става членъ на революционния таенъ комитетъ.

И започва Георги Бошнаковъ да работи съ нови сили, съ патриотиченъ жаръ и ентусиазъмъ; непоколебимъ, смѣлъ и решителенъ — изложенъ повторно да бжде заловенъ като бунтовникъ — да бжде подхвърленъ на мжчение или: този пжть окаченъ на бесилката. Тоя му опасенъ жестъ не хармониралъ на гледъ съ спокойния му безшуменъ характеръ, обаче, въ голѣмата му душа е горѣлъ стихийния пожаръ на великата обичь къмъ родината, за която, преди и сега, слагалъ своя животъ на върха на ножа, презъ бурнитѣ години на борба за освобождение.

Тая рискувана дейность, като членъ отъ мѣстния таенъ революционенъ комитетъ, е проявявалъ съ известна хитра предпазливость, умѣла сдържаность, ловъкъ дипломатически тактъ и умѣние, защото, като бившъ комита наймного е билъ изложенъ на подозрение, поради което той е трѣбвало да действува съ голѣма внимателность. Така той водилъ нагледъ миролюбива политика съ турскитѣ заптиета и тѣхнитѣ приятели българи, които въобще сѫ го считали за единъ покаялъ се грѣшникъ комита и вѣренъ слуга на Султана. Въ сѫщность, обаче, обицата, която е носилъ на ухото си, е била само вънкашна украса за съмнителна и опасна вѣрность къмъ Султана. Турцитѣ въ своята дебела недогледаность, сѫ вѣрвали въ неговата външна украса и сѫ пропускали случаи да вникнатъ въ интимнитѣ му беседи съ неговитѣ колеги — рошавитѣ даскали, за да лъсне предъ тѣхъ — съучастника въ дѣлото на размирницитѣ, защото Бошнаковъ мразѣлъ вѣковнитѣ тирани и жадувалъ свободата на България.

Презъ 1877—78 година той е билъ преводчикъ въ отряда на настѫпващата руска армия. Следъ освобождението е билъ нѣколко пѫти кметъ на града Горна Орѣховица, народенъ представитель, председатель на Окрѫжната постоянна комисия въ Търново, членъ на делегацията, която била делигирана отъ България въ Петроградъ при коронацията на Руския императоръ Александъръ III и окрѫженъ управитель въ Силистра.

Неговитѣ външни обноски и демократичнитѣ му възгледи сѫ извиквали почить срѣдъ населението. Така, пристигайки въ Силистра, още на следния день, който билъ праздникъ, той отишълъ на църква, приближилъ се при пѣвцитѣ и започналъ да пѣе черковни пѣсни. Това извикало небивалъ ентусиазъмъ и видимо възхищение отъ страна на присѫтствующитѣ богомолци християни, които, тушукайки си, посочвали новиятъ окрѫженъ управитель въ Силистра. Вънъ отъ своя служебенъ дългъ, като човѣкъ той ревностно служилъ на народа, почиталъ закона и отдавалъ молитва на Бога.

Георги Бошнаковъ се поминалъ презъ 1918 г.

3 ГЕОРГИ Д ИЗМИРЛИЕВЪ — МАКЕДОНЧЕТО)

(1851--1876 г.).

Роденъ е на 21 априлъ 1851 година въ гр. Горна-Джумая. Синъ на Димитъръ и Тана Измирлиеви, той е билъ честитъ да има заможни и ученолюбиви родители, благодарение на което ималъ щастието да получи по онова време едно завидно образование. Следъ свършване първоначалното училище въ родния си градъ, той следва въ Сересъ и завършва гимназия въ Цариградското училище „Сарай“ на Галата. Като учитель една година въ българското училище „Топъ-Капия“ въ Цариградъ презъ 1872—1873 година той ималъ възможностьта да се опознае по-отблизо съ рево-

---

1) Портрета му е помѣстенъ на стр. 100 фиг. 31.

люционното движение и дейностьта на комитетитѣ въ България.

Наследилъ възжделенията на своитѣ поробени родители и учители, които му вдъхнали любовь къмъ отечеството и борба съ вѣковнитѣ угнетители, той още отъ рано замисля да положи своитѣ млади сили за изграждане свободата на България. Сближенъ съ руския консулъ въ Цариградъ, той разкрива своя идеалъ на последния, който му оказва пълно съдействие, за да постжпи въ Военното училище въ Одеса. Тамъ Измирлиевъ прекарва две години на военно обучение, до 1875 година, когато Ботевъ го извиква за инструкторъ на готвеното Старо-Загорско възстание. Следъ първиятъ неуспѣхъ, Измирлиевъ се връща въ Гюргево, кждето въ наетата „казарма“, заедно съ другитѣ прокудени синове на България, сближени около Ботевъ и др. тамъ замисля да изкара до край започнатото дѣло за родната свобода.

Нагледъ, той правѣлъ впечатление съ девическата си скромность: билъ безшуменъ и кротъкъ. Ала, въ мълчаливата нагледъ фигура се криела желѣзната воля, непоколебимостьта и самоотверженостьта на героя, който не загубва присжтствието на духа си и предъ самата смърть.

Той, заедно съ Вичо Грънчаровъ сж били ржководители на дѣлото въ нашия край и като апостоли, обиколили сж нѣколко пжти: Дрѣново, Трѣвна, Габрово, Габровскитѣ колиби, Долна-Орѣховица, Драгижево, Церова-Кория, Капиново и др. за да напжтватъ възобновенитѣ и създаденитѣ отъ тѣхъ революционни комитети.

На 7 септемврий 1910 година учителскиятъ съветъ при тукашната гимназия е опредѣлилъ за патронъ на училището — Георги Измирлиевъ съ патроненъ праздникъ въ честь на негово име, който се празднува на 19 септемврий всѣка година. Сжщо така юнашкото д-во е наименовано на името на героя Измирлиевъ, който даде кръвьта си за свободата на Горна-Орѣховица. Хвала и честь на тоя синъ на България! . . .

ИВАНЪ ПАНОВЪ СЕМЕРДЖИЕВЪ[1]). (1854 – 1876 г.).

Единъ отъ най-деятелнитѣ и разпалени апостоли революционери по възстанието въ Горна-Орѣховица, който свърши живота си на бесилката презъ 1876 год. на 28 май въ родния си градъ В.-Търново, наредъ съ Бачо Киро.

Иванъ П. Семерджиевъ, или както е билъ известенъ въ Търновския окржгъ и другаде — Пановчето, е роденъ на 18 ноемврий 1854 година отъ родители: Пано Стояновъ Семерджиевъ и Венета Семерджиева отъ гр. В.-Търново.

---

1) Портрета му е помѣстенъ на стр. 68, фиг. 23.

Още отъ малъкъ, той билъ наклоненъ къмъ учение и за това баща му, който, може да се каже, е билъ неграмотенъ, поискалъ да даде наука на сина си, за което не пожалилъ нищо.

Още като дете на ученическата скамейка, Пановъ проявявалъ силна умраза къмъ турци и гърци. Така, когато търновци се повдигнали да изпждятъ гръцкия владика отъ Митрополията, той съ брадва въ ржка се промъкналъ въ навалицата между народа и забухалъ митрополийската врата, за което билъ запиранъ въ конака.

Епохата, въ която той прекарвалъ на ученическата скамейка, епоха на борба за църковна самостоятелность, силно подействувала на пламенната му натура и го пропила съ високъ патриотизъмъ и гореща любовь къмъ родната земя. Самъ по природа буенъ, съ силна умраза къмъ всичко подло, ниско и нечестно, въ празднични дни той събиралъ ученицитѣ българчета и ги водилъ да се биятъ съ турчетата, за да превзематъ джамията на Хисаря (църквата св. Параскева, преобърната тогава на джамия). Тамъ искали да видятъ дошло ли е време за освобождение отъ иго -- раззеленила ли се е главнята, която Царь Иванъ Шишманъ забилъ въ двора при напускане Търново и при забождането казалъ: „Когато тази главня се раззеленѣе, ще се освободи България!“.

Въ 1870 година Пановъ свършилъ петокласното училище въ родния си градъ. Дѣдо Пано, тогава 58 годишенъ искалъ отмѣна на своитѣ стари кости и смѣталъ да направи отъ синътъ си: или чиновникъ, или търговецъ, за което настоявалъ да остане въ Търново и да отиде при ходжа, за да изучи турския езикъ. Пановъ, който билъ жаденъ за наука и искалъ да продължи учението си въ Русия, не склонилъ и поради тия несъгласия между бащата и синътъ избухналъ на първо време домашенъ скандалъ. По-късно, умниятъ баща, като вижда, че синътъ не иска да наложи фесъ, а жадувалъ за студентска фуражка – домилѣло му и въ 1871 година го изпраща въ Одеската духовна семинария.

Въ 1875 година, когато духоветѣ на всички родолюбиви българи се повдигнали за борба, Пановъ свършва първото полугодие отъ последния класъ на семинарията и се завръща въ България

Запознатъ въ Русия отблизо съ революционното дѣло, подъ предлогъ, че иска да присжтствува при изпититѣ на децата — като докторъ, той обиколилъ околнитѣ села: Ресенъ, Мусина, Яларе, Сухинъ-долъ, Ново-село, Балванъ, Керека и др. и сѣелъ семето на свободата. Въ село Бѣла-Черкова той завързва задушевно приятелство съ учителя и апостола Бачо Киро Петровъ.

Тия села, които Пановъ обиколилъ, дадоха най-много разпалени борци въ четитѣ, които се дигнаха на кракъ за борба въ 1676 година и множина герои сложиха главитѣ си подъ ятаганитѣ на свирепитѣ пълчища, предвождани отъ кръвожадния Фазлж паша.

Като учитель и апостолъ1) на дѣлото въ Горна-Орѣховица Иванъ Пановъ е оставилъ дълбоки следи въ всички ония негови ученици и съвременници, които го познавали и сж слушали неговото сладко и опасно апостолско слово, заради което, той увисна на бесилката, изпълнявайки най-висшия свѣтовенъ законъ — любовьта къмъ отечеството!

5. ВИЧО КОСТАДИНОВЪ ГРЪНЧАРОВЪ[2] (1841—1877 г.).

Роденъ е презъ 1841 година въ гр. Горна-Орѣховица отъ родители: баща Костадинъ и майка Теодора, които иматъ произхода си отъ планинското село Хърловци, колиби въ Еленско. Баща му се занимавалъ съ търговия на кожи, спиртни питиета и грънчарство. Заедно съ другитѣ си двама братя — Сидеръ и Моско, тѣ въртѣли оживена търговия и били известни като честни и заможни хора.

Цѣлиятъ родъ Грънчарови е билъ известенъ като ученолюбивъ и пропитъ съ силни народни чувства: той е далъ видни и достойни имена въ историята на нашето освободително движение въ тоя край — Сидеръ Войвода, баба Еленка М. Грънчарова, Вичо Гърнчаровъ — това сж образи отъ тоя родъ на чисти патриоти и предании чеда отъ епохата ни подъ робството, които сж работили съ въодушевление за свободата и просвѣтата.

Образованието си Вичо Грънчаровъ е получилъ до трети класъ въ родния си градъ, а следъ това той билъ изпратенъ, за да получи търговско образование въ Свищовъ, тъй като това налагало порастналата търговия на баща му. Следъ завръщането си отъ Свищовъ, той завелъ търговски тевтери, каквито до тогава не били познати въ Г.,Орѣховица.

Най-високо издигнатъ въ просвѣтно отношение отъ братята е билъ Вичо. Той се грижилъ за учебното дѣло въ града и давалъ много свои средства за просвѣтата отъ любовь къмъ нея. Той пръвъ е получавалъ забранени книги, вестници и брошури отъ чужбина съ революционно-патриотично съдържвние въ Горна Орѣховица и въ 1869 година той, заедно съ ученолюбивитѣ тогава горно-орѣховски граждани: Сидеръ Грънчаровъ, Георги Бошнаковъ, Константинъ Грозевъ, свещеникъ Парашкева Янковъ, Тодораки х. Константиновъ, Дим. А. Буровъ, Георги Табаковъ, Василъ П. Елефтеровъ, Антонъ Поповъ, Никола х. Ст. Церовски, Парашкева И. Бакърджиевъ, Дим, Паскалевъ, Дим. А. Костовъ, Хр. Пановъ, Дим. Пановъ, х. Петъръ Рахневъ, Досю Нико-

---

1) Каницъ казва, че Пановъ е билъ знаменосецъ на Гор.-Орѣховската чета, а войводата — Македончето (Измирлиевъ).

2) Пертрета му е помѣстенъ на стр. 84, фиг. 22.

ловъ, х. Лазаръ х. Христовъ и др. вzeматъ инициативата и се основава народното читалище въ града, а заедно съ снаха си Еленка М. Грънчарова турятъ началото въ Горна-Орѣховица и Лѣсковецъ на женскитѣ дружестма „Просвѣта“, които сѫществуватъ и до днесъ.

Читалището се е издържало отначало само отъ членския вносъ — годишно по една тукска лира на членъ и отъ дарения, събирани по случаи тържествени и именни дни. Уставъ читалището на първо време е мѣмало. Обаче подъ формалната и привидна задача — просвѣта и саморазвитие — Вичо е преследвалъ прикрито читалището да служи на чисто политически цели, като пръска лѫчи всрѣдъ мрака на робството, а именно — за пропаганда опаснитѣ за тогавашнитѣ смутни времена революционни идеи Така Вичо е събиралъ читалищнитѣ членове и нѣкои близки приятели и граждани, тайно въ нѣкоя училищна стая или довѣрена кѫща и тамъ той съ пламенно слово и вдъхновена речь е събуждалъ духъртъ и свестявалъ народното съзнание.

Съ борбитѣ за свобода Вичо Грънчаровъ е билъ запознатъ твърде рано. Бащаната му търговия понѣкога му налагала да отиде въ Ромъния, кѫдето се запозналъ съ дейцитѣ и голѣмитѣ апостоли на дѣлото; възприелъ тѣхната идея, той станалъ пламененъ привърженикъ и голѣмъ борецъ за свобода въ родния си градъ.

Разсипалъ цѣлото си имотно състояние по народното дѣло, следъ като билъ спасенъ отъ смърть при предателството въ 1876 година — боленъ и слабъ, една късна вечерь въ 1877 година, той замръкналъ на пѫть отъ Букурещъ за България въ Гюргево и похлопалъ на вратитѣ на единъ свой познатъ търговецъ, за да му поиска единъ наполеонъ на заемъ. Последниятъ, не само, че не му далъ, но и го изпѫдилъ най-жестоко. Огорченъ, разстроенъ, едни казватъ, че той се върналъ обратно въ Букурещъ и измѫченъ, починалъ въ една болница; други предполагатъ, че честолюбивиятъ и скроменъ труженикъ е турилъ край на живота си въ водитѣ на Дунава, за да не дочака страданията и близката смърть на улицата. Споредъ трети — той починалъ въ 1880 година, неизвестно кѫде. Така, или иначе, тоя патриотъ не бѣ честитъ да дочака изгрѣване свѣтлото слънце на свободата, за която даде всичко, което можеше да даде презъ живота си. За такива народни труженици и апостоли на свободата, другаде — въ чужбина, градсветѣ, които сѫ ги дали, сѫ направили много, за да зачетатъ тѣхнитѣ достойни имена, уви, у насъ, ние още не сме дорасли да ценимъ първитѣ си хора и ония, които дадоха всичко за свободата на отечеството ни.

◆

6. АТАНАСЪ Т. БЕНДЕРЕВЪ.

Роденъ на 25 мартъ 1859 година въ Горна-Орѣховица отъ родители: Тодоръ Недевъ търговецъ и Тодора Димова, на който бащатаималъ потеклото си отъ Трѣвна, а майка му отъ В.-Търново. Замѣсенъ въ възстанието, избухнало въ Петропавловския монастиръ при Лѣсковецъ презъ 1856 година, подигнато и организирано по нареждане на великия деецъ за нашето освобождение Георги Ст. Раковски отъ известната чета на капитанъ Никола, бащата на Атанасъ Бендеревъ забѣгналъ въ Ромъния, гдето като изгнанникъ и емигрантъ умрѣлъ далечъ отъ родния край въ Галацъ презъ 1868 година безъ да види родината си освободена.

Първоначалното си образование получилъ до трети класъ въ родния си градъ, следъ това следвалъ до пети класъ въ Габровската мѫжка гимназия, която напуска въ 1875 година и взима участие въ подготвяне възстанието въ Горна-Орѣховица презъ 1876 година.

Сѫщата година Атанасъ Бендеревъ става учитель на второ отдѣление въ началното училище въ килията на църквата „Св. Георги“ и се сближава съ Иванъ Пановъ и Георги Измирлиевъ Македончето, като сподвижникъ на дѣлото.

Фиг. 37. Атанасъ Т. Бендеревъ.

Спасенъ отъ смъртьта следъ предателството на Гор.-Орѣховското възстание, Бендеревъ избѣгва въ сръбската крепость Кладово, гдето се сформировала IV Българска доброволческа чета, подъ командата на руския капитанъ Филиповичъ Зандрикъ, а войводата на четатата е билъ Тодоръ Велковъ отъ гр. Бердянксъ. Бендеревъ е билъ адютантъ на четата, която брояла 250 души.

Сѫдбата на тая чета била трагична. Боейки се, че четата ще хване Балкана и нахълта въ България, сръбското началство отпуснало само по 5 патрона на пушка, които патрони били изразходвани въ разстояние на половинъ часъ противъ единъ турски параходъ, който се появилъ при Видинъ. Турцитѣ нападнали тази чета, която безъ патрони, почти цѣлата била унищожена. Спасили се около 50 четници, между които билъ и Бендеревъ.

Следъ това Бендеревъ заминава за Русия, следва въ гр. Николаевъ и завършва гимназия. Презъ 1878 година постжпва въ Военното училище въ София, пръвъ свършвв това училище и бива назначенъ за флигелъ адютантъ на Князъ Батембергъ. Презъ 1880 година заминава зе Петербургъ, следва и завършва първи разредъ Академията на Генералния щабъ. Извиканъ поради мобилизацията презъ Сръбско-българската война въ 1885 година, той бива назначенъ за помощникъ на Военния министъръ и взема участие въ заседанията на министерския съветъ.

На 2 ноемврий бива на сръбската граница на Сливнишката позиция въ помощь на майоръ Гуджева и на 7 ноемврий, въпрѣки заповѣдьта на Батемберга за ненападение, напада сърбитѣ при „Три уши“ и спечелва блѣскава победа¹).

Бендеревъ взема главно участие въ детронирането на князъ Александъръ Батембергъ отъ престола²) и по-късно е билъ принуденъ да емигрира въ Ромъния, а следъ това въ Русия. Тамъ служи като офицеръ (1887—1895 г.) и написва книгата „История на Сръбско-българската война презъ 1885 година“ и „Военна география и статистика на Македоня“.

По-късно бива назначенъ за командуващъ войскитѣ въ Закаспийската областъ (1895—1914 г.). и е стигналъ до първи генералски чинъ въ руската армия.

А. Бендеревъ бива командированъ отъ генералъ Деникина въ България да приеме отъ французкитѣ власти рускитѣ 3-линейни пушки съ патронитѣ, които бѣха дадени на България презъ Балканската война.

---

1) Велико Димовъ — Политически водители на България и Ст. Радевъ — Строителитѣ на съвременна България.

2) Високото съзнание за изпълнение отечествениятъ дългъ е вдъхновявало и водило Бендеревъ въ тия сражения и за да издигне името на България въ тая война, той не се спиралъ предъ нищо. На единъ кръстопжть въ битката при Сливница, Ат. Бендеревъ среща едно наше кавалерийско отдѣление, подъ командата на Францъ Иосифъ — братъ на князъ Батемберга. Развалнуванъ, Бендеревъ, извикалъ на Францъ Иосифа и му заповѣдалъ за честьта на България да нападне сърбитѣ. Поради заповѣдьта на Батемберга да не се напада противника — Францъ Иосифъ отказалъ. Съ извадена и размахана сабя, Бендеревъ се приближилъ къмъ него и още по-строго повторилъ своята първа заповѣдь на своя подчиненъ офицеръ, като не се въздържалъ и го оскърбилъ. Последния изпълнилъ заповѣдьта и атакувалъ сърбитѣ, но сетне се оплакалъ на брата си, князъ Батембергъ. Веднага се почнало военно следствие. Военниятъ прокуроръ, обаче, Паница като знаелъ каква прочувствена телеграма била отправена до всички герои при Сливница и Драгоманъ, поставилъ надписъ върху преписката — „Преди да започна военно следствие срещу Ат. Бендеревъ, нека Ваше Величество опровергае благодарствената телеграма до героитѣ, които донесоха слава на България“. Преписката, разбира се, се прекратила, но въ по-горенъ чинъ Бендеревъ не билъ повишенъ.

Въ тази длъжность го заварва разгрома на Бѣлата армия отъ болшевикитѣ презъ 1920 година, отъ което време А. Бендеревъ изпадна въ положение на емигрантъ — за трети пжть въ живота си — емигрантъ, въ собственото си отечество!

А. Бендеревъ е написалъ книгата: „История на българското опълчение.

7. **СТЕФАНЪ ФИЛЕВЪ** (1839—1926)

Стефанъ Филевъ е роденъ презъ 1839 година въ Горна-Орѣховица. Синъ на Филю Стойновъ, умрѣлъ столѣтникъ.

Биографията на Стефанъ Филевъ е кжса. Още отъ малъкъ той не можалъ да понася, като голѣмъ родолюбецъ и високъ патриотъ, турското робство и злочестината надъ родното огнище и забѣгналъ въ Ромъния, въ гр. Тулча, кждето съ неуморенъ трудъ сполучилъ да спечели едно завидно състояние. Макаръ, като добъръ гражданинъ на Ромъния, но като истински синъ на поробена България, той влиза въ връзка съ българскитѣ комити и хъшове и Революционния комитетъ на Българското привременно правителство и започва комитетска дейность. Натоваренъ съ комитетска работа отъ видни революционери, той на нѣколко пжти е минавалъ въ България съ важни мисии до вжтрешнитѣ революционни комитети. Мжката му, обаче, по родния край е била голѣма и той напусналъ свободната, но чужда земя, Ромъния и следъ 12 годишно скитане въ Ромъния, се завръща отново въ родния си градъ Г.-Орѣховица, кждето се отдава на революционна дейность. Великъ ще остане въ историята онзи паметенъ день, когато въ надвечерието на избухване революцията въ 1876 година въ Гор.-Орѣховица, той съ възторгъ за успѣха на дѣлото за свободата, въ едно тайно събрание на членоветѣ отъ тайната революционна организация, когато се повдигалъ въпроса отъ где да се намѣрятъ пари, той извадилъ отъ пояса си кисията и изтърсилъ 12,000 гроша за въстанието, макаръ че следъ освобождението изнемогвалъ[1]).

Дѣдо Стефанъ Филевъ е поставилъ пръвъ основитѣ на Горно-Орѣховското пивоварно дружество „Бабенецъ“. Преди това, пръвъ е ималъ своя пивоварна фабрика въ 1890 година въ Горна-Орѣховица. Той е единъ отъ първитѣ индустриалци на пиво въ България.

Дѣдо Стефанъ Филевъ[2]) се поминалъ на 88 годишна възрасть на 20 октомврий 1926 година. На погребението се стече цѣлото гражданство на Горна-Орѣховица и отдаде последна почить на достойния покойникъ.

---

1) Г. Димитровъ — Княжество България, стр. 14, Пловдивъ 1896 г.
2) Портрета му даваме на стр. 105, фиг. 33.

VIII.

ОБЩЕСТВЕНИЦИ И ПОЛИТИЧЕСКИ ВОДИТЕЛИ СЛЕДЪ ОСВОБОЖДЕНИЕТО.

ДИМИТЪРЪ А. БУРОВЪ (1840—1903 г.)

Единъ скроменъ горно-орѣховски гражданинъ, роденъ презъ 1840 година, който се отличавалъ съ извънредно ясна схватливость, доброта и буденъ умъ е билъ **Димитъръ А. Буровъ**. Всичко му идвало на рѫка и на каквото и да посѣгалъ — успѣвалъ, или, както казватъ старитѣ хора — вървѣло му.

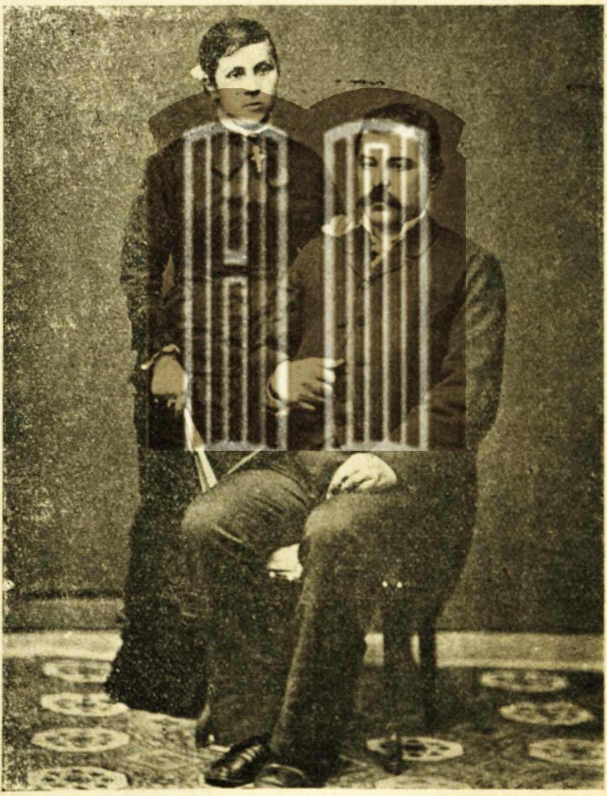

Фиг. 38. Димитъръ и Кинка Бурови*).

---

*) Родителитѣ на бившия министъръ Ат. Д. Буровъ.

Той, заедно съ тримата си по-стари братя: Анастасъ, Цони и Илия основаватъ въ 1862 година и сега още съществуващата търговска кжща Д. А. Буровъ & С-ие въ Горна-Орѣховица и Лѣсковецъ, отъ която въ последствие откриватъ клонове въ Свищовъ и Русе.

Още въ турско време Димитъръ А. Буровъ се занимавалъ съ търговия на пъшкули, овни, кожи, спиртни питиета и разни колониални стоки, като често търговията му го е задължавалъ да ходи въ Турция и Египетъ, кждето показвалъ вещина и способность въ търговскитѣ операции.

Освободителната Руско-турска война въ 1877/78 год. го заварва като издигнатъ търговецъ съ завиденъ капиталъ и широки търговски връзки. Презъ 1873 год. той се оженва за дъщерята на видния тогава първенецъ п. Тодороолу—Кинка, отъ който бракъ ималъ двама синове: Иванъ и Атанасъ, първиятъ отъ които е известния виденъ финансистъ и индустриалецъ днесъ — Иванъ Д. Буровъ, а втория Атанасъ Д. Буровъ — днесь шефъ на народната партия и бившъ министъръ на България.

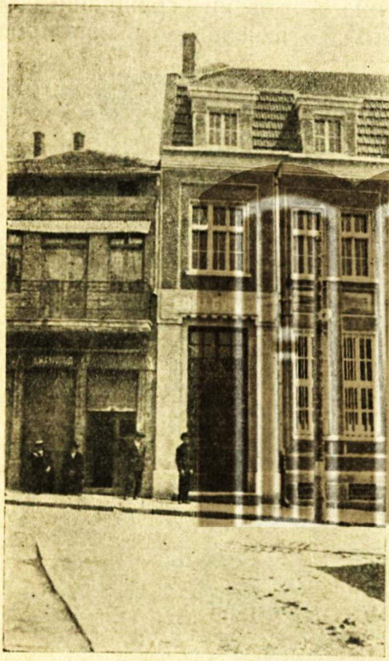

Фиг. 39 Банка Д. А. Буровъ & С-ие А. Д.

Следъ освобождението, Дим. А. Буровъ се впуска въ народнитѣ политически борби и бива избиранъ нѣколко пжти за народенъ представитель отъ Горно-Орѣховската околия. Въ 1898 година той напуща политическото поприще, което се замѣства отъ неговия синъ Атанасъ Д. Буровъ.

Дим. А. Буровъ не е преставалъ да взима живо участие въ обществения животъ на града и е известенъ като голѣмъ благодетель до самата му смърть. Починалъ на 22 ноемврий 1903 година и погребанъ въ двора на църквата „Св. Георги“.

* * *

АТАНАСЪ ДИМ. БУРОВЪ.

Роденъ на 31 януарий 1875 година въ гр. Горна-Орѣховица. Свършилъ Априловската гимназия въ Габрово. По-късно следва и завършва правнитѣ и финансови науки въ Монпелие и Парижъ. Още като студентъ, той става любимецъ на своитѣ професори, и на общественицитѣ Поанкаре и Бриянъ, които отрано прозрѣли дарбитѣ на бждещия български държавникъ и съ които Буровъ завързва познанство и политически връзки

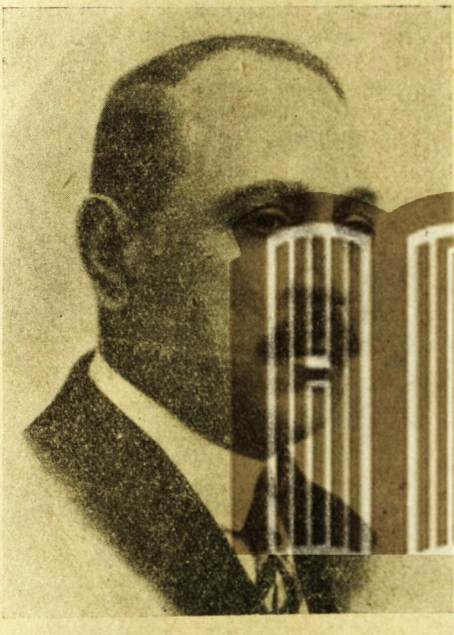

Фиг. 40. Атанасъ Дим. Буровъ.

Изхождащъ изъ видната търгов.-индустриална фамилия — Бурови въ Горна-Орѣховица, той наследилъ будния и неспокоенъ темпераментъ на баща си и се отдава твърде отрано на политическо поприще. И още въ 1911 година той се кандидатира и бива избранъ за народенъ представитель въ Великото Народно Събрание. Тричасовата пламенна речь, произнесена отъ младия трибунъ на Народната партия на 15юний 1911 година въ Великото Народно Събрание за измѣнение нѣкои членове на Конституцията и на 24 XI. с. г. по бюджета на държавата, изведнажъ издигнаха името му на подобающа висота. За скоро време красноречието на младия депутатъ го постави на едно отъ първитѣ мѣста въ парламента и партията му.

Отъ тогава и до днесъ той е непрекжснато избиранъ за народенъ представитель. Презъ 1913 година е билъ подпредседатель на камарата; въ 1913 година става министъръ на търговията въ кабинета на Ив. Евст. Гешевъ. Презъ 1917 година става втори пжть министъръ на търговията въ кабинета на Т. Тодоровъ. Въ кабинета на проф. А. Цанковъ презъ 1926 година той поема да управлява Външното министерство.

При реконструкцията на кабинета на Демократическия сговоръ, когато министъръ председатель става Ан. Ляпчевъ —- връзкитѣ, които имаше Буровъ въ чужбина съ мѣродавнитѣ видни политически държавници, както и авторитета му въ направляваната външна държавна политика, му наложиха да остане на сѫщия портфейлъ, като министъръ на Външнитѣ Работи и Изповѣданията и да продължи политиката на България. Той бѣ единъ отъ достойнитѣ български министри, който издигна престижа на България въ чужбина.

Може да се каже, той е за насъ, както е билъ древниятъ Аристидъ за Атина, за когото твърде често се говори, обаче малцина сѫ ония, които истински го познавтъ като държавникъ, гражданинъ на България.

Д-ръ ИВ. С. МОМЧИЛОВЪ (1868—1927 г.)

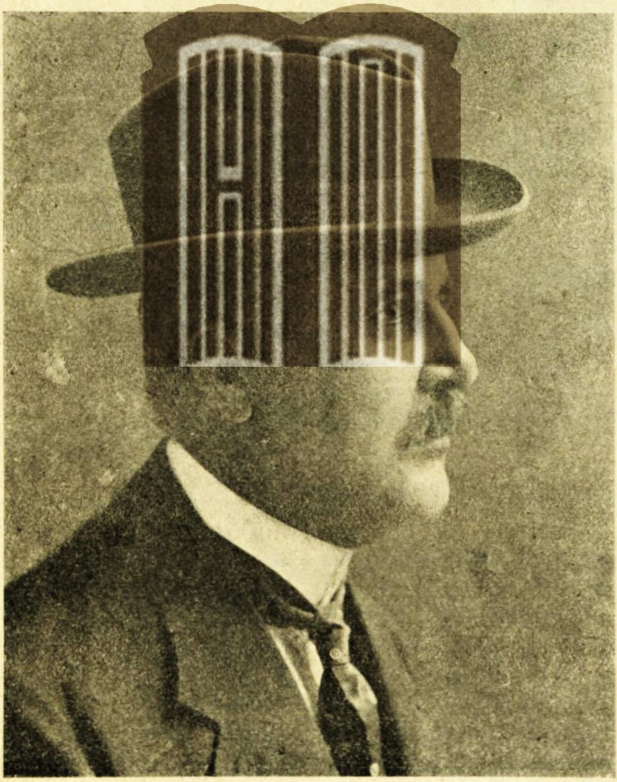

Ф.иг.. 41 Д-ръ Ив. С Момчиловъ.

Роденъ презъ месецъ юлий 1868 година въ градъ Горна-Орѣховица. Синъ на Стоянъ Н. Момчиловъ — старо и почетно семейство отъ гр. Елена.

Преселенъ въ Горна-Орѣховица около 1860 година. Основното си образование завършилъ въ родния си градъ. Макаръ и останалъ рано сиракъ, Момчиловъ постѫпва въ Варненската гимназия, която завършва съ отличенъ успѣхъ презъ 1884 година. Презъ 1885 година при провъзгласяване Съединението между Северна и Южна България, постѫпва въ Ученическия доброволчески легионъ и взема участие съ сѫщия въ войната съ сърбитѣ въ боеветѣ при Пиротъ.

Следъ свършване на гимназията, постѫпва въ Женевския университетъ и изучава медицината; взема докторска титла и се връща въ родината си презъ 1890 година. Предлагатъ му веднага постъ въ София, обаче Д-ръ Момчиловъ, отъ привързаность къмъ родния си градъ, отказва и остава на служба въ Горна-Орѣховица до 1895 година. Следъ това билъ е градски лѣкарь въ Елена до 1898 година и после въ Вратца до 1900 година. Въ 1901 година бива избранъ за народенъ представитель, а въ последствие Подпредседатель на Народното събрание, на който постъ остава до 1908 година. Презъ 1911 година е билъ депутатъ въ Великото Народно Събрание. Въ 1912/13 година взема участие въ Балканската война, като лѣкарь въ 6 полска дивизионна болница.

Отъ 1913—1919 година той бива избранъ отново за народенъ представитель и подпредседатель на Народното Събрание.

Въ бурнитѣ години, следъ войната, преследванъ отъ негови политически врагове, той бѣ хвърленъ въ затвора, отъ кѫдето по липса на каквото и да било престѫпление срещу него освободенъ. Съ разбито здраве и огорченъ въ душата си отъ страданията, той се завръща въ Горна-Орѣховица и се отдава отново на служба, съ която бѣ полезенъ на цѣлия градъ.

На 11. II. 1927 г. Д-ръ Момчиловъ внезапно почина отъ разривъ на сърдцето. Неговата дейность, като лѣкарь и общественикъ, бѣ изпълнена съ едно рѣдко въодушевление. Благъ, добродушенъ и голѣмъ българинъ, той помагаше на мнозина въ нужда и остави добри спомена всрѣдъ гражданството, което го уважаваше и обичаше до последния часъ.

АТАНАСЪ П. МАНДАДЖИЕВЪ (1860—1908)

Роденъ презъ 1860 година въ гр. Горна-Орѣховица. Първоначалното си образование получава въ родниятъ си градъ и следъ това заминава въ Русия и въ Одеса свършва Кадетския корпусъ, а следъ това постѫпва офицеръ въ българската армия. Въ Сръбско-българската война презъ 1885 година той взема живо участие като поручикъ въ една рота и заради показано отличие въ войната билъ произведенъ въ чинъ капитанъ и награденъ съ орденъ за храбрость.

По-късно, той взима активно участие въ бурния политически животъ на България по детронирането на Батемберга.

Като командиръ на III-а Свищовска дружина, Манджиевъ като младъ офицеръ билъ сгоденъ за симпатичната госпожица Поликсена С. (по-късно сѫщата стана съпруга на единъ български държавникъ). Хубавата жена поражда зависть у единъ български министъръ, който започва да го преследва и най-подиръ Мандаджиевъ, да спаси живота си, се принуждава да се откаже отъ своята любовь и да бѣга задъ граница: въ Румъния, а следъ това въ Русия' кѫдето прекаралъ нѣколко години.

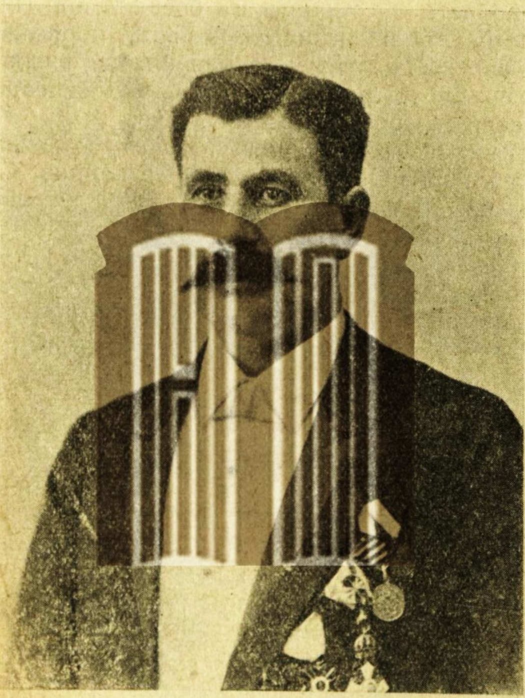

Фиг. 42. Атанасъ П. Мандаджиевъ.

Мѫката по родния край, следъ падане режима на Стамболова, го връща отново въ България. Следъ женитбата му въ 1895 год., той се предава съ жарь на политическия животъ и нѣколко пѫти е билъ избиранъ за народенъ представитель.

По-късно билъ е търговецъ и сарафъ. Презъ 1908 год. Мандаджиевъ почина въ Швейцария.

5. АТАНАСЪ АН. БУРОВЪ.

Синъ на виденъ и заможенъ търговецъ, Атанасъ Ан. Буровъ е роденъ на 25 априлъ 1866 година. Първоначалното си образование е получилъ въ родния си градъ, следъ това съ отличие свършва Априловската гимназия въ Габрово. Въ Сръбско-българската война въ 1885 година постжпва като доброволецъ въ Ученическия легионъ. Следъ войната, заминава въ Русия и следва Николаевската Висша Академия. Завърналъ се въ България, той се предава на търговия, на което поприще работи непрекжснато отъ 1887 година и до днесъ.

Съ своя продължителенъ и неуморенъ трудъ, честность и постоянство, той се е издигналъ като опитенъ и богатъ търговецъ. Членъ е на всеизвестната търговска и банкерска кжща въ града ни Д. А. Буровъ & С ие А. Д. Едновременно, той е и членъ въ управителния съветъ на нѣколко търговски предприятия и банки, като: Българска търговска банка — София, Д-во „Бѣло Море“ — София, Текстилното А. Д-во „Св. Георги„ — Трѣвна, Спиртната фабрика „Янтра“, Мелница „Гиранъ“ и др.

Фиг. 43. Атанасъ Ан. Буровъ.

Едновременно съ частната си работи Атанасъ А. Буровъ е взималъ бурно участие и въ нашия политически и общественъ животъ, известенъ въ околията подъ името голѣмия — болшоя Атанасъ. Като привърженикъ на Народната партия и личенъ приятель на Д-ръ Конст. Стоиловъ, Тод. Ив. Тодоровъ и Митрополитъ Климента, той отъ 1894—1906 — цѣло десетилѣтие е билъ непрекъснато избиранъ за народенъ представитель отъ Горно-Орѣховска и бившата Кесаровска околии. Билъ е сжщо много пжти окржженъ и общински съветникъ.

6. ХРИСТО Т. РИБАРЕВЪ.

Роденъ е презъ 1860 година въ Горна-Орѣховица. Билъ е кметъ на градътъ отъ 1887—18. X. 1893 год.; народенъ представитель, като избраникъ на Горно-Орѣховската избирателна околия (1890—1892 г.) и народенъ преставитель въ Великото народно събрание въ 1893 година.

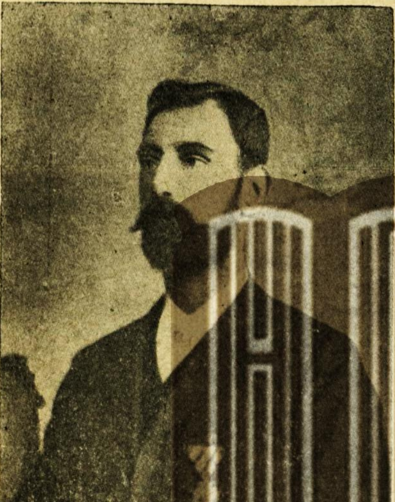

Фиг. 44. Христо Т. Рибаревъ.

Христо Т. Рибаревъ е първиятъ градски кметъ на Гор.-Орѣховица следъ освобождението, който е и съвременикъ на епохата ни подъ робството и който полага грижи за освободения си роденъ градъ.

Христо Т. Рибаревъ е първиятъ сторонникъ на идеята за залесяване съ горичка околностьта на града и направа на градската градина.

Понеже градското читалище се помѣщавало до старата турска джамия[1] на Търкалото, която по решение на общинския съветъ въ 1891 год. била срутена и мѣстото било дадено на концесия на: Ат. Вангеловъ, Георги Табаковъ, Бакърджиевъ, Братовановъ и Илия Шаранковъ, подъ условие — въ долния етажъ да се направятъ масивни дюкяни, а на горния - салонъ за общината — по предложение на Хр. Рибаревъ общинския съветъ презъ 1892 година подарилъ цѣлия горенъ етажъ отъ Търкалото за театраленъ салонъ, който се ползувалъ отъ читалището до земletресението въ 1913 г. Рибаревъ е единъ отъ заслужилитѣ кметове на града.

---

1) Тази джамия е била срещу дюкяна днесъ на Ламби х. Пенчевъ. Кога е била построена — не можахме да узнаемъ по липса на хроники Друга джамия въ Горна-Орѣховица е имало на мѣстото на днешната градска баня. И за тази джамия — не се узна нищо. Въ дюкяна на покойния ми дѣдо Никола Д. Джамбазовъ на улица Търновска се намѣри една плоча съ размѣри 57/45 см. на която има издълбанъ надписъ на турски — „Въ Раховица касабѫсѫ хаджи Юсеинъ построи джамията“. Плочата, обаче, е счупена отъ страни и не можа да се узнае за коя джамия се отнася, а сѫщо и годината ѝ.

7. СТЕФАНЪ Н. БОЯДЖИЕВЪ

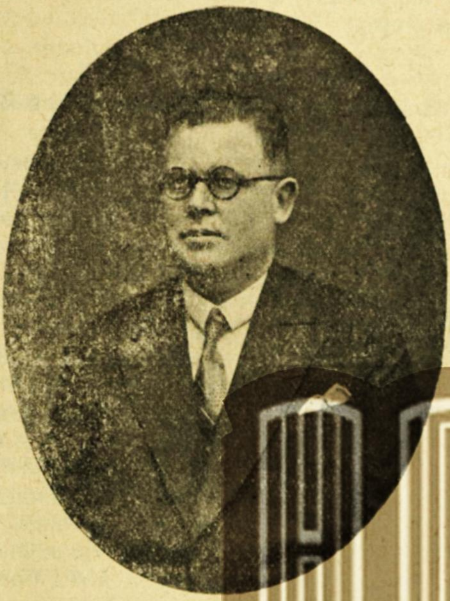

Фиг. 45. Стефанъ Н. Бояджиевъ.

Роденъ е презъ 1886 година въ градъ Горна-Орѣховица. Народенъ представитель презъ XX, XXI и XXII Обикновено народно събрание. Сътрудничилъ е на всички полезни културни, стопански и обществени мѣроприятия на града, като представитель на Централната власть. Скроменъ общественикъ въ полето на политиката, той е олицетворение на трудъ, честность и постоянство и въ областьта на търговията съ зеленчукови семена съ търговска кѫща, основана презъ 1855 година съ клонове въ Буда Пеща и Букурещъ.

8. СТЕФАНЪ А. ОБРЕШКОВЪ.

Роденъ е въ Горна-Орѣховица. Кметувалъ е нѣколко пѫти по редъ: отъ 8. IV. 1920 — 16. I. 1922 г.; отъ 2. VIII. 1922 — 13. III. 1923 година и отъ 24. X. 1924 — 17. II. 1926 година. Занемаряванъ по единъ прѣкъ или косвенъ пѫть, градътъ ни трѣбваше да се отърси отъ оная провинциална глухота и оная мудность на стопанско и економическо развитие, както бѣ въ миналото. Поради своето географско положение — врѣдъ богати села, той трѣбваше да има поблагоустроенъ видъ, като градъ. Ст. Обрешковъ е първиятъ градски кметъ, който следъ спрѣлия стопански животъ отъ войнитѣ (1912—1919 г.) оживи търговския животъ, като положи усилия да създаде Първия Български мостренъ панаиръ, което е негово дѣло. Разбира се, кризата и успѣха на това дѣло създаде съперничество и завистъ отъ други градове: Габрово, Пловдивъ, София и др., които се обявиха за неприятели на тоя голѣмъ панаиръ на Г.-Орѣховица, до като кризата постепенно го съкруши и обърна на обикновенъ пазарь, такъвъ, какъвто става днесъ дори и въ околнитѣ села. На Обрешкова се дължи инициативата за построяване на градски хали, градската баня, училището на гарата, инициативата за направата на говеждия пазаръ и др. полезни мѣроприятия на града.

9. ГЕОРГИ МИХАЙЛОВЪ АЙНАДЖИЕВЪ.

Фиг. 46. Георги Мих. Айнаджиевъ.

Роденъ е презъ 1892 година въ Горна-Орѣховица. Кметъ на града е билъ отъ 12. IV. 1926 год. до 27. III. 1932 година. Единъ отъ нашитѣ рѣдки обществени дейци, който съ огледъ на нарастналитѣ културно-стопански нужди, застана на чело и решително се обяви за една политика на издигане града въ благоустройствено отношение. На неговата инициатива се дължатъ: направата на циментови площади за зеленчуковия пазаръ, доизкарването на градскитѣ бани и халитѣ — еднакво полезни за хигиената и здравеопазването на цѣлото гражданство; поправката на старитѣ и направата на нови главни и второстепенни улици; разчистване и откриване на централнитѣ площади; направата на говеждия пазаръ; инициативата за построяване на централно основно училище за около 7,000,000 лева съ 16 класни стаи и гимнастически салонъ; той е единъ отъ инициаторитѣ за отпускане субсидия за написване история на Горна-Орѣховица. Изобщо презъ кметуването на Георги М. Айнаджиевъ въ Горна-Орѣховица сж оставени следи и паметници на творчество, на благоустройство въ всички отрасли на стопанския и културно-общественъ животъ, които говорятъ за мждрата политика на една общинска управа, каквато друга въ миналото, почти, не можемъ да посочимъ.

10. ПРОФЕСОРЪ МАРИНЪ Т. БЪЧВАРОВЪ (1859—1926 г.)

Роденъ въ Горна-Орѣховица презъ 1859 год. Още 17 годишенъ Бъчваровъ се предалъ на просвѣтното дѣло като народенъ учитель въ турско време. Следъ освобождението, той е продължилъ образованието си въ Николаевската реална гимназия, която завършилъ презъ 1880 год., а отъ 1880 до 1884 год. е следвалъ въ физикоматематическия факултетъ на Московския университетъ. Следъ това се завръща въ България, като гимназиаленъ учитель отъ 1884 до 1882 год., а като професоръ при Университета отъ 1883 до края на живота си той е принесълъ ценни заслуги. Много поколения сѫ добили наука отъ него съ свойствената му методичность и строгость. Неговата честность и постоянство сѫ били познати на всички ония, които сѫ работили съ него.

Успоредно съ обширната си преподавателска дейность, покойниятъ още като гимназиаленъ учитель въ София презъ 1884 год. е уредилъ метереологическа станция, а по-късно, като професоръ, е създалъ и астрономическата обсерватория. Вънъ отъ това, той е билъ дългогодишенъ членъ на Висшия учебенъ съветъ при Министерството на Просвѣтата, деканъ на Физико-Математическия факултетъ, ректоръ на Висшето училище и Университета, председатель на комитета „Българско Отечество" и участвувалъ въ разрешаване на много училищни и културни въпроси.

Когато ще се преценява неговото дѣло на пръвъ пионеръ въ новитѣ научни области у насъ и неговата многогодишна и обширна преподавателска и организационна дейность, рѫководени съ високото съзнание за общественъ дългъ, — образътъ на Бъчваровъ изпъква като единъ неуморимъ деятель на просвѣтното поприще както и оная голѣма преданость съ която е работилъ за науката като професоръ и астрономъ.

Не малко сѫ били голѣмитѣ усилия, които Бъчваровъ е положилъ, за да издигне на висота строгата наука по астрономия, а особено да събуди повече интересъ въ университетската катедра по астрономия и математика. Въ първитѣ години следъ освобождението, у насъ малцина бѣха оня студенти, които следваха математическия факултетъ. Въ тѣхъ Бъчваровъ пробуди желание да работятъ въ полето на тая интересна наука и да се подготвятъ за бѫдещи просвѣтители и учители на България. Благия езикъ на професоръ Бъчваровъ е унисалъ студентитѣ въ ония далечни приказни страни на свѣтли слънца и планети, кѫдето най-сетне уморения духъ на професоръ Бъчваровъ отлѣтя на 23. XI. 1926 година, като изпълни достойно своя дългъ на гражданинъ и преданъ синъ на България.

11. Проф. Д-ръ БОБИ П. ХАДЖИДИМИЕВЪ (1877—1926 г.).

Д-ръ Боби Петровъ Хаджидимиевъ е роденъ на 3 юлий 1877 година въ гр. Горна-Орѣховица отъ родители: хаджи Петъръ Хаджидимиевъ и Аргира Панайотова. Хаджи Димия — бащата на хаджи Петра, е роденъ отъ Дзингиевци — колибитѣ (Еленско), а произхода му е отъ село Присово. Той е ималъ съвършенно бедни родители и още като юноша отива въ Вел.-Търново на занаятъ — абаджилъкъ. Следъ две години напуща майстора си и отива въ село Куцина, гдето въ една малка одая, край шосето В.-Търново—Русе, започва абаджилъкъ. Тукъ се оженва за селянката Иордана отъ село Фарфулковци, Плаковско (Търновско).

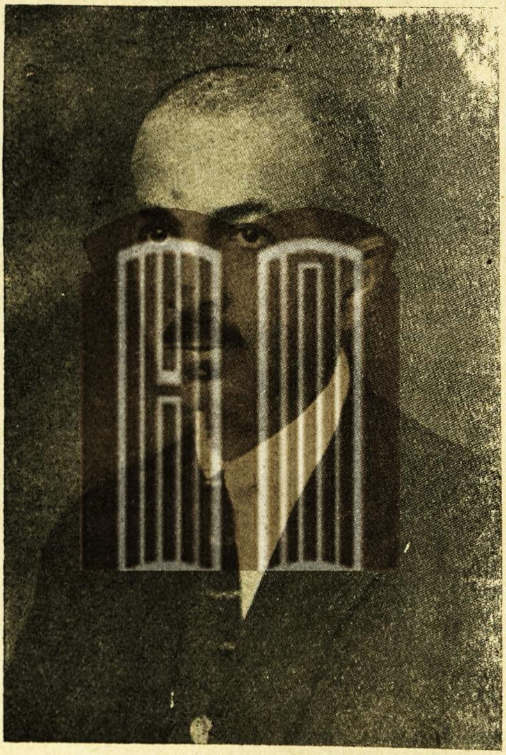

Фиг. 47. Професоръ Д-ръ Боби П. Хаджидимиевъ

Макаръ и неграмотенъ, съ упоритость, постоянство, честность и неуморенъ трудъ, постепенно се засилва въ материално отношение. Започва да закупува земя, подема нова търговия, — която по онова време е била силно развита въ тоя край — джелепчеликъ (покупка и продажба на едъръ добитъкъ), и следъ време добива завидно материално и обществено положение, като става чорбаджия (кметъ на село Куцина).

И като въ знакъ на благодарность за спечеленото богатство презъ 1857 година отива въ Ерусалимъ на поклонение на Божи гробъ заедно съ жена си и сина си Петра.

При засилването на възстаническитѣ движения въ Горно-Орѣховско презъ 1862 година, започватъ се и преследването на първитѣ и заможни българи, които турскитѣ власти обвинявали, като участници въ подготовляващитѣ се бунтове въ страната и като укриватели на възстаницитѣ. По тия причини дѣдо хаджи Димия бива разкарванъ въ гр. Свищовъ и подложенъ на изтезание. Като схваналъ, че животътъ му въ село Куцина е несигуренъ, преселва се въ 1863 година въ гр. Горна-Орѣховица заедно съ жена си и сина си Петъръ. Тукъ закупува кѫща и дюкяни, а въ село Куцина остава по-голѣмия синъ Ивана и дъщеря си Велика — женена за тогавашния даскалъ Сава.

И днесъ въ село Куцина има два рода отъ хаджи Димия: по мѫжка линия — хаджи Иоловци, по женска — Савовци, а въ Горна-Орѣховица отъ хаджи Петра по тримата му сина се продължава родътъ Хаджидимиевци.

Последната половина на своя животъ хаджи Димия доживѣлъ въ гр. Горна-Орѣховица, кѫдето презъ месецъ декемврий 1892 год. се поминалъ на 92 годишна възрасть.

Майката на Д-ръ Боби Петровъ е родена въ Горна-Орѣховица отъ баща Панайотъ Киряковъ (по произходъ отъ тогавашното Филибе) и майка Тодорица Никули Буюклиева — Горно-орѣховка по произходъ.

Д-ръ Боби Петровъ е по редъ третото мѫжко дете на родителитѣ си. Още въ раннитѣ детски години проличаватъ неговитѣ умствени способности и рѣдко дарование. Въ отдѣленията Боби е първиятъ ученикъ — гордостьта и обичьта на учителитѣ си. Скроменъ, тихъ, непознаващъ играта на улицата, както другитѣ деца, той е вѣчно въ кѫщи — надъ книгитѣ. Тѣ сѫ неговитѣ единствени другари, единствена радость. Този му затворенъ, неподвиженъ и заключенъ въ кѫщи животъ, зле се отразява въ последствие и на неговата физическа конструкция и той израстналъ съ крайно нежно и крехко тѣлосложение и незаякчене здраве.

Следъ завършване съ отличие третокласното мѫжко училище въ родниятъ си градъ, Боби Петровъ постѫпва въ В.-Търновската мѫжка гимназия, която завършва презъ 1895 година съ първа отлична матура.

По икономически съображения става учитель на следната година въ третокласното училище въ градъ Лѣсковецъ, отъ кѫдето на следната година, жадния за наука

Боби Петровъ[1]) напуща и се записва въ Софийския университетъ по литература.

Но тогавашниятъ нашъ университетъ не го задоволява и той по съветитѣ на професоръ Шишмановъ на следната година заминава въ Германия, гдето въ гр. Мюнхенъ е студентъ по история, а на следната година — въ Лайпгския университетъ — неговата лелеяна мечта. И тамъ презъ 1901 година завършва своето висше образование съ докторатъ по философия — отдѣлъ история съ написана и удобрена десиртация — История на Хабсбургитѣ.

Следъ завръщането му въ България, на първо време бива назначенъ за учитель въ Старо-Загорскаата мѫжка гимназия, а на следната година въ Първа Софийска мѫжка гимназия. Презъ 1904 година бива назначенъ за преподаватель по история въ Военното на Негово Величество училище. Тукъ остава до есеньта 1907 година като редовенъ лекторъ на горнитѣ класове, презъ което време чете лекции по Политическа история на Европа, които после отпечатва като отдѣленъ томъ.

По това време, поради оставката на професоритѣ въ Държавния университетъ, той бива поканенъ и назначенъ за професоръ по история въ Държавния университетъ. На следната година той си дава оставката и се назначава за учитель въ Разградската мѫжка гимназия.

И тукъ той открива архивата на великия деецъ по нашето възраждане Георги Ст. Раковски, запазена въ единъ неговъ сродникъ (учитель пенсионеръ), която архива му дава обиленъ и цененъ материалъ — основа върху която грижливо е написалъ биографията на великия български революционеръ и писатель – първа обширна систематизирана, стилизирана и документирана биографическа книга за тоя великанъ въ нашата история, която отпечатва презъ 1910 г. Билъ е две години учитель въ Търновската гимназия и отъ 1911—1918 въ II Софийска гимназия. отъ 1919—1924 г. лекторъ въ Военното на Н. В. училище и отъ 1924—1925 г. лекторъ въ Д. Ж. П. У-ще. На 8 II той почина въ Буда-Пеща.

Написалъ е на нѣмски книгата въ рѫкописъ, (неиздадена) — Das kursachische Nilfskorps in Kriege gagen den Turken (1736—1739) — „Саксонскиятъ корпусъ и участието му въ войната съ турцитѣ (1736—1739 год.)“.

Други български издания:

1 „Политическа история на XIX вѣкъ“, стр. 198. София 1907 година.

2. „Христо Ботевъ“, стр. 94. Издание на книгоиздателство Ан. Петровъ, София.

3. „Василъ Левски“. Стр. 80. София.

---

[1] Вж. биографията му въ в. „Росица“, год. II, бр. 24—30, 1930 г.

12. НЕДѢЛКО КОНСТ. КАРАНЕШЕВЪ.

Роденъ е на 20. III. 1877 година. Синъ на Константинъ Т. Каранешевъ — старъ ветеранъ и поборникъ отъ Първото българско опълчение, което се би геройски при Шипка презъ Освободителната 1877/78 година подъ командата на храбрия генералъ Столѣтовъ.

Фиг. 48. Недѣлко К. Каранешевъ.

Недѣлко К. Каранешевъ е преживѣлъ младинитѣ си въ нашия градъ, следъ което следва въ Кралевската академия на изящнитѣ изкуства въ гр. Флоренция (Италия), която завършва презъ 1904 година. Той е виденъ нашъ художникъ, общественикъ и писатель — единъ отъ първитѣ пионери за устройване на художествени изложби изъ провинциалнитѣ градове.

Неговитѣ работи третиратъ сюжети изъ нашия националенъ битъ — той рисува нашата проста българска душа, старинна живопись и архитектура.

Въ неговата постоянна художествена галерия, открита най-напредъ презъ 1905 година въ Горна-Орѣховица, а днесъ въ В.-Търново — шепти гласътъ на славното величаво наше минало и окриля духътъ за подвигъ срѣдъ днешното безпѫтие и отчаяние — дѣло на личенъ героизъмъ, за което е малка всѣка похвала. Тази художествена галерия се посещава отъ видни чужденци, екскурзианти, туристи, които искатъ да се запознаятъ съ старинното българско изкуство на царствениятъ градъ и околностьта му Арбанаси. Картинитѣ му сѫ цѣли оживѣли на платното подъ четката и тънкия усѣтъ на единъ даровитъ художникъ.

Особено интересна, съ историческа стойность, е художествената му картина — „Възраждането на България“ (1762—1905 г.), единственото най-широко разпространено художествено произведения у насъ, отпечатано въ Флоренция въ 30,000 екземпляра.

Друга популярна негова картина е „Освобождението на България“, репродукцирана съ 12 бои въ прочутата фабрика Iosef Eberle, Vien, въ 15,000 екземпляра, съ която Каранешевъ изведнажъ обърна вниманието на българи и чужденци, а сжщо така съ картината „Хващане на Златишкия Каймаканинъ“. Той е авторъ на книгата: „История на общежителния монастиръ „Св. Преображение Господне“ при гр. В.-Търново“, издадена презъ 1927 година.

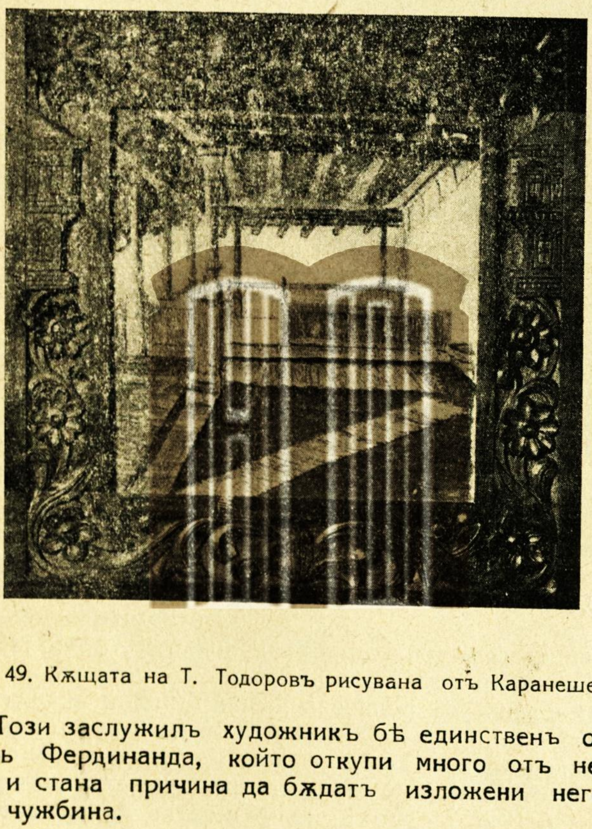

Фиг. 49. Кжщата на Т. Тодоровъ рисувана отъ Каранешевъ.

Този заслужилъ художникъ бѣ единственъ оцененъ отъ Царь Фердинанда, който откупи много отъ неговитѣ картини и стана причина да бждатъ изложени негови работи въ чужбина.

Кметове въ Горно-Орѣховица следъ освобождението:

Съ прекъсване сж кметували последователно: Ат. П. х. Ивановъ—Брадата и х. Христо Чартазана (1878—1883 г.), следъ тѣхъ: Георги Табаковъ (1883—1884 г.), Хр. Велизаровъ (1884—1887 г.), Христо Т. Рибаревъ—отъ 1887 до 22. XII. 1893 г., Следъ това е Никола Момчиловъ — кметъ отъ 19. X. 1893 до 8. VI. 1894 год., Теодоси П. Георгиевъ — кметъ отъ 9. VI. 1894 до 28. IX 1894 год., Боби Бобевъ — кметъ отъ 29. IX. 1894 до 31. V. 1895 год., Радко х. Добревъ — кметъ отъ 1. VI 1895 до 2. X. 1896 год., Атанасъ П. Мандаджиевъ — кметъ отъ 3. X. 1896 до 31. XII. 1896 год., Георги Бошнаковъ — кметъ отъ 1. I. 1897 до 31. III. 1897 год., Атанасъ Мандаджиевъ — кметъ отъ 1. IV. 1897 до 31. XII. 1897 год., Георги Бошнаковъ — кметъ отъ 1. I. 1898 до 7. VII. 1899 год., Никола Момчиловъ — кметъ отъ 8. VII. 1899 до 16. V. 1901 год., Радко х. Добревъ — кметъ отъ 17. V. 1901 до 12. X. 1903 год. Никола Момчиловъ — кметъ отъ 13. X. 1903 до 14. V. 1908 год., Димитръ Кара-Статевъ — кметъ отъ 15. V. 1908 до 29. IX. 1911 год., Радко х. Добревъ — кметъ отъ 30. IX. 1911 до 16. X. 1913 год., Стефанъ П. Бояджиевъ Председатель отъ 17. X. 1913 до 3. I. 1914 год., Тодоръ К. Момчиловъ — кметъ отъ 4. I. 1914 до 28. IV. 1919 год., Стефанъ К. Грозевъ — Председатель отъ 29. IV. 1919 до 5. II. 1920 год., Стефанъ К. Грозевъ — кметъ отъ 6. II. 1920 до 7. IV. 1920 год., Стефанъ А. Обрешковъ — кметъ отъ 8. IV. 1920 до 16. I. 1922 год., Стефанъ Ив. Кьорначевъ — Председатель отъ 17. I. 1922 до 1. VII. 1922 год., Стефанъ А. Обрешковъ — кметъ отъ 2. VII. 1922 до 13. III. 1923 год., Тодоръ Славчевъ — кметъ отъ 14. III. 1923 до 23. X. 1924 год.. Стефанъ А. Обрешковъ — кметъ отъ 24. X. 1924 до 17. II, 1926 год., Дим. Керековъ — кметъ отъ 18. II. 1926 до 11. IV. 1926 год., Георги Михайловъ Айнаджиевъ — кметъ отъ 12. IV. 1926 до 27. III. 1932 год. и Моско х. Григоровъ — кметъ отъ 27. III. 1932.

Първитѣ кметове, на Г.-Орѣховица които се помнятъ преди освобождението сж били: Ат. П. х. Ивановъ — „Брадата" — единъ отъ енергичнитѣ кметове който пръвъ е искалъ да преустрои Г.-Орѣховица като премахне „Търкалото" отъ дюкяни въ центъра на града, както и х. Христо Чартазана, който е кметувалъ презъ 1876 год. по времето на бунговническитѣ събития въ Г.-Орѣховица и е игралъ важна роля за запазването на града отъ издевателства и золуми на турската власть.

Народни представители.

Освенъ показанитѣ до тукъ, въ отдѣлнитѣ биографии, народни представители Г.-Орѣховица е дала: Стефанъ Ив. Цвикю, Антонъ Поповъ, Христо Цаневъ, Иванъ х. Рачевъ, Никола х. Ст. Церовски, Стефанъ Ив. Рожевъ, Христо А. Бояджиевъ, Радко х. Добревъ, Григоръ Николиевъ, Христо Велизаревъ, Никола Момчиловъ (портрета му помѣстваме на стр. 72, фиг. 16 — той е билъ единъ отъ амбициознитѣ кметове на Горна-Орѣховица и съ жаръ е служилъ като такъвъ на своя роденъ градъ), генералъ о. з. Стефанъ Тасевъ, Стоянъ П. Момчиловъ и др.

ГОРНА-ОРѢХОВИЦА ДНЕСЪ.

Споредъ бележкитѣ на Иречека, въ Г. Орѣховица е имало 5044 ж., а на 1. I. 1893 г. 5743 ж. По късно, споредъ официални данни, които имаме отъ резултатитѣ по преброяванията на населението въ България, градъ Горна-Орѣховица, е отбелязалъ значително нарастване на населението: презъ 1900 г. — 6812 ж.; 1910 г. — 7127 ж.; 1920 г. — 7868 ж.; 1926/28 — 8674 ж. отъ които: 7988 българи, 240 мохамедани, 205 руси, 193 чехи и 48 — разни. Въ Горна-Орѣховица има 2531 домакинства, отъ които 657 иматъ работна земя отъ 1—10 ;декара. 69 д. — 11—20 дек., 412 д. — 21—50 дек., 4 д. — 51—100 дек. Г.-Орѣховица има свое собствено землище 6255 дек. земя, отъ която 3822 дек. орана земя презъ 1928 год.

Разположенъ въ котловината на Арабанашката планина, която го обкрѫжава подковообразно отъ западъ и югъ, изложенъ най-много на северозападнитѣ ветрове, които правятъ често пѫти зимата сурова и продължителна, а горещинитѣ голѣми, въ климатично отношение, околностьта на градъ Горна-Орѣховица спада къмъ ония мѣста чийто климатъ е крайно благоприятенъ за вирѣенето на лозата. Той има лозя надъ 2433 дек. Споредъ полученитѣ сведения отъ акцизнитѣ власти годишното производство въ града възлиза на 963,471 литри вино и 328,666 л. джибри за 1929 година. Лозаро-винарската производ. коопер. „Камъка“ въ града до скоро офирираше типизирани бистри ароматични вина, собствено производство, съ крепкость надъ 12^0 за продань 73,000 литри и 4,000 литри джиброва ракия надъ 50^0. Тя има собственъ складъ и нейнитѣ вина сѫ здрави и известни като едни отъ доброкачественитѣ въ България.

Въ благоустройствено отношение градътъ напоследъкъ направи много. Будното внимание на днешната общинска управа е насочено къмъ разумна политика на творчество, преустройство и полезни дѣла, отъ които градътъ приема единъ благоустроенъ гиздавъ образъ, посочванъ за примѣръ. Въ годишния бюджетъ на общината бѣха предвидени 4,200,000 лв. за благоустройство, мостове и площади. Никога въ миналото за градътъ не сѫ били полагани такива голѣми грижи въ благоустройствено отношение. Наскоро ще се строи, въ центъра на града прогимназия за около 7,000,000 лева. Има проектъ за направа на модерна кланица за около 7,000,000 лв. Въ Гор.-Орѣховица има хали, модерна баня и електрическа централа, която дава освѣтление на гр. Лѣсковецъ и гарата Г. Орѣховица. За водоснабдяване на града, въ общинския съветъ се взе решение да стане референдумъ до народа за сключване единъ 15,000,000 лева заемъ нуженъ за тая цель. Водоснабдяването е единъ много важенъ въпросъ за Г.-Орѣховица, понеже тоя градъ е лишенъ отъ това природно богатство.

Горна-Орѣховица има 2 читалища, 5 училища, 5 църкви и 6 банки. Въ града има салонъ за даване театрални представления, библиотечна зала и градско казино. Духовниятъ животъ е миналъ въ нѣколко културни организации и дружества, отъ които особенъ животъ проявяватъ и заслужава да се споменатъ сж: Женското благотворително дружество, което съ собствени срѣдства и починъ издигна солидна сграда, въ която ще се помещава девическото префесионално училище, което се издържа изключително само съ срѣдствата на сжщото д-во; Музикалното дружество „Сидеръ Грънчаровъ“, което дава редица забави и урежда музикални утра и Юнашкото д-во „Георги Измирлиевъ,“ къмъ което се числятъ всички по-видни граждани и което редовно урежда юнашки игри и вечери за запазване народния духъ на племето ни.

На 3 клм. отъ града има ж. п. гара, която е възелна станция и свързва съ желѣзопжтни линии: Горна-Орѣховица съ Варна, София, Русе, Пловдивъ. Привърши се и новата ж. п. линия, която свърза Гор.-Орѣховица съ на 1½ клм. близко намиращия се гр. Лѣсковецъ, прочутъ съ своитѣ овощия и грозля и съ гр. Елена, въ пазвитѣ на Балкана. За гара Горна-Орѣховица държавата полага голѣми усилия и жертви да я издигне на една значителна висота, понеже тя е отъ грамадно значение за северна България, кждето се кръстосватъ 5 ж. п. линии. Въ гарата се построиха тунели, по образецъ на западно-европейскитѣ гари и ще се издигне грамадно приемно здание — гара, въ което ще се помещаватъ почти всички служби и което ще струва, заедно съ другитѣ съоржжения надъ 17,000,000 лева. Надъ ж. п. линии ще бждатъ направени стъклени покриви — навеси, за предпазване при лошо време: пжтницитѣ, багажитѣ и стокитѣ.

Рѣката Янтра тече край Горна-Орѣховица при гарата на разстояние 3 клм. отъ града и е отъ грамадно икономическо значение за мѣстното население отъ околнитѣ села, жителитѣ на които се занимаватъ изключително съ градинарство (бахчованджилъкъ) и въ Горна-Орѣховица гражданство се радва на най-голѣма ефтиния и изборъ на производство отъ градинаритѣ. Рано утринь, градътъ осъмва съ надошли селяни отъ околнитѣ села: Темниско, Калтинецъ, Дол.-Орѣховица, Поликраище и др. и тукъ се предлагатъ зеленчукови произведения на баснословно износни цени. Отъ тукъ се експедиратъ за цѣла северна България ежедневно голѣми количества зеленчуци и плодове.

Край града е инсталирана единствената по голѣмина и производство въ цѣлия Балкански полуостровъ захарна фабрика. Тукъ има фабрики за: спиртъ, цигли и керамика, за лозови пръскачки, тютюнева фабрика, бирена фабрика, гликозена фабрика, бонбонена фабрика и фабрика за прочутитѣ печки за отопление съ камени въглища „Металургия“. Градътъ има прочута залхана и произвежда най-вкусни луканки, суджуци, бѣлове и пъстърми. Тукъ има и фабрика за консервиране на зеленчуци и плодове. Тукъ става всѣка есень Първия български мостренъ панаиръ, кѫдето се излагатъ цѣлото наше национално производство и индустрия.

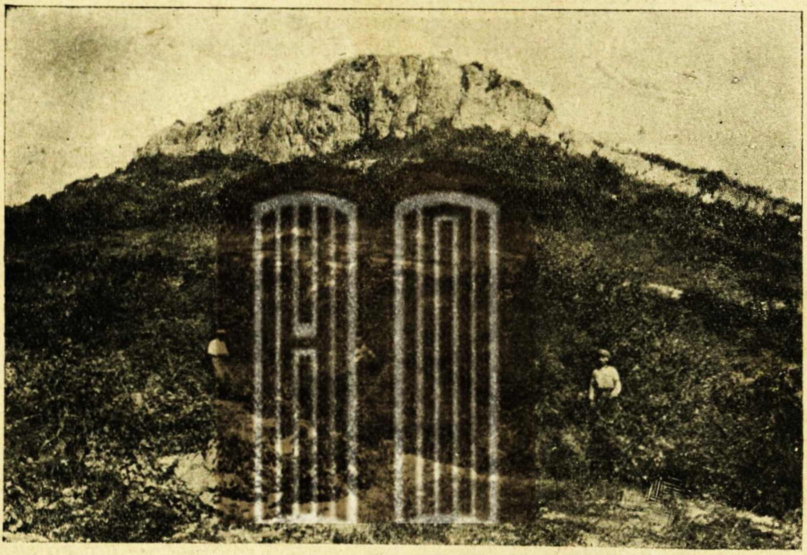

---

1) Надъ Горна-Орѣховица, на западна посока въ мѣстностьта Камъка на единъ километъръ далечъ отъ града се намиратъ останки отъ разсипанъ монастиръ Св. Илия. Първи разкопки сѫ направени презъ 1908 год. отъ арабаджийския еснафъ*). Разкопанитѣ основи иматъ 8 м. дължина, 4 — ширина и около 30 см. височина. Разкопкитѣ били извършени тогава отъ невежи хора — работили нѣколко чирачета, които изкъртили хоросана отъ зидоветѣ и заличили следитѣ отъ фрески или — надписи, ако е имало такива. Преди освобождението тамъ се намирали полусъборени дувари широки около метъръ и половина, които заграждали зидоветѣ на разорения монастиръ. Гражданитѣ разграбили камънитѣ за градежи, а останалитѣ били разхвърляни наоколо. Освещаването на тоя откритъ монастиръ е станало на 20 юлий 1908 год. Доскоро тамъ, на всѣки Великдень, духовенството излизаше да свети вода.

До самитѣ останки на тоя монастиръ, край града, има мѣстность която носи името Метохъ. Въ тая мѣстность при разкопкитѣ на чешмата Чуруковецъ, е билъ намѣренъ единъ камъкъ, на който е билъ издълбанъ надписъ. Посочвали се ктитори нѣкакви и била отбелязана годината 1612. Камъкътъ билъ заринатъ на сѫщото мѣсто. Наблизо е и Владиковата чешма.

---

*) Моско Московъ — Новоразкопанъ моностиръ край Горна-Орѣховица, в. „День“, августъ 1908 г.

IX.

ГР. ЛѢСКОВЕЦЪ.

минало и днесъ.

Лѣсковецъ е разположенъ въ политѣ на Арбанашкото бърдо, югоизточно отъ гр. Горна-Орѣховица. Старото име на града е Лясковица. Вь фермана на султанъ Сюлейманъ I Великолепни (1520—15 6) Лѣсковецъ е отбелязанъ

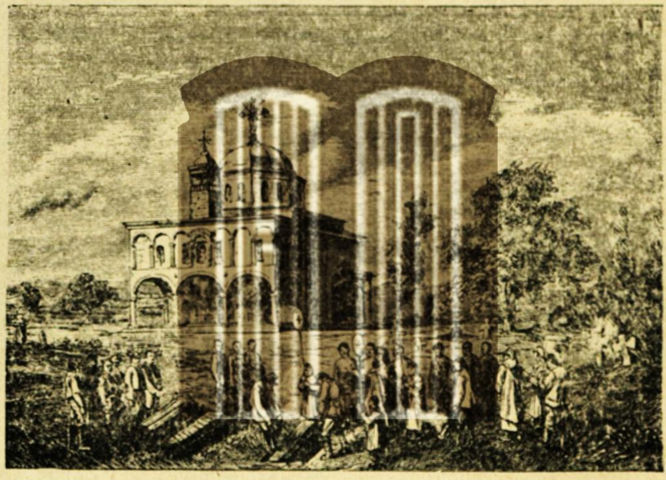

Фиг. 50. Цьрквата въ Пазарашката махала „Св. Никола“, днесъ съборена. Построена презъ 1856 година отъ единъ българинъ отъ Габровскитѣ села. Рисунката е взета отъ книгата на Феликсъ Каницъ — Дунавска България и Балкана, томъ II. За пръвъ пжть тази рисунка се печата въ българско издание.

като село съ 250 кжщи. До време на Танзимата (1840 год.) земята и населението му сж принадлежали на Рустемъ паша, били сж негови вакуфи, като частно султанско владение, за което е билъ издеденъ специаленъ ферманъ, подновенъ отъ султанъ Махмудъ ханъ II въ 1810 година. Споредъ Иричекъ, названието на името си градътъ носи отъ лѣска (Coryllus Avelanta).

Лѣсковецъ още въ времето на Асеневци, отъ второто българско царство, е билъ малко монастирско село — на

---

1) Тази статия е публикувана за пръвъ пжть въ сп. „Н и в а“ год. IV, бр 13 отъ 22. I. 1932 година.

монастира „Св. Петъръ и Павелъ“, който отстои на 2 клм. югозападно отъ него. Преди освобождението ни, тоя монастиръ е притежавалъ много лозя и ниви въ околностьта, както и множество дюкяни въ Търново. Полскитѣ имоти на монастира сж били работени отъ монастирски работници, а при усилената полска работа, за жътва на монастирскитѣ ниви, сж помагали жителитѣ на околнитѣ села изобщо, селски, по турски меджия (безплатно). Най-старателни грижи въ това отношение сж полагали лѣсковчани. И днесъ жителитѣ на околнитѣ села, наричатъ, заради това старание Лѣсковецъ — Паровецъ, а населението му паровци (па̀роци).

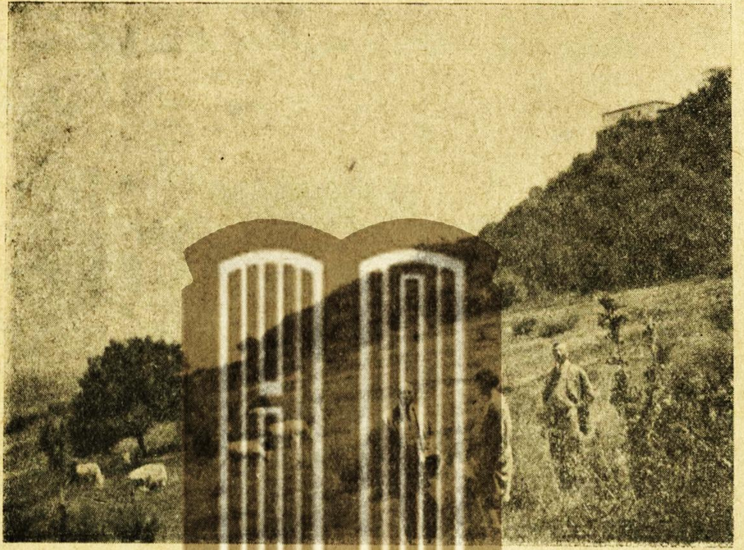

Фиг. 51. Панорама подъ Петропавловския монастиръ.
Този стариненъ монастиръ датира отъ времето на Асеневци, отъ второто Българско царство. Въ единъ гръцки надписъ*) четемъ: „Настоящата света рака и кивотътъ св. Онуфрий Новий се поднася на монастиря св. св. Петра и Павла Погошанъ отъ благочестивиятъ самодържецъ Иоана Ратула Войвода въ 1623 година. Пригстви и се украси тая света рака и кивотътъ съ ста́ранието и иждивението на свещенодякона Киръ Теофлика́та, игуменъ на тоя монастиръ въ 1817 година септемврия 16“. Споредъ другъ надписъ, пакъ на гръцки езикъ, надъ западния входъ на монастирската стара църква се казва, че билъ поправянъ въ 1662 година.

За основаването на Лѣсковецъ има едно историческо предположение, което е въ връзка съ заселването на селото Арбанаси. Така, въ XV и XVI вѣкове, когато голѣмата часть отъ албанцитѣ започнали да се заселватъ въ Балканскиятъ полуостровъ, една часть заселили нѣколко съседни на Търново селища, между които били: Арбанаси (Арнабудъ Кариелери) — албанското село — Алванитохори и Лѣсковецъ. По предание, и до день днешенъ се помни отъ стари хора, че тукъ на коне сѫ пристигали „Кондьовцитѣ“ — албански семейства, които заселили днешната Кондьовска махала на Лѣсковецъ. Че действително това е така, показватъ фамилнитѣ имена, които срещаме често въ Лѣсковецъ, чужди на славянския произходъ, коренитѣ на които трѣбва да диримъ въ други езици[1].

---

*) М. Московъ — Светата Петропавловска обитель при Лѣсковецъ, стр. 8. В.-Търново, 1927 година.

Фиг. 52. Училището **Братя Бурови.**

Отъ тия преселници албанци, които заселили тия мѣста, като самостоятелно поселище, се запазило само селото Арбанаси; другитѣ, обаче, преселници албанци, които се заселили въ Лѣсковецъ, бързо се претопили съ мѣстното българско население, което било по-многочислено и броело около 250 домакинства християни, пръснати въ нѣколко махали.

Като най-старо заселище на Лѣсковецъ се смѣта мѣстностьта „Светицата“, която се намира подъ Петропавловскитѣ чуки на Арбанашката планина. Тамъ, сгушенъ въ гѫститѣ лесове, стариятъ Лѣсковецъ е билъ запазенъ отъ честитѣ разорявания и грабителства, на каквито сѫ били изложени голѣми села и градове въ тъмнитѣ години на робството, едно, защото Лѣсковецъ е билъ далечъ отъ ония пѫтища, които сѫ водили къмъ главнитѣ центрове на турската империя и друго, защото Лѣсковецъ е билъ тогава малко и сгушено, глухо, градинарско село и на първо време неговитѣ незначително число бедни обитатели, съ своя дребенъ поминъкъ, не сж могли да издигнатъ и засилятъ едно богато поселище, което да бжде предметъ въ размирнитѣ години на робството за нападения, золуми и грабежи.

---

[1] Вж. М. Московъ — Лѣсковецъ и бѫдницата му. Търново 1922 г.

Заселването въ Лѣсковецъ1) на албанцитѣ въ XV и XVI столѣтия, които били десетина семейства, станало северно отъ сегашния Лѣсковецъ, кждето се образувала цѣла махала, която имала свой старейшина, нѣкой си Кондо, който довелъ съ себе си и единъ католически свещеникъ. Къмъ тая махала, по-късно се присъединили други две малки поселища, при брода и Купнидѣлъ. Отдалечено отъ заселището на стария Лѣсковецъ, тѣ били често обезпокоявани отъ случайни разбойници, ето защо жителитѣ имъ се принудили да напустнатъ огнищата си и се заселятъ въ чертитѣ на Лѣсковецъ. Така се поселила сегашната махала „Чертовецъ“. Сжщиятъ примѣръ последвало и малкото поселище „Тодоровецъ“, кждето имало кѫшла съ овци и мандри. По-после, лежащото на североизтокъ отъ стария Лѣсковецъ селище „Гиранъ“, чийто земи, ниви, пасбища и воденици били владение на страшния турски деспотъ и изедникъ Рашидъ Бей — паша отъ Търново, (който билъ потурченъ българинъ), последвало примѣра на другитѣ поселища около Лѣсковецъ и поради зачестилитѣ непоносими издевателства, насилия безчинства и мжчения на безправната рая, българското население се принудило да напусне Гиранъ, разпръснало се и заселило въ други, наблизко, села и градове. Една голѣма часть отъ това население се заселило въ Лѣсковецъ, кждето се образувала „Гиранската махала“. Старото село Гиранъ, съ чифлицитѣ и сараитѣ на Рашидъ Бея, запустѣло.

Всички, изброени по-горе поселвания въ стария Лѣсковецъ, сж ставали първо, поради посоченитѣ причини и поради друго едно важно обстоятелство, което е привличало тия поселвания — Лѣсковецъ е билъ частно султанско селище, на султанския зетъ Рустемъ паша и триста години подъ робството (1520—1840) мѣстната християнска рая се е ползувала съ правата и привилегиитѣ на полусвободни граждани, въ границитѣ на Османската империя. Така пазени и закриляни съ султански ферманъ, съ който се давали правдини на лѣсковскитѣ граждани — мѣстното трудолюбиво и предприемчиво българско население, на което се гарантирала отчасти свободата, се отдало на миренъ трудъ и значително нарастнало. Лѣсковецъ започва да става малъкъ, недостатъченъ за своитѣ жители и тѣ започватъ да дирятъ препитание вънъ отъ предѣлитѣ на Лѣсковецъ, въ обработването на земята и градинарството.

Още въ началото на 1720 година започва силно да се развива емигрирането на по-решителнитѣ и по-смѣлитѣ лѣсковчани „на бахча“. Първитѣ странствуващи градинари е дало това нѣкогашно село, а сега градъ — Лѣсковецъ. Най-рано, тоя тъменъ за другитѣ българи занаятъ „на градина“ е упражняванъ въ цариградскитѣ бахчи[1]). „Лѣсковчанитѣ сж били хора едри, тежки, почти флегматични, но здрави, силни, предприемчиви — съ стоманени мишци и корави длани, сж работили като сжщински германци — бавно и твърдо въ новия пжть на тоя деликатенъ занаятъ и, може да се каже, тѣ сж и първитѣ негови учители въ България.

Въ Цариградъ, обаче, лѣсковскитѣ градинари сж били притѣснявани и обезпокоявани отъ задушливата ржка на турската власть, която присвоявала безплатно най-хубавитѣ имъ произведения и тѣ биватъ принудени да насочатъ другаде енергията си, за да получатъ плода отъ своя положенъ тежъкъ и непосиленъ трудъ отъ ранна пролѣть до късна есень. Брашовъ е първиятъ градъ извънъ Турция, кждето сж започнали своята организирана работа, спокойни отъ задушливата атмосфера на робството.

По време на възстанията, цѣла Ромъния е била наводнена съ българи-градинари отъ Лѣсковецъ, които сж услужвали на гладуващитѣ хжшове въ Гюргево, Браила и Букурещъ; нѣкои отъ тия градинари сж постжпвали въ четитѣ на българскитѣ войводи, но общо, тия градинари сж носили, носятъ и днесъ спекулативния духъ на коравия българинъ и не сж до тамъ погаждали съ патриотизма на емигрантитѣ — хармиитѣ и хъшоветѣ въ Ромъния. Тази жестока спекулативность е накарала да останатъ много лѣсковски граждани по пияцитѣ въ Ромъния и да продаватъ „по грошъ зелевия листъ“ на руската войска, която отиваше да освобождава България въ 1877 година“.

Това временно емигриране извънъ Лѣсковецъ на лѣсковскитѣ градинари преди освобождението, става широко движение следъ робството и днесъ добива голѣма опитность, като се наследява и по традиция и става поминъкъ за една голѣма часть отъ населението на Лѣсковецъ и изобщо на Горна-Орѣховска околия, откждето, заедно съ Еленска и Търновска околии, емигрирането всѣка година на гранинари изъ Европа се изчислява надъ 20,000 души.

Отъ Лѣсковецъ всѣка ранна пролѣть сж отпжтували съ „газди“ (главатари на градинарскитѣ групи) да дирятъ печалби по широкия божи свѣтъ, срѣдно по 1500 души. Така лѣсковскитѣ градинари проникватъ изъ цѣла срѣдна, източна и югоизточна Европа. Отъ брѣговетѣ на Каспийско море, отъ Батумъ и Тифлисъ до Уралскитѣ планини, въ Сибиръ, даже въ най-отдалеченитѣ кжтове на източна Русия, въ Полша, въ южна Германия, Австрия, Унгария, Чехия, Юго-

---

1) Вж. Маринъ Ст. Сираковъ — Градинаритѣ отъ Търновско въ странство. В.-Търново 1922 год.

славия и др., като тамъ, кѫдето сѫ работили, сѫ конкурирали мѣстното производство и сѫ удивили свѣта съ вещината и организацията на своята работа и деликатенъ занаятъ.

Разбира се, емигрирането на лѣсковчанитѣ извънъ България, е допринесло твърде много за материалното процъвтяване на Лѣсковецъ, а заедно съ това и за неговото културно и просвѣтно издигане, като е дало своя отпечатъкъ на всичкитѣ добри и лоши прояви на цивилизацията, донесени отъ чужбина.

Емигрантитѣ градинари, които сѫ излизали всѣка година отъ Лѣсковецъ и сѫ отивали да дирятъ печалба отъ своя трудъ въ чужбина, сѫ се завръщали наесень въ повечето случаи доволни отъ своята работа, съ кемери злато, съ богати подаръци и скѫпи дрехи армаганъ. Така Лѣсковецъ започва икономически силно да се повдига и за скоро време, той нараства до 2000 кѫщи, като доминира въ всѣко отношение надъ околнитѣ градове и села, съ своитѣ богатства. Талпенитѣ малки кѫщички започватъ да се събарятъ и на тѣхно мѣсто се издигатъ хубави, солидни, двуетажни сгради, съ градини, оградени съ каменни зидове; меритѣ, нивитѣ, лозята и градинитѣ на Лѣсковецъ започватъ да се уголѣмяватъ и разширяватъ всѣка година, до като започватъ да граничатъ съ далечнитѣ села: Драгижево, Козаревецъ, Циганово, Шерметя и др. Въ противовесъ на миналото, работната лѣсковчанка започва да обръща внимание на своята натруфеность въ облѣклото си — отъ кадифе и коприна — и прави впечатление на влияние отъ донесената външна култура.

Заедно съ икономическото повдигане, той започва да расте и въ културно и просвѣтно отношение. Още въ 1820 година е било възобновено българско училище. Въ 1844 година се построява друго такова училище, въ махалата „Св. Георги“, а по-късно, въ 1856 година, се отваря още едно ново, по-голѣмо училище, което на 11 май 1871 година става гимназия, съ шесть класа. Тая гимназия сѫществува до 1874 година, следъ което се отваря Духовна семинария при монастира „Св. Петъръ и Павелъ“.

Лѣсковчанитѣ сѫ били добри патриоти и съ гръцкото духовенство, въ епохата подъ робството ни, сѫ водили открита и смѣла борба. Тукъ се е подвизавалъ, като пръвъ подбудитель на народната съвѣсть Негово Високо Пр. Архимандритъ Максимъ Райковичъ (1801—1874) год. въ близкия монастиръ (на 2 клм. отъ града), като игуменъ; такъвъ сѫщо е билъ известниятъ нашъ родолюбецъ Иларионъ Макариополски, (1812—1875) които сѫ указали силно влияние въ борбата за нашето духовно и политическо робство. Като зовъ за духовната борба е било изгарянето на гръцкитѣ книги[1]) и изгонването на гръцкитѣ свещеници изъ Лѣсковецъ.

Не само лѣсковчанитѣ сж се проявили въ борбитѣ срещу гръцкото духовенство — тѣ сж взимали и живо участие въ всѣко народополезно дѣло и сж служили преданно предъ олтаря на родината. Така, още презъ 1828 г., въ време на „гръцката буна“, лѣсковчани сж взимали участие въ борбата срещу петвѣковния тиранинъ. Въ Кримската война презъ 1853 г. лѣсковчани се записватъ като доброволци въ редоветѣ на руската армия. По времето на „дѣдо Николакевата буна“, когато се образувала чета, подъ водителството на капитанъ Никола, на 31 юлий 1856 година, въ Петропавловския монастиръ се образува цѣла чета отъ лѣсковчани, готови да мратъ за свободата на България; презъ 1862 година отново тукъ се развѣва знамето за свободата, инициативата за което бива донесена отъ Раковски. Лѣсковецъ сжщо е билъ свърталище и на дякона Левски, който още въ 1869 година е образувалъ тукъ ревелюционни комитети.

Едва ли има друга околность въ България, съ земя по-рационално обработена, така внимателно и грижливо засадена съ различни овощни дръвчета, както Лѣсковския край. Градътъ Лѣсковецъ е заобиколенъ съ около 20,000 декара американски лозя, които даватъ при плодородна година около 4,000,000 литри доброкачествено вино, което не отстжпва на много винарски центрове въ страната. Презъ 1926 год. градътъ бѣ посетенъ отъ чуждестранни фирми за износъ на вина и бѣха изнесени около 400,000 литри вино въ чужбина. Удвоенъ е сжщо износътъ на десертни грозда въ голѣми количества, особено сортътъ „Афузъ-Али“ — едно отъ най-хубавитѣ грозда въ тоя край, което се експедира за Виена и други европейски пазари.

Войнитѣ измѣниха на добрия му икономически напредъкъ и попрѣчиха на жителитѣ му да емигриратъ въ редица чужди държави. Стреснати отъ грозящата ги беднотия обитателитѣ му, нѣкои отъ тѣхъ се изселиха, а други — туриха начало на своето ново икомическо развитие. Така се образува фруктовиятъ пазаръ край Лѣсковецъ, при днешната му гара. Лѣсковчани сж хора на производителния трудъ. За скоро време тѣ схванаха необходимостьта отъ подобрение на плодоветѣ и гроздата за износъ. Благоприятниятъ климатъ, земята наоколо и географското положение сж допринесли за разрастването и подобрението на овощарството и лозарството. Най-рано тукъ зрѣятъ черешитѣ. Следъ черешитѣ — зарзалитѣ и крушитѣ. Прасковитѣ почватъ да зрѣятъ отъ ранно лѣто, до късна есень. Тукъ има насадени голѣми градини съ дюли и орѣхи. Обработката на земята около Лѣсковецъ представява въ общъ видъ, като частна овощна градина. „Никжде въ Европа и въ обиколката си въ България не можахъ да видя такава хубава и съ такава рационална обработка земя съ лозя и градина, както въ Лѣсковецъ“, се е произнесълъ за Лѣсковецъ голѣмиятъ французки агрономъ и лозарь, г. Феной. А Иричекъ[1]) пише:

---

[1]) Вж. биографията на Н. Д. Козлевъ, сп. „Родна мисъль“, год. III, кн. VII—X стр. 296—339. Плѣвенъ, 1923 г.

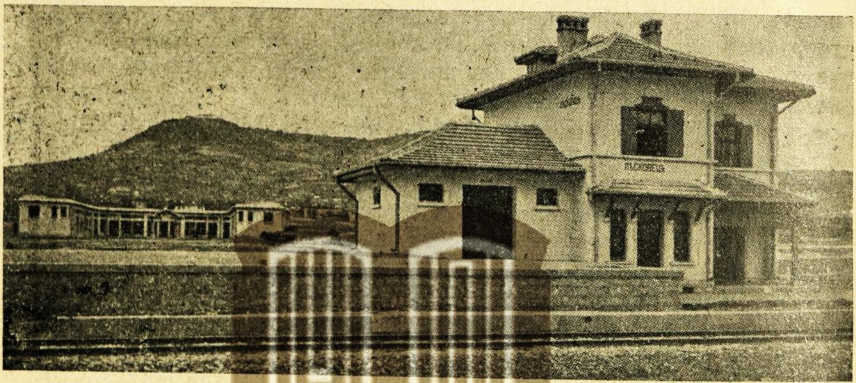

Фиг 53. Гарата въ гр. Лѣсковецъ съ фруктовиятъ пазаръ, открита презъ времето на бившия Министъръ на желѣзницитѣ проф. Петко Стайновъ, при голѣми тържества на 26. X. 1930 г.

„Окото се освежава отъ промѣнливата пъстрота на яснитѣ бои: тукъ виждашъ поле, пълно съ нивя, овощни градини, сѣнчести кории, заможни села, сиви скали, течащи води, сини планини и балканския снѣгъ. Покрайнината подъ политѣ (на Арбанашкитѣ възвишения) е най-обработениятъ кжтъ въ цѣла България, единствениятъ край въ цѣлата страна, гдето всѣки кжсъ земя е оползотворенъ. Погледитѣ на пжтешеника се привличатъ отъ две градчета — Горна-Орѣховица и Лѣсковецъ, отдалечени 1—2 клм. отъ върха съ своитѣ бѣли кжщички, червени стрѣхи и лъскави червени кубета. . “

Поради своето географско мѣсторазположение, Лѣсковецъ не може да се развие въ търговски градъ. Градската община е съ селски приходи и общинскиятъ бюджетъ се съставя само отъ облагането на гражданитѣ по работната земя, която иматъ. Лѣсковецъ бавно умира. Построената миналата годината желѣзопжтна линия до гара Горна-Орѣховица, която отстои на около 6 клм. отъ Лѣсковецъ, допринесе за икономическото му повдигане.

За замирането на Лѣсковецъ, безспорно, една отъ главнитѣ причини е широката образованость, която лѣсковскитѣ градинари дадоха на своитѣ деца, които нѣма днесъ

---

1)Д-ръ К. Иричекъ — Княжество България, томъ I.

кѫде да приложатъ своя трудъ, като срѣдство за препитание. Така, една часть отъ неговата интелигенция и младата генерация дири поминъкъ извънъ Лѣсковецъ.

Родоначалничка на видната фамилия Бурови, въ Лѣсковецъ е **Станка Ат. Бурова**1), най-голѣмата сестра на известния български родолюбецъ и духовенъ деецъ **Илариoнъ Макариополски**. Презъ 1825 година се оженва за Атанасъ Ат. Буровъ и имала четирма синове: Анастасъ, Цони, Илия и Димитъръ. Станка млада овдовѣла. Обаче, изпитанията, които живота й поднесълъ, не сѫкрушили будниятъ духъ и тя смѣло и мѫдро продължила работата на мѫжа си, докато отраснали синоветѣ й, които поели търговията подъ нейнитѣ мѫдри упѫтвания. За издигане на това семейство, не малко допринесълъ и братъ й — тогавашенъ Търновски митрополитъ и ректоръ на Петропавловския монастиръ, като давалъ добри съвети и напѫтствувалъ сестра си въ живота.

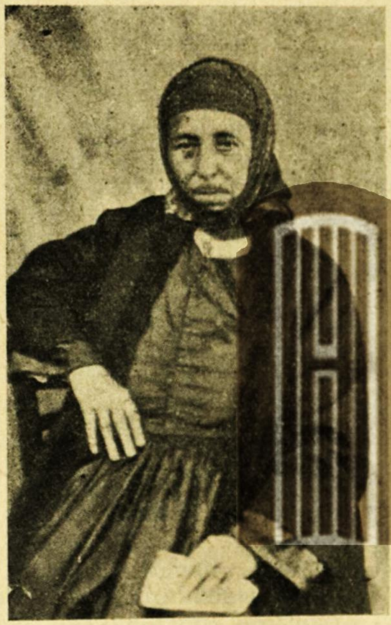

Фиг. 54. **Станка А. Бурова.**
(Снимка отъ 1855 год.)

Съ непресъхваща енергия въ работата, разпоредителность и строгъ моралъ, тя е служила за примѣръ и дълго време въ Лѣсковецъ името на **Танахчинитѣ** е било синонимъ на трудолюбивитѣ и будни чеда на баба Танасица, която направлявала младитѣ си и способни синове.

Като еленчанка, кѫщата й е била отворена всѣкога за всички еленчани и колибари, които идвали по търговия, която била твърде оживена тогава въ Лѣсковецъ. Къмъ всички е била вежлива, отслужлива и гостроприемна. Всичкитѣ тия качества благоприятствували да се увеличатъ тър-

---

1) Баба на Атанасъ Д. Буровъ, шефъ на обединената Народно-прогресивна партия и бившъ Министъръ на Външнитѣ работи въ кабинета на Андр. Ляпчевъ презъ 1927—1931 год. — Прабаба на Димо Кйорчевъ, шефъ на Националъ-либералната партия. Слѣпата сѫдба решила, щото, шефоветѣ на двата противни политически лагери — либерали и консерватори, да сж роднина помежду си — братовчеди.

говскитѣ ѝ връзка въ околностьта; работата се утроила и печалбитѣ за скоро време порастнали.

По нейно желание, следъ смъртьта ѝ на 5. IV. 1888 година, тя е била погребана въ подреденитѣ гробища на девическия монастиръ „Св. Никола" въ Арбанаси, кѫдето и сега стои надгробно каменно паметниче съ скроменъ надписъ, за да спомня за живота ѝ, който може да служи за примѣръ и назидание на днешното поколение. (1803—1888)

Лѣсковецъ е далъ нѣколко достойни имена въ историята на нашата литература. Тукъ е родното мѣсто на Цани Гинчевъ Шкипърневъ, (1832—1894 год.), старъ български битовъ писатель и книжовникъ, който, като съвременникъ на епохата ни подъ робството, е черпилъ сюжети и картини отъ това робство и пластично ни е предалъ тоя мѫченически животъ и страданията на българина въ борбата за своето освобождение, въ нѣколко свои повести.

Навършватъ се сто години отъ рождението на тоя битовъ писатель, известенъ още като добъръ баснописецъ, педагогъ и учитель, преди и следъ освобождението ни отъ турското робство.

Фиг. 55. Цани Гинчевъ.

Цани Гинчевъ[1] е роденъ въ гр. Лѣсковецъ въ 1832 година. Той се е училъ най-напредъ въ родното си мѣсто на тогавашното учение — наустницата и псалтиря. Известно е, че въ родния му градъ се възобновява сѫществующето чисто българско училище въ 1820 година и отъ тамъ се пръскатъ първитѣ искри на просвѣтата презъ епохата на турското подтисничество и фанариотско иго. Тамъ се е подвизавалъ по-преди и Максимъ Райковичъ (1801—1874 г.), който е оставилъ бразди на любовь къмъ родния езикъ и народно пробуждане.

Цани Гинчевъ е училъ и въ Търново, при Никола Михайловски. Следъ това нѣколко години е работилъ градинарство въ Букурещъ и Бѣлградъ; въ сръбската столица у него се заражда мисъльта да спести пари отъ своя черенъ трудъ отъ „бахчата“ и да постѫпи на учение въ тамошната гимназия. Тоя поривъ се осѫществилъ и по-късно, жадната му за наука душа го пониса въ Русия, кѫдето като волнослушатель той следва естественитѣ науки въ Киевския университетъ. Отъ 1862 до 1869 година той учителствува вече въ Кара-гачъ (Бесарабия), а после 3 години въ Русе. Априлското възстание презъ 1876 година го заварва учитель въ Габровската гимназия. Народнитѣ възстания срещу турското робство намиратъ отзвукъ и въ неговото борческо сърдце и той излежалъ два месеца въ Търновския затворъ, като уличенъ въ народнитѣ борби и отъ тамъ го освобождаватъ рускитѣ войски презъ 1877 година. Следъ освобождението заемалъ разни видни обществени служби и е билъ избиранъ за народенъ представитель въ I-во Велико народно събрание за учредяване на конституцията въ В.-Търново. Дълги години Гинчевъ е билъ училищенъ инспекторъ въ Врачанско и Орѣховско, а следъ това учитель въ Ломъ и Търново.

---

[1] Биографията публикувахме въ сп. „Нива" год. VI. бр. 20 отъ 11. III. 1932 година.

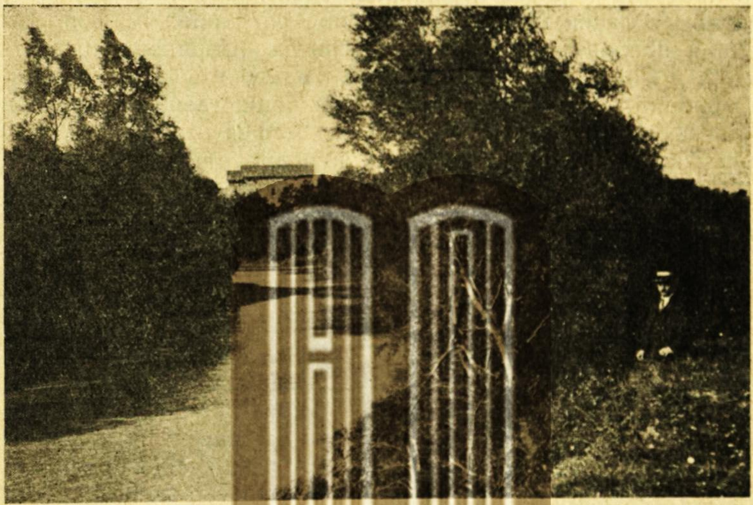

Фиг. 56. Живописния изгледъ при мелница „Гиранъ“.

На книжовната му дейность принадлежатъ „Български басни“, които издалъ въ Русе презъ 1870 год., а следъ това второ издание въ Търново въ 1883 година; баладата „Две тополи“, печатана въ Цариградъ въ 1872 година. Други негови работи сѫ повеститѣ му „Зиналата стена“ и „Женитбата“. Една отъ най-художественитѣ му повести е „Ганчо Косерката“, въ която съ рѣдка непосрѣдственость и сила рисува страданията на българскитѣ селяни отъ изчезналото днесъ село „Гиранъ“ при Лѣсковецъ и страшнитѣ мжчения отъ жената на Рашидъ бея, който ималъ чифлици тамъ. Съ голѣма художествена картинность сж нарисувани тия страдания, както и величавитѣ подвизи на юначния Косерката, въ чийто образъ Гинчевъ е въплотилъ бунтовния елементъ въ душата на поробения и унизенъ въ робството българинъ и неговото жестоко отмъщение на петвѣковния тиранинъ.

Цани Гинчевъ е билъ неуморенъ ратникъ за народната просвѣта и родна книжнина. Редактиралъ е сп. „Трудъ“, печаталъ е разни стихове въ „Период. списание“ и събиралъ народни предания, приказки и пѣсни въ „Цариградски вестникъ“, „Македония“ и „Училище“, съ подписъ Шкипърневъ. До дълбока старость отдаденъ на обществена и културна дейность, го заварва и смъртьта, въ София на 26 юлий 1894 година, когато отива на единъ журналистически конгресъ.

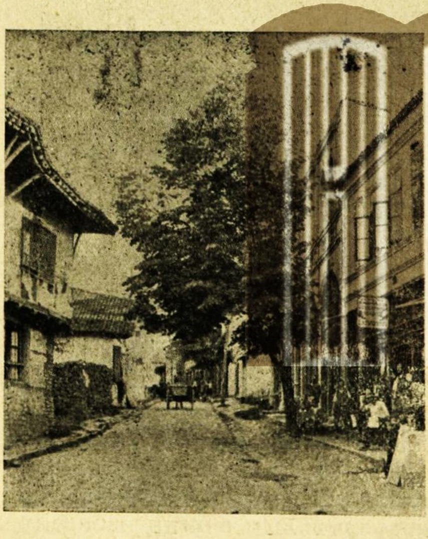

Фиг. 57. Улица въ Лѣсковецъ.

На 6 километра отъ Горна-Орѣховица и Лѣсковецъ, край пѣнливитѣ бистри води на Янтра, отъ незапомнени години срѣдъ кичеста зеленина и пѣсеньта на птичкитѣ е шумѣла Гиранската шесткамъкова воденица. Тукъ сж били сараитѣ на Рашидъ бея, а на близо: прочутото историческо селце Гиранъ, описано отъ Цани Гинчевъ въ повестьта му „Ганчо Косерката“.

Будното око на Ст. Стамболовъ следъ освобождението се спира на това прелестно кжтче и въ съдружие съ Парашкева Дуневъ откриватъ това мѣсто, кждето нѣкога е цъвтѣлъ живота на Гиранския бей и започватъ постройката на една модерна мелница. Презъ 1905 година тази мелница се откупува отъ фирмата Д. А Буровъ & С-ие и я доосъвършенствува съ всички най-модерни швейцарски валцове, турбини и машини, които днесъ въ продължение на 24 часа, произвеждатъ 30.000 килограма брашно.

Така на мѣстото на онова турско здание отъ преди освобождението, днесъ виждаме ново четириетажно здание на мелница „Гиранъ“, чийто четири златни гръмоотводи бодатъ небесата.

Който не е ходилъ на това поетично кжтче, кждето

Янтра омайно лакатуши и не се е удивлявалъ на чаровната гледка отъ Бейската кория — само той не може да почувствува омаята, която се крие въ онова поетично кжтче при Гиранъ. (Гледай фиг. 56 на стр. 153).

Лѣсковецъ е родно мѣсто и на другъ литераторъ и поетъ — Ник. Д. Козлевъ (1824—1902 г.) онзи възторженъ нашъ епикъ, който въ звучни строфи възпѣ въ една възвишена поема легендитѣ и подвизитѣ на националния лѣсковски герой Хайдутъ Сидеръ, прославенъ и въ далечната околность, като силенъ и непобедимъ юнакъ, съ още по-яки биволи, съ който срещалъ и покосилъ турския разбойникъ — Черъ арапа. Съвременикъ и свидетель на страданията, които сж изживѣли българитѣ подъ ятагана на страшния турски разбойникъ, както и легендитѣ за силата на юначния хайдутъ Сидера, който е билъ и цѣло страшилище за турцитѣ — сж били предметъ на една крайно изискана художествена творба по народенъ мотивъ, чиято сила е добила широка известность и приемъ у българскитѣ читатели въ миналото и днесъ служи като образецъ на художествено постижение въ учебницитѣ за нашитѣ гимназии. Писана твърде отдавна, въ 1866 година, тая поема на Козлевъ не е загубила и днесъ нищо отъ своята поетичность и сила. Друга негова работа е книгата — „Историята на хайдутъ Сидеря и неговия биволъ Голя“, издадена въ 1876 година, въ която дава страници отъ живота на тоя юначенъ герой отъ Лѣсковецъ, който съ желѣзната си сила е билъ бичъ за турцитѣ, които го наричали Дели Сидеръ.

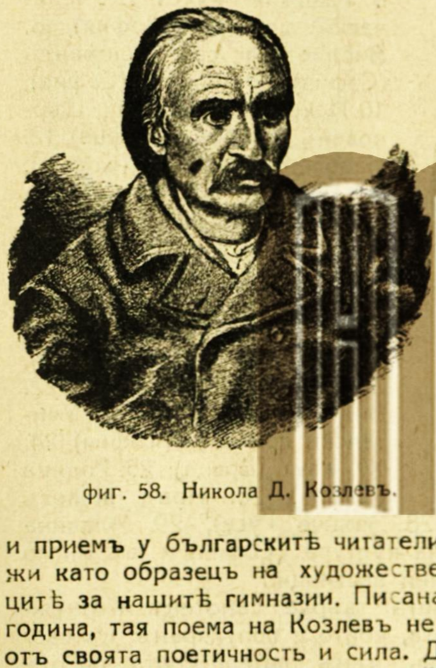

фиг. 58. Никола Д. Козлевъ.

Въ Лѣсковецъ е роденъ сжщо така нашия белетристъ и книжовникъ Моско Московъ презъ 1863 год. Първоначалното си образование този нашъ писатель е получилъ въ родния си градъ, а срѣдното, въ Одеса, следъ което продължилъ висшето си въ Женева.

Учителствувалъ една година въ Лѣсковецъ, четири години въ Русе и 40 години въ Търново. Билъ е една година директоръ въ Лѣсковското трикласно училище, една година въ Търновската девическа гимназия, 13 години въ

Търновската девическа прогимназия и 9 години директоръ на Народната библиотека въ Търново.

Книгитѣ, които е написалъ, списанията и вестницитѣ, въ които е вземалъ участие въ продължение на 45 години сочатъ голѣмото му дѣло.

Ето въ кои по-главни списания и вестници е вземалъ участие М. Московъ:

1. Свѣтлина (София), 2. Македонецъ (Русе), 3. Македония (Русе), 4. Наука (Пловдивъ), 5. Трудъ (Търново), 6. Развитие (Русе), 7. Ученически другарь (София), 8. Библиотека св. Климентъ (София), 9. Деница (София), 10. Искра (Шуменъ), 11. Църковенъ вестникъ (София), 12. Народенъ стражъ (София), 13. Българска сбирка (София), 14. България (София), 15. Ратникъ (Русе), 16. День (София), 17. Миръ (София), 18. Вечерна поща (София), 19. Речь (София), 20. Литературни записки (Свищовъ), 21. Звѣзда (Търново), 22. Видѣлина (София), 23. Учителски прегледъ (София), 24. XX вѣкъ (Враца), 25. Родина (София), 26. Новъ животъ (София), 27. Юноша (Русе), 28. Звънче (Русе), 29. Младина (Казанлъкъ), 30. Художествена култура (София) и въ много други провинциални и столични вестници.

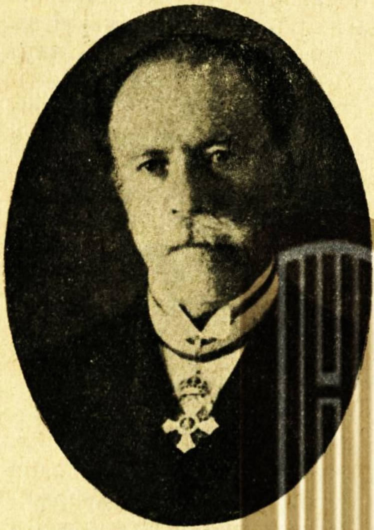

фиг. 59. Моско Московъ

Моско Московъ е единъ твърде самотенъ и отчужденъ писатель въ провинцията, който е популяренъ съ своята трудолюбивость и любовь къмъ литературата ни отъ дълги години. Не сж угаснали въ неговото сърдце, макаръ, че е далъ на родната ни книжнина до днесъ повече отъ тридесеть книги — искритѣ на писателя — и той бавно твори културното дѣло на общественика и културтрегера въ полето на родната ни книжнина, скроменъ и отчужденъ отъ хората, които сѣкашъ сж забравили у насъ имената на роднитѣ писатели и не се интересуватъ отъ ония наши хубави български градове, които сж били честити да ги дадатъ на България. . .

Другъ културенъ деецъ на Лѣсковецъ е **Иванъ Стратевъ**. Роденъ е на 2 декември 1885 година въ Лѣсковецъ. Свършилъ е гимназия въ Търново и Софийския университетъ по филология и литература.

Издалъ е следнитѣ литературни произведения:

1. Новитѣ проблѣски, драма въ 5 действия — 1911 година; 2. Мълвата, драма въ 4 действия — 1912 година; 3. Архимандритъ Максимъ Райковичъ — 1912 година; 4 Награда, драма въ 4 действия — 1929 година; 5. Подготовка на възстанието въ Горно-Орѣховска революционна околия — 1926 година. Отъ тази твърде ценна книга на г. Стратевъ цитирахме на нѣколко мѣста въ нашата история на Горна-Орѣховица.

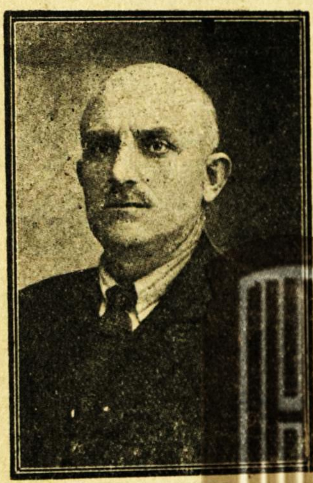

Фиг. 60. Иванъ Стратевъ.

Освенъ тия издания Иванъ Стратевъ е превелъ:

1. Дѣлото на Мария Спиридонова, отъ М. — 1906 година; 2: Иванъ Ивановъ виновенъ, фарсъ отъ Билибинъ — 1907 година; 3. Иванъ Ивановъ, драма отъ Ан. Чеховъ — 1908 година; 4. Леля Улрика, драма отъ Гунаръ Хайбергъ — 1913 година.

Той е единъ отъ родолюбивитѣ български писатели отъ тоя край.

Между многото благодетели на гр. Лѣсковецъ личи и името на Аврамъ Ив. Беровъ, роденъ презъ 1829 година отъ бедни родители. Презъ 1848 година заминава на бахча въ гр. Крайова. Слабото му тѣлосложение и тежкия градинарски животъ не му понесълъ и следъ това става тамъ бакалинъ. Работата му отива добре. Съ честность и постоянство бързо разбогатялъ. Преди смъртьта си, между другитѣ му дарения е и сумата отъ 5000 златни наполеона за изграждане на училището въ родния му гр. Лѣсковецъ. Той е починалъ ергенъ въ гр. Крайова презъ 1884 година.

Тукъ е роденъ и журналиста Ан. Байчевъ.

По-видни фамилии, които сж взимали живо участие въ обществения животъ на града сж: хаджи Илия, хаджи Цони Бурови, Узунови, Жекови, Пимпиреви, Козлеви, Слабакови, Паскови, Куркеви, Цонзарови, Хрулеви, Берови, Добри Ганчевъ, Стателови и др. Между имената на обществеництѣ отъ гр. Лѣсковецъ е и името на Николай Слѣпий — писатель, слѣпъ, който е оставилъ нѣколко интересни книги между които е — Злий Гений, романъ изданенъ въ три тома. Издалъ е и нѣколко драматични произве

Дентосуго

Въ Лѣсковецъ е откритъ до старото читалище единъ римски надписъ, който г. Ив. Д. Буровъ бѣше любезенъ да ни предаде. Надписътъ се чете:

D (*is*) *M* (*anibus*) *Severo Severi filio* *bul* (*eutae*) *vix* (*it*) *an* (*nis*) XLV *Dentusugi Sgerulonis* *fil* (*ia*) *coniunx et Silvanus* *et Marcus fil* (*ii*) *h* (*eredes*) *f* (*aciendum*) c (*uraverunt*)	*На подземнитѣ богове! На Севера, синъ Северовъ, градски съветникъ,* (*който*) *живѣ 45 години.* *Съпругата му Дентосуго, дъщеря на Сгерулона, и синоветѣ* (*му*) *Силванъ и Маркъ* (*негови*) *наследници се погрижиха да бжде направенъ* (*този паметникъ*)

Въ тоя надписъ най-важното е името на жената на умрѣлия. Името на тая жена Дентосуго е нито латинско, нито гръцко, а навѣрно е тракийско, както и името на баща ѝ Сгерулонусъ. Никжде другаде подобни имена не се срещатъ.

Покойниятъ Северъ Северовъ, въ паметь на когото е въздигната надгробната плоча, е билъ градски съветникъ (buleuta), навѣрно на града Никополъ (сега развалини Никюпъ).

Тоя надписъ и самиятъ паметникъ е издаденъ и описанъ най-напредъ отъ Ф. Каницъ, обаче, съ нѣкои погрѣшки въ текста на надписа; наново е билъ издаденъ отъ Шкорпилъ, по чийто преписъ го предаваме. М. Московъ е писалъ за тоя надписъ въ списанието „Българска сбирка“ отъ 1. IV. 1905 г., обаче текстътъ и преводътъ не сж предадени добре.

Въ подобни случаи трѣбва да се спазва най-голѣма точность при преписването. Сега обикновено прибѣгватъ до фотографиране или до книженъ отпечатъкъ. Прочитането пъкъ и издаването трѣбва да става отъ специалисти, защото иначе най-малката грѣшка обърква смисъла.

Въ Горна-Орѣховица сжщо има единъ камъкъ въ двора на черквата „Св. Петъръ“ съ римски надписъ:

Надписътъ се чете:	Преводъ:
D (*is*) *M* (*anibus*) *Tib* (*erius*) *Claud* (*ius*) *Tib* (*erii*) *f* (*ilius*) *Sergia* *Nicopoli* N*iger vet* (*eranus*) *leg* (*ionis*) *I Ital* (*icae*) *vi* (*xit*) *an* (*nis*) LX *Tib* (*erius*) *Cl* (*audius*) *Zoticus* *lib* (*ertus*) *et he* (*res*) *f* (*aciendum*) *c* (*uravit*)	*На подземнитѣ богове! Тиберий Клавдий Нигеръ, синъ на Тиберия отъ* (*трибата*) *Сергия на* (*града*) *Никополъ, ветеранъ отъ I Италийски легионъ живѣ 60 години.* *Тиберий Клавдий Зотикъ, волноотпущеникъ и* (*неговъ*) *наследникъ, се погрижи за направата* (*на този паметникъ*).

На подземнитѣ богове — D. M. или прочетено Dis manibus1). Това е обикновената формула, съ която започватъ латинскитѣ надгробни надписи; това е единъ видъ посвещение и обръщане къмъ боговетѣ, които споредъ вѣрванията на римлянитѣ сѫ владѣяли въ подземния миръ надъ душитѣ на умрѣлитѣ.

Плочата е била поставена надъ гроба на Тиберия Клавдия Нигеръ, синъ Тибериевъ, отъ трибата Сергия на града Никополъ и ветеранъ отъ I Италийски легионъ.

За направата и поставянето на надгробната плоча се погрижилъ Тиберий Клавдий Зотикъ волноотпущеникъ и наследникъ на умрѣлия.

Тиберий Клавдий Зотикъ, който се погрижилъ за направата на надгробния камъкъ е волноотпущеникъ (libertus) на умрѣлия, т е. Зотикъ е билъ робъ на починалия ветеранъ, който му дарувалъ свободата и го направилъ свой наследникъ. Зотикъ отъ признателность и почитание издигналъ надгробенъ паметникъ на починалия свой благодетель.

Триба (tribus) е означавало първоначално едно отъ тритѣ военни и административни дѣления на града Римъ. Въ последствие броятъ на трибитѣ се увеличилъ и тѣхното значение се измѣнило. Въ случая „триба“ означава градска часть на града Никополъ (сега развалини, стари Никюпъ на р. Росица) Nicopolis ad Istrum или ad Haemus.

Тиберий Клавдий Нигеръ е билъ ветеранъ отъ I Италийски легионъ, чийто главенъ станъ е билъ въ Novae (сега градище „Стъкленъ“, при Свищовъ). Обикновенно римскитѣ легионери следъ тѣхното уволнение сѫ оставали и сѫ се поселвали въ страната, кѫдето ги заварвало уволнението. Тиберий Клавдий Нигеръ се билъ поселилъ въ Никополъ. Камъкътъ навѣрно е е пренесенъ отъ Никюпъ въ Г.-Орѣховица.

Тоя надписъ е издаванъ и другъ пѫть.

Въ 1867 година консулътъ Шой намѣрилъ тоя латински осмореденъ надписъ въ църквата „Св. Петъръ“, тогава наричана „Св. Апостоли“. Той билъ издълбанъ върху надгробенъ камъкъ, забитъ въ гробищата на църквата, съ лавровъ венецъ и посветенъ на единъ ветеранъ отъ I Италийски легионъ. Каницъ, както и Шой сѫщо пишатъ за този надгробенъ камъкъ, обаче, надписа не го подробоно писватъ, нито дава превода му.

Тоя надписъ е важенъ, защото изобщо латинскитѣ надписи отъ Никополъ сѫ малобройни; обикновенно тѣ сѫ на гръцки езикъ. Интересенъ е още, защото въ него се поменува името на трибата Сергия, една отъ трибитѣ на Римъ.

---

1) И двата латински надписа — въ Лѣсковецъ и при черквата „Св Петъръ“ въ Горна-Орѣховица провѣри и прегледа младия археологъ Д. П. Димитровъ, комуто сѫщо има да благодаримъ.

X.

АРБАНАСИ.

страници отъ неговата история

Фиг. 61. „Царската кѫща“.

Тъмни сѫ сѣнкитѣ на преданията, оцѣлели отъ гроба на годинитѣ и вѣковетѣ, които идатъ да ни разтворятъ страницитѣ отъ историята на старинното село Арбанаси — резиденция на българскитѣ патриарси, велможи и боляри отъ второто българско царство[1]).

За старинното Арбанаси, за неговото тъмно и далечно битие и неговото интересно минало би могло много да се узнае и научи, ако да бѣше се запазила писаната — според едно предание — хронология за това рѣдко поселище въ България, която книга се пазила, скѫтана въ една отъ църквитѣ на това село. Споредъ разказитѣ на стари и грамотни хора, които сѫ чели откѫслеци отъ тази интересна история, тя била предадена отъ попъ Иванча на единъ руски професоръ въ време на освободителната война въ 1877/78 година, който обещалъ да я занесе въ Ермитража въ Петербургъ.

Споредъ твърденията на попъ х. Христа отъ Лѣско-[illegible]тъ този свещеникъ му показвалъ тази книга, въ [illegible]ча историята на селото Арбанаси, а сѫщо

Цоневъ — с. Арбанаси сп. „Нива“

така, кога били основани Горна и Долна Орѣховица и Лѣсковецъ. Уви! Изчезналъ този важенъ писменъ документъ за историята на тия поселища — изгубилъ се единъ богатъ приносъ къмъ съкровищницата на родната история.

За старата история на Арбанаси сж се запазили само нѣколко откжслечни писмени следи, кондики и бележки по страницитѣ на черковнитѣ книги, които говорятъ за неговото битие, забулено въ мъглата на нѣколко столѣтия.

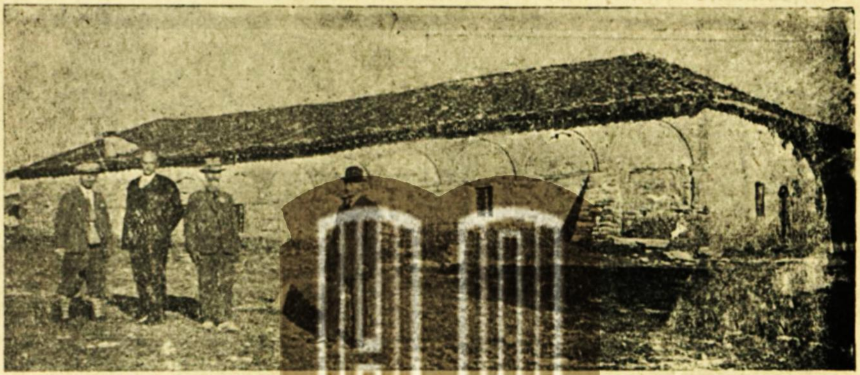

Фиг. 62. Церквата „Рождество Христово“.

Пръвъ П. Р. **Славейковъ** е писалъ за Арбанаси. Споредъ него заселването на Арбанаси е станало въ времето на царь Самуила, когато превзелъ гръцкия градъ Лариса въ Тесалия и преселилъ жителитѣ му въ вжтрешностьта на България[1]).

Георги Ст. Раковски[2]), твърди, че царь Иванъ Асенъ II. (1212—1245 г.), който се влюбилъ въ дъщерята на пленения Киръ Теодоръ Комнинъ, се оженва за нея и довелъ съ себе си нейнитѣ придворни дами и покоренитѣ албански първенци отъ Епиръ, които поселилъ на рида на сегашното Арбанаси.

Това обяснение за заселването на Арбанаси се засилва и отъ надписа[3]), който имаме останалъ отъ Иванъ Асеня II върху една отъ колонитѣ на съградената отъ него църква „Св. Четиридесеть мжченици“ въ Търново въ 1230 година, кждето се говори изрично, че Иванъ Асенъ II между

---

1) Вж. П. Р. **Славейковъ** — България подъ турско господаруване и най-вече въ 15-и и 16-и вѣкъ. Сп. „**Читалище**“, год. III. стр. 488.

2) Ibid. Стр. 489.

3) Вж. Х. С. Даскаловъ — Открития въ древной столицѣ Болгарской Терновѣ. Москвѣ. 1859 г. стр. 18.

друго превзелъ цѣлата гръцка, сръбска и албанска земя и латинска до Цариградъ.

По-късно Славейковъ1) се отказва отъ своето по-първо твърдение за Самуиловото заселване и поддържа предположението, че Арбанаси е заселено не само отъ албанци-гърци, но и отъ албанци-власи, едновременно съ Мосхополъ въ Гйорджанско, Корица, което станало въ началото на XVI в. Това ново свое твърдение Славейковъ поддържа, сѫдейки по езика, който останалъ запазенъ въ Арбанаси и който не показвалъ да е по-стариненъ и отъ по-благородно произхождение, но домашенъ влашки езикъ, а освенъ това като неоспоримо доказателство посочва и факта, че при обсадата на Търново и падането му подъ властьта на турцитѣ въ 1393 г. немислимо е да останатъ неразграбени и неразрушени кѫщитѣ на Арбанаси.

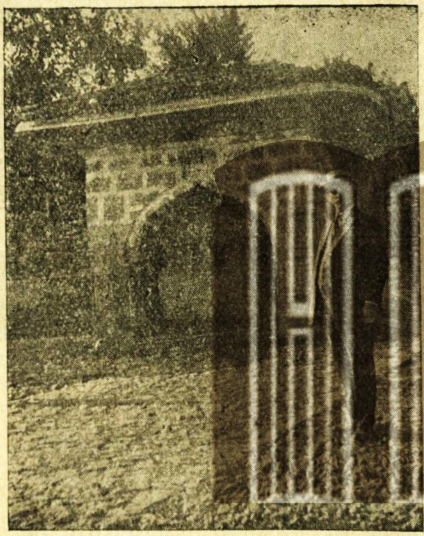

фиг. 63. „Коконската“ чешма въ Арбанаси, построена въ 1786 год. отъ Мехмедъ Саидъ ага, който въ стихове е възпѣлъ на арабски езикъ хубавата вода, за която се казва, че който я гледа и пие ще му даде свѣтлина на очитѣ и душата.

Сѫществуватъ нѣколко предания за основаването на Арбанаси. Споредъ едно такова1), преди около 600 години, когато единъ отъ последнитѣ български царе на Второто българско царство, Иванъ Шишманъ, се оженилъ за гръцката царкиня Ирина, тя довела съ свитата си четиридесеть фамилии, дъщеритѣ, на които се оженили за синоветѣ на българскитѣ придворни боляри и велможи. Понеже на Трапезица нѣмало достатъчно мѣсто, за да се заселятъ всички придворни на гръцката царица, дворцовиятъ лѣкарь избралъ Арбанашката рѫтлина за подходящо мѣсто за заселване и резиденция на царския дворъ, заедно съ гоститѣ на царица Ирина. За тѣлохранители и домашни слуги тѣ водили съ себе си едно значително число албанци. (Знае се, обаче, че царь Иванъ Шишманъ е билъ зетъ на сръбския князъ Лазаръ).

Подиръ завоюването на Второто българско цар-

---

1) Вж. Д-ръ К. Русевичъ — Чудотворната църква, в. „Росица“, бр. 27 отъ 13. V. 1930 г.

ство въ 1393 година и падането на Търново подъ турцитѣ, придворнитѣ велможи на царица Ирина въ Арбанаси били подложени подъ ножъ. Баязидъ запазилъ останалата часть отъ албанцитѣ въ Арбанаси, отдѣлилъ го заедно съ нѣколко околни села, и далъ на своя зетъ Османъ, когото направилъ спахия на тоя тогавашенъ градъ. По-късно, въ царуването на султанъ Сюлейманъ ханъ I — Великолепни (1520—1566 г.) Арбанаси, селата: Горна и Долна-Орѣховица и Лѣсковецъ сѫ вече като владения на Рустемъ паша и били негови вакъфски земи до времето на „танзимата" въ 1840 година.

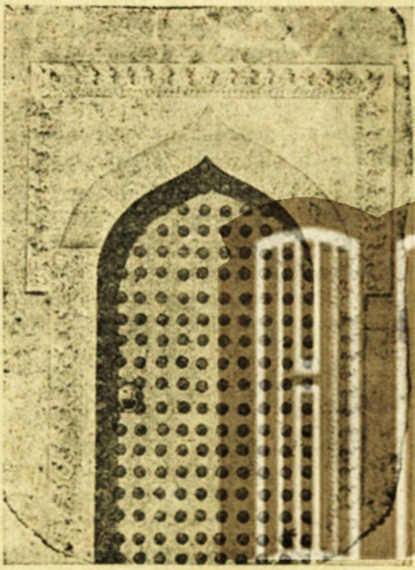

Фиг. 64. Входна врата на една кѫща

Споредъ друго едно предание, което е повече историческо, отколкото легендарно, погърченитѣ отъ долния Епиръ албанци, като скитнишко племе въ XV и XVI вѣкове се размножили въ своитѣ планини и почнали да се разселватъ по цѣлия Балкански полуостровъ. На гѫсти маси тѣ се заселили не само въ Гърция¹), гдето традиционното имъ облѣкло — фустанелата, станала национална гръцка носия, но и въ Македония, Тракия и България, гдето се заселили разпръснато и на малки групи, и така образували самостоятелно нови поселища, като Арбанаси Лѣсковецъ и др.

Свободолюбиви и храбри, гордитѣ албанци, обичайки планината, отседнали въ Арбанашката рѫтлина при Търново и се отдали на търговия и керванджилъкъ. Тукъ тѣ забравили своето старо отечество и земята отъ която били дошли — долния погърченъ Епиръ, чийто жители се славили съ своята буйна кръвь и предприемане чести нападения, грабежи и хайдушки животъ. Все пакъ, Арбанашката планина, съ своята гѫста, непроходимна тогава гора отъ вѣковни дървета и съ своята чиста кристална вода на „Лака", съ своя чисто планински въздухъ, напомняла за далечната имъ родина Епиръ и Албания. Отъ вѣковнитѣ дървета започнали да си строятъ кѫщи, оградени съ здрави каменни

---

1) Вж. Иорд. П. Георгиевъ — Село Арбанаси П. С. Год. XV кн. LXIV Стр. 86—123.

стени. Новото албанско село се нарекло Алванитохори — село на албанци.

За пръвъ пжть това село се споменува въ 1595 година, като албанско поселище въ записката на дубровнишкия търговецъ Павла Джоржичъ до Сигизмунда Батория. Въ тая записка се зазва, че около Търново имало нѣколко албански селища, който можели да извадятъ противъ турцитѣ 1500 души превъзходно въоржжена конница. По-после въ 1640 година, Софийскиятъ католически владика Богданъ, като идвалъ въ Търново, намѣрилъ въ Арбанаси 1000 кжщи и отбелязалъ, че езикътъ на арбанасченитѣ не билъ нито албански, нито влашки, но билъ гръцки.

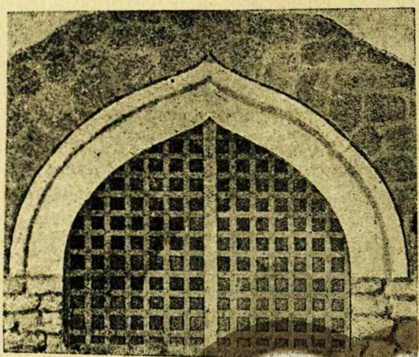

Фиг. 65. Врата отъ двора къмъ избитѣ въ кжщата на Костанцалиевъ.

Въ 1685 година, Никополскиятъ католически епископъ Ант. Стефани нарича Арбанаси — голѣмо и великолепно село на гърци и албанци, при което прибавя, че гърцитѣ търговци отъ това село водѣли търговия съ Италия, Унгария, Полско и Русия.

Действително, на първо време следъ изселването си отъ Албания, арбанасченитѣ се занимавали главно съ скотовъдство — най-много съ търговия на добитъкъ (джелепчилъкъ); по-късно търговията имъ се разрастнала и уголѣмила: тѣ поти всички станали търговци и почнали да се занимаватъ съ широка и разнообразна търговия съ всичко, — не само въ предѣлитѣ на турската държава, но и вънъ отъ нея. Създали дори връзки въ всички браншове на търговията, арбанасченитѣ се заловили само съ търговия. Така десетина търговци закупили всичката бакърджийска стока отъ Търново и я разпродавали изъ турско; дълги кервани биволски коли, натоварени съ едеци отъ червишъ, лой, свѣщи, сапунъ, четина били откарвани въ Цариградъ и Анадола и тамъ разпродавани. Въ Арбанаси

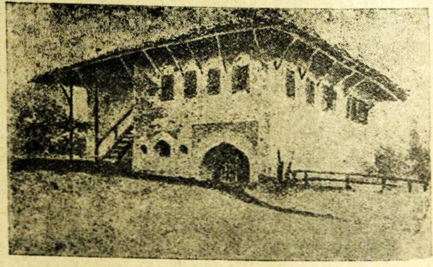

Фиг. 66. Кжща въ Арбанаси.

имало тогава 10 кирхани за сапунъ, 4 кожарски дюкяни, 2 мутафчийски кирхани, 2 памукчийски дюкяни, които непрекжснато произвеждали стока за продань. Особено любимо, доходно занятие на арбанасченитѣ е било копринарството. Почти въ всѣка кжща въ Арбанаси се е отглеждала копринената буба.. Коприната се е точела въ самото Арбанаси, дето работили 4 дулапи, които изкарвали по 500—600 оки бюрюнджукъ коприна, ценена по това време отъ 100—150 гроша оката. Отъ Цариградъ сж идвали специално за закупуване коприна търговци — гърци. Разбира се, елитътъ на Арбанаси се е носилъ доста богато: мжжетѣ съ сукнени потури, съ копринени гайтани и елеци съ сърмени петелки и съ великолепни кожуси; женитѣ и младитѣ момичета били обкичени съ маргарити и препасани съ чапрази жълтици.

фиг. 67. Шкафче въ кжщата на Констанцалиевъ, сега притежание на архитектъ Л. Филиповъ.

Отъ едритѣ арбанашки търговци, които търгували и извънъ предѣлитѣ на турската държава презъ врѣме на робството, 10—15 души сж се ползували съ особени права и сж били бератлии търговци. Бератитѣ се получавали отначало направо отъ султана, а по-късно отъ пашата и онзи, който се удостоявалъ съ тая честь е следвало да заплати за тоя документъ 1000 гроша данъкъ. Бератлиитѣ търговци подлежали на сждъ само на търговския такъвъ въ Цариградъ. Провинениятъ бератлия мѣстнитѣ власти нѣмали право да го запиратъ и сждятъ. Когато бератлията търговецъ пжтувалъ, той водѣлъ съ себе си единъ чабукчия и кафеджия, които били обикновено турци. За отличие отъ другитѣ обикновени търговци, бератлиитѣ носѣли червенъ знакъ на горната си дреха и особенъ, внушителенъ и голѣмъ червенъ фесъ (тунузъ феси) — нѣщо подобно на високъ цилиндриченъ калпакъ. Пюскюлътъ на тоя фесъ билъ отъ синя коприна и много дълъгъ, а отъ едната страна на феса ушитъ четвъртъ полумесецъ. Бератлии въ Арбанаси се помнятъ: Танасъ Русевичъ и Георги Ангоста.

Фиг. 68. Иларионъ Драгостиновъ — единъ отъ рѫководителитѣ на Сливенския М. Т. Революционенъ окрѫгъ, роденъ въ Арбанаси, който въ 1876 год. бѣ заловенъ отъ турската власть и убитъ въ Еленско. Името на тоя достоенъ герой и войвода не е забравено още въ малкото Арбанаси и нашата история.

Поради усилената търговия, Арбанаси скоро се разрастнало и кѫщитѣ му достигнали до 1300. Започнали да се строятъ грамадни двуетажни и масивни кѫщи, които по строежа, голѣмината и удобствата си далечъ надминавали старитѣ турски конаци въ Търново и тия на виднитѣ търновски чорбаджии и гор.-орѣховски търговци. Най-хубави кѫщи били издигнати въ цѣлия край тукъ. Много видни влашки боери — цѣли фамилии идвали въ Арбанаси, за да прекаратъ лѣтото на почивка.

Поради търговията си Арбанаси се прочуло и неговото богатство се прославило, а красивитѣ му кѫщи и планинскиятъ климатъ привлѣкли търновскитѣ гръцки митрополити и тѣхнитѣ подчинени епископи тукъ, дето се живѣло много весело и времето било прекарвано въ веселби и охолство на чистъ планински въздухъ.

Голѣмитѣ богатства направили по-голѣмата часть отъ жителитѣ на Арбанаси благодетелни и милосердни. Богатитѣ арбанасчени давали скѫпи подаръци на черквитѣ, монастиритѣ, а на светитѣ Божи праздници въ широкитѣ си дворове слагали голѣми и богати народни трапези. И въ тия дни слугитѣ на богатитѣ арбанасчени сѫ били длъжни да събератъ не само сиромаситѣ на гощавка, но и каквито хора намѣрятъ по улицитѣ, за да дойдатъ у тѣхъ да ядатъ и пиятъ до насита.

Въ Арбанаси има 5 черкви: „Рождество Христово“, „Св. Архангелъ“, „Св. Атанасъ“, „Св. Димитъръ“ и „Св. Георги“, и два монастира — „Св. Богородица“ и „Св, Никола“. Въ черквата „Св. Рождество Христово“, въ едно старо евангелие отъ 1588 год. има кондика: „Въ память на п. Паскаля азъ попъ Димитри подарявамъ туй свещено евангелие на попъ киръ Константина 7134 г. ноемврий 21 (1612 г.“). Въ черквата „Св. Архангелъ“ има евангелие, печатано въ 1612 г.

Славата на Арбанаси, като богато и завидно село къмъ края на на XVIII вѣкъ се помрачила. Така, цъвтящото и издигнато Арбанаси въ 1798 година било разрушено и ограбено отъ войската на Хюсеинъ Капудинъ паша, който, отивайки противъ Пазвантоглу въ Видинъ, съ 120,000 войска, миналъ отъ тукъ и извършилъ нечувани грабителства и жестокости По-голѣмата часть отъ кѫщитѣ на Арбанаси били изгорени, а населението — избито и ограбено.

Фиг. 69. Кѫщата на Д-ръ К. Русовичъ.

По това време въ Арбанаси е живѣлъ съ домочадието си епископъ Софроний Врачански. Ето какво пише той въ своето: „Житие грѣшнаго Софрония“: „Селиктаръ Хюсеинъ паша, като отхождаше за Видинъ, изгори Габрово и Арбанаси, разграбиша и не остиша ни лъжица, ни паница, и мои дрехи и книжа сито имахъ все узѣше и всия домъ разкопаша, а децата побѣгнали на Котелъ и отъ тамо на Свищовъ пойшле. А азъ като не би възможно мене отъ войска да ходя по епархията моя, пойдохъ съ търновския протосингелъ и после пойдохъ на Свищовъ найдохъ децата голи седятъ на рогозина, и азъ пари не имахъ да имъ купя дрехи! Скербъ голѣмъ! . . “.

Въ онова смутно време на разбойнически нападения и грабежи, особено тежко е изпащало Арбанаси отъ даалиитѣ. Даалиитѣ сѫ били ония диви орди, въорѫжени съ копия, върху които сѫ били набучени петелски глави. Тѣ сѫ били предвождани отъ свирепи полуголи главатари — най-върлитѣ кръвопийци. Следъ тѣхъ сѫ следвали даалиитѣ на коне, които сѫ дрънкали съ особенъ видъ тѫпани — тюлюмбеци – подобно на днешнитѣ цигански тѫпани, само че по-малки и съ цилиндрична форма. Тѣзи тюлюмбеци сѫ издавали отвратителни и страшни звукове. Ала Арбанаси отчаяно се бранѣло отъ тая напасть. И днесъ по вратитѣ на старитѣ грохнали кѫщи, които сѫ били свидетели на тия нападения — още личатъ оставенитѣ следи отъ остритѣ ятагани и дупки на куршумитѣ отъ шишинетата на главорѣзитѣ и разбойницитѣ. Следъ превземането на Арбанаси отъ даалиитѣ, всичко мѫжко население било най-жестоко избивано или заставяно да развързва царвулитѣ на разбойницитѣ, а надъ женитѣ били извършени безчинства и издевателства; монастиритѣ — ограбени, кѫщитѣ — изгорени.

Разорено, Арбанаси мѫчно се въздигнало следъ тия нападения. За разсипването му допринесла и чумата, която нѣколко години подъ редъ опустошавала. Така: въ 1717, 1729, 1774, 1837 години подъ редъ въ тоя градъ чумата е грабнала хиляди жертви, а въ 1848 год. холерата била страшенъ бичъ за Арбанаси.

Тия нещастни години принудили множество жители на Арбанаси да се изселятъ другаде. Така, и днесъ въ Свищовъ, Сливенъ, Карлово, Търново и Влашко живѣятъ тѣхни потомци.

Въ Арбанаси е имало Каза-Векили, представитель на християнитѣ. Такъвъ е билъ на времето си Ангоста, който въ борбитѣ си съ Илариона Критски въ 1856 г. билъ заточенъ.

Въ Арбанаси е имало и гръцко училище.

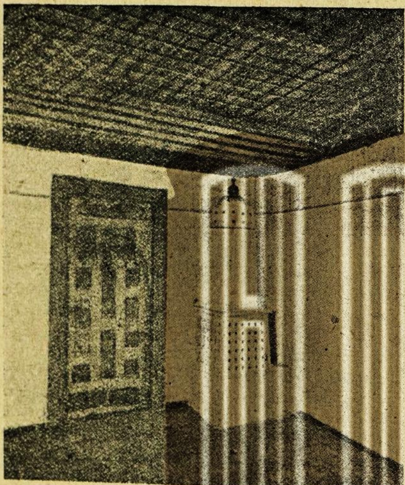

Фиг. 70. Стая въ кѫщата на Кандиларовъ въ Арбанаси.

Изобщо Арбанаси е съ твърде интересно историческо минало.

Днесъ, обаче, поради нѣмотията, голѣма часть отъ жителитѣ му, сѫ се изселили, а останалитѣ около 700 д. едва изкарватъ препитанието си съ примитивно земледѣлие и скотовъдство. — Арбанаси е запустѣло. Неговитѣ безлюдни улици, полуразрушени сгради, съ изоставени и напуснати глухи старинни кѫщи, строени преди нѣколко столѣтия, съборени отъ времето и годинитѣ — напомнятъ нѣкакъвъ стариненъ градъ, полуразрушенъ, потъмнѣлъ и забравенъ, който все пакъ, заслужава да се посѣти и разгледа, а и дори — да се прекара нѣколко време въ него, за да се полюбува човѣкъ и нагледа на неговитѣ старини и природа и мълкомъ да си спомни неговото далечно историческо минало, загубено въ веригата на вѣковетѣ и забравата.

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.

1. ПРЕДИСЛОВИЕ . . . . . . 3—6

2. I. СѢНКИ ОТЪ СТАРИННИЯ РАХОВЕЦЪ. Преди вѣкове . . . . . 7— 18

3. II. ОСНОВАВАНЕТО НА ГРАДА . 19— 47

4. III. БИТЪ, НРАВИ, ОБИЧАИ . 48— 63

5. IV. КУЛТУРА, ПРОСВѢТА И УЧИЛИЩА 64— 76

6. V. ИВАНЪ Н. МОМЧИЛОВЪ (1819—1869) 77— 80

7. VI. БОРБИ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТЪ ИГО 81—106

8. VII. ОБРАЗИ НА НАРОДНИ ДЕЙЦИ ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО: 1) Сидеръ Войвода (1839—1876); 2) Георги Г. Бошнаковъ (1843—1918); 3) Георги Д. Измирлиевъ — Македончето (1851—1876); 4) Иванъ П. Семерджиевъ (1854—1876); 5) Вичо Костадиновъ Грънчаровъ (1841—1877); 6) Атанасъ Т. Бендеревъ; 7) Стефанъ Филевъ (1839—1926) . . . . . 107—122

9. VIII. ОБЩЕСТВЕНИЦИ И ПОЛИТИЧЕСКИ ВОДИТЕЛИ СЛЕДЪ ОСВОБОЖДЕНИЕТО: 1) Димитъръ А. Буровъ (1840—1903); 2) Атанасъ Д. Буровъ; 3) Д-ръ Ив. С. Момчиловъ (1868—1927); 4) Атанасъ П. Мандажиевъ (1860—1908); 5) Атанасъ Ан. Буровъ 6) Христо Т. Рибаревъ; 7) Стефанъ Н. Бояджиевъ; 8) Стефанъ А. Обрешковъ: 9) Георги Мих. Айнаджиевъ; 10) Професоръ Маринъ Т. Бъчваровъ (1859—1926); 11) Професоръ Д-ръ Боби Петровъ Хаджидимиевъ (1877—1926); 12) Недѣлко Конст. Каранешевъ. Кметове въ Горна-Орѣховица следъ освобождението. Народни представители. Горна-Орѣховица днесъ . . . 123—142

10. IX. ГРАДЪ ЛѢСКОВЕЦЪ. Минало и днесъ 143—159

11. X. АРБАНАСИ. Страници отъ неговата история . . . . 160—168

По-важни печатни грѣшки:

Стр. 1. Снимки 60, да се чете 70.

Стр. 7. Редъ 1. отдолу: напечатано — Старото име на Горна-Орѣховица — да се допълни „което име е получено споредъ едно предание отъ изобилието на орѣхи въ тоя край, което твърди и К. Иричекъ."

Стр. 11. Редъ 3 отгоре. Изпустнато: Произхода на Темниско е отъ „Тамъ ниско!" отъ което се е получило името Темниско.

Стр. 14 подъ линия Н. Л. Каранешевъ, да се чете: Н. К. Каранешевъ.

Стр. 21. Отгоре редъ 2, Христо Лазароолу да се чете — Анастасъ Лазароолу, а сѫщо на 9 редъ, сѫщата страница, Ставри да се чете — Стати.

Стр. 43. Редъ 4 (1520—1506) да се чете (1520—1566)

Стр. 49. Редъ 10 отдолу: своеобразна специфичность да се чете: своеобразна наблюдателность.

Стр. 65. фиг. 13 да се чете 14.

Стр. 72. Редъ 20. По тоя начинъ може да се обясни изобилието на фамилии. Да се чете — изобилието на хаджийски фамилии.

Стр. 74. Подъ линия напечатано редъ 5 отдолу — Бебролалѫ да се чете — Бебровалѫ, а сѫщо на 2 редъ Григоровъ (1855) — да се чете (1875); сѫщо 12 редъ отдолу — капитолъ, да се чете — капителъ.

Стр. 85, редъ 12 отдолу Кина Стоянова Дачева, да се чете — Кина хаджи Стоянова Я. Дачева.

Стр. 89. фиг. 24. Напечатано Кинка Д. Стоянова, да се чете — Кина хаджи Стоянова Янкова Дачева.

Стр. 99. редъ 4 отдолу — Язаджиева да се чете — Мария Язаджиева.

Стр. 153. Редъ 5 отгоре. Пропусната е мисъльта: Въ Русия влиза въ близки връзки съ Раковски и му дава много материали за „Показалецъ".

Стр. 159. Редъ 9 отдолу: надписа не го подробоно писватъ, да се чете: надписа не го подробно описватъ.

ЗАБЕЛЕЖКА. Къмъ образитѣ на заслужилитѣ духовни водители, които е дала Горна-Орѣховица споредъ сведения е и покойниятъ В.-Търновски МИТРОПОЛИТЪ ЙОСИФЪ (2. I. 1870—30. IV. 1918), който въ некролога по случай смъртьта му, е показанъ отъ В.-Търново.

ЗАГЛАВНАТА КОРИЦА Е РАБОТА НА
ХУДОЖНИКА КОНСТАНТИНЪ ПЕТРОВЪ.

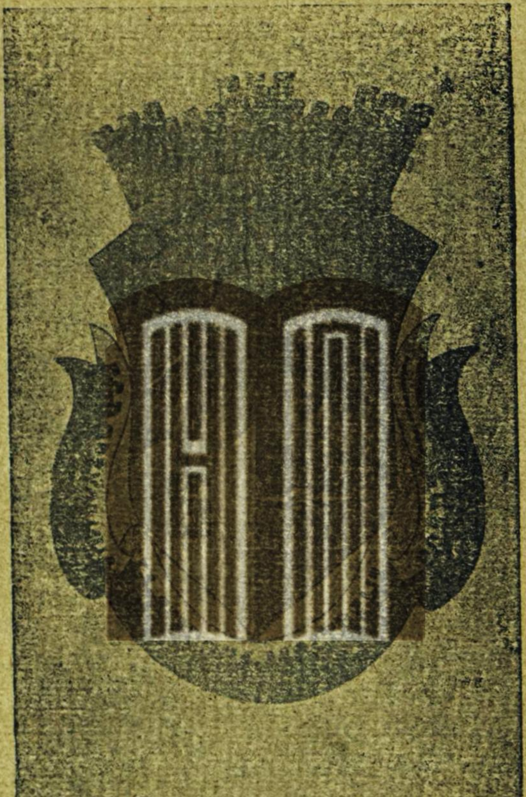

ЦЕНА 100 ЛЕВА.

КНИГАТА се доставя отъ автора — Звезделинъ Цоневъ
Ул. „Ст. Караджа" № 1 — Г.-Орѣховица.